

Vikerkaar

7/2000

KAUNEIMAD LAULUHEALED EHK VÄRSKEIM EESTI LUULE: Priidu Beier, Kalev Kesküla, Sven Kivisildnik, Contra, Jürgen Rooste, ATS, Asko Künnap. Hirami, Urmas Vadi ja Aapo Ilvese uudisjutud. **Tiit Hennoste** eesti kirjanduse uuest keelest postkoloniaalsel ajastul. **Ringo Ringvee** Kariibi kultuurist. **Pierre Manent** moodsa individualismi ja poliitika painetest. Vaatenurgas uued luuleraamatud (**François Serpent, Olavi Ruitlane, Jürgen Rooste, Andrus Rõuk**). **Andres Tali** "Romeo & Julia". ■

KOLMAS VAATUS

ESIMENE STSEEN

Verona. Välfak.

Itmuvad *Benvolio*, *Mercutio* ja nende saatjad.

BENVOLIO: Siit, palun, lahkume, *Mercutio*! et päev on kuum, on *Capulettid* jalul ja riid, kui kohtame neid, vältimatu, äst põuaga keeb veres meeletus.

MERCUTIO: Sina oled nagu mõni säärane vend*, kes kõrtsi juures lööb mööga lauale ja ütleb: «Andku jumal, et ma sind ei vajaks!», aga teise klaasi mõju alla sattudes torkab äärmiselt, kui seda tõesti pole vaja.

nad sa? Kas mina olen säärase venna moodi?

MARSH: Sa küsid veel! Teist nii äkilist jõmmi kui sina ei toon rüüst Itaaliast. Sa oled niisama äge vihastuma kui peig lühestuma.

Su meel ja edasi?

kuid... Noh, kui leiduks veel üks sihuke, ei jääks varsti Nüüd... sest te teeksite teineteisele lõpu peale. Sa norid

JULIA: Arusaadav, kui kellelgi on habemes üks karv rohkem kui sinul. Sa norid tüli, kui keegi pähk-

... sel põhjusel, et sul on päkelpruunid... sinu silma näeks selles põhjust tüli

... niisama täis tülinorimist, nagu hau... olgugi et sinu pead on tülinorimise

... nagu mädamuna. Oled tülitsetud

... sest ta äratas sellega sinu päi-

LORENZO: Las taevast näha, sa ei tükkinud kord kallale

et meid ei sõitleks homme muut vammust enne lihavõtte-

ROMEO: Jah, aamen, aamen! sest tollel olid uutel kingadel

ei ületa need rõõmu, mida kingid minule tülitsemise pärast

üksainus hetk, mil silman armu...

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri. Ilmub alates 1986. a. juulist. 14. aastakäik.
Juuli, 2000. Nr. 7.

SISUKORD

Paul Celan **Taevamüüdi soontesse*
uksepraos... 1

Priidu Beier *Luulet* 2

Kalev Kesküla *Luulet* 6

Sven Kivisildnik *Luulet* 13

Contra *Luulet*

Jürgen Rooste *Luulet* 21

ATS *Luulet* 24

Asko Künnap *Luulet* 28

Hiram *Bassein* 32

Aapo Ilves *Saaga läheb edasi* 55

Urmas Vadi *Vedur PT7589438* 59

Kalev Kesküla *vs* Andres Tali ehk
Romeo ja Julia *explained* 64

Tiit Hennoste *Eesti kirjanduse keelest*
modernismi, postmodernismi ja
postkolonialismi taustal 69

Ringo Ringvee *Kariibi ajalugu ja*
kultuur: postkoloniaalne lugemine 80

Pierre Manent

Moodne individualism 89

VAATENURK

Hasso Krull *Madu räägib* 96

Taive Särg *Ruitlane olen ja Ruitlaseks*
jään 98

Lauri Sommer *Corrosion Of*
Conformity 101

Mart Velsker *Varjust välja* 104

Leonhard Lapin *Vapp lipp alle aa* 109

Kujundus: Jüri Kaarma

© "Vikerkaar" 2000.

Esikaanel:

Andres Tali. "Romeo & Julia".
Fragment. 1999.

Tagakaanel:

Andres Tali. "Romeo & Julia".
Eskiis. 1999.

PAUL CELAN

Saksa keelest tõlkinud Rainer Kattel

Taevamüнди
soontesse uksepraos
surud sa sõna,
millest mina rullusin,
kui ma värisevate rusikatega
katuse meie kohalt
ära tõmbasin, kivi kivi haaval
silp silbi haaval
seal üleval oleva
kerjuse-
kausi vase-
kuma
meeleheaks

PRIIDU BEIER

Mida on luuletajal öelda?

Mida on luuletajal öelda
oma pilkajaile ja solvajaile
ainult seda
et olen ikka veel elus
kuigi mitte kõige parema
tervise juures
ja julgen ikka veel öelda
tõtt
kostku see pealegi
lihtsameelselt ja naiivselt
ausus on mu ainus õigustus
Püha Peetruse ees taevaväraval
“Ausus on lolluse tunnus! Ole vakka!”
raksatab ta rusikaga vihaselt lauale
“...nagu lapselalin või kala uimelöök vees,”
kinnitan ma talle kuulekalt takka

Laul malenuppudest

mida ma mõtlen
ei tea
mida ma soovin
ei taipa

keegi kõik juba
sest teab
küside kuigi
ei taipa

kellelgi tore
ja klaar
valitseb sellest
peas plaan

alles ta suust
ma saan
aru ka endast
oh heldus
mis selgus

oled vaid laua
peal nupp
kellega käia
on rutt

Eesti luule – mu arm

Tulin linnast lumesadu
süda õhetab kui hõõguv ääs
mu koolitee läks läbi Uue turu
täis lapsemõtteid oli kahupea

las kasvame me tõusev sugu
ah sirelite õitseag on käes
Herrenjournal keset kortsus linu
sest mine isahane tea

ma ütlen armastus ja kõik on öeldud
ma kandsin kaenlaaugus roosilehti
mul oli noorelt neli illusiooni
igav liiv ja tühi väli

Rakvere luuletus

Rakveres Pihlaka kondiitriäris
naudin elu võimaluste piires
näksin kohvikooki ja joon lavazzat
muide kook on priima ja kohv muinasjutuline
oma unelmates viibin juba Itaalias
Lavazza Lavazza ümisen omaette
olen kondiitriäris sel märtsiõhtul
ihuuksinda koos kahe
heledapäise müüjannaga
ja kirjutan seda nukrat
hüvastijätusõnumit Rakvere linnale
linnale mida nägin vaid
tund aega kahe bussi väljumise vahel
kirjutan Varraku raamatupoest
ostetud Kaur Kenderi “Yuppiejumala”
odava pehmekaanelise väljaande
ümber olevale pakkepaberile
jõudsin Rakverre juba kõrvuni armuda
nagu blondi itaallannasse
aga ma pole Jaan Kross
et suudaksin tast tunni ajaga
terve romaani valmis kirjutada
kirjutan ainult ühe luuletuse
blondi ja varakevadise

Igatsus

Kui igatsen kui igatsuseks muutub kogu elu
nii hommik kui ka õhtu kõik on ühte värvi
kui igatsus on kõik ka naer ja keskustelu
kõik ühes tundes tuksleb ja teeb meelehärmi

Sind igatsen see teeb kord tahtetuks ja loiuks
kord nagu raevund lõvi torman bussijaama
siis loobun sestki mõttest ainult soiuks
ja haliseks ja lakuks oma rinnas haava

Sind igatsen Su juurde ihkab meel ka mõistus
ei hoiata ja keela kadund viimne aru
kõik bussid läinud mina üksi öis kus
Su poole teele asun maanteel paljajalu

Liialt tagasihoidlik luuletus, et olla tõsi

Ma pole küll gay ega lesbi
ja isegi mitte mustlane
kuid ometi kõlbaksin vaid mina
Eestimaa keisriks
ja Nobeli kirjandusauhinna kroonprintsiks
kinnitavad mulle kooris
kõik ülikooliprofessorid ja pangadirektorid
ja seda on nõrkemiseni mõnus kuulata
nii maru armas teist kõigist uskuda
Nii igavat ja halli kuju nagu ma olen
ei usaldaks ma küll nii vastutusrikkale
pjedestaalile aga olgu
kui rahvas soovib ja seda kooris kisendab
ah iga mu päev oleks nagu
üks lõppematu missivõistlus või Riigikogu valimised
kuigi mul pole veel smokingutki ostetud
“Vanemuise” teatrist seda mulle ei laenatud
nagu Jaan Kaplinskile ma juba küsisin
mul polnud Rootsi kuninga kutset
Stockholmi ballile ette näidata
mul polnud ju sokkegi jalas
oma lääpatallatud suvekingades

KALEV KESKÜLA

*

Need, kes on käest libisenud
kelle lähedus jäi fikseerimata
tunded tarviliku seletuseta
kellest sai räägitud hääleta

Akadeemilise väärtusega armuhetked
siivsames biograafiates märkimata
Millise kirjamehe käsi oleks tänapäeval nii tugev
et teist kuristiku kohal hoida
valida sõnu mille eest keegi ei maksa

Need kelle eest me pole maksnud
ja keda pole ära teeninud
kelle eest me maksame järelmaksu
konverteerimatus valuutas Pennies from Heaven
Need tulevad mõttekiiruse kiirteel
teispoolt viisavabadust
ja pressivad end su veiniklaasi manu
ronivad voodisse ihu äratama
pigistavad su südamest tundeid
sasivad pea juustest paljaks
ja hüüavad siis:
vilistid tulevad sulle kallale, Simson

Armastuse kolmjalg

Mina olen see tõrs millest vein välja voolab
eilse päeva kõrisse
mis täitub pohmelliga nimega nostalgia

Ülestõusmispüha igal hommikul
tõukab rinnalt täitmata lubaduste hauaplaadi

Valge mehe koorem rapub nagu surnuvanker
Voorimehe tänava munakividel

Igal õhtul laskun ma armastuse kolmjalale
ja täidan oma tundeeluga inimese definitsiooni

Sfinks irvitab stoiliselt

Inimese määratlus

Ta pole muud kui teoreem
jumaliku ettenägemise tõestuseks
issanda imelikul teel

Ta pole muud kui janu, nälg ja lihahimu
Aafrikast tulnud
enesekopeerimise perpetuum mobile

Ta pole muud kui aeg ja koht
sajand, alevik ja kroonumaja
kataloogikaubamajade klient

Ta pole muud kui idee kehastus
oma rahvuse ja klassi relv
Kalevipoja Excalibur

Ta pole muud kui puhas tunne
eluaegne armastuse ootus
pisar pordumaja eeskojas

Ta pole muud kui ta paistab
Parajalt paks mees
mõõdukalt roheka auraga

Aja määratlus

Aeg on mõte
mida tema põhjatuse pärast enam pruukida ei söandata
karurasvaga määratud talvekorterisse pandud

Aeg on tunne
mille sa oled eluasemelaenu tagatiseks pantinud

Aeg on põhjajoonud ajakirjanik
keda ajaleht enam ei usalda

Aeg võtab Roomas rahakoti
Paneb Pariisis noa kõrile
Laseb Ameerikas ajud välja

Aeg on surma sõiduplaan
Saab otsa koos nafta ja maagaasiga

Aeg teeb luuletajast kohimehe
hirmust poeetilise materjali vastupanu ees

Aeg on naine kes ei häbene ega anna
Saarepiiga piss mis peab mereks saama

Taasleitud Pariis

Taasleitud Pariis hingab jäiselt kuklasse
Kallim ei jäta armastuse eest kätte tasumata

Klantspiltide kangelased kolivad su unenägudesse
annavad eeskuju, pakuvad tarkvara, müüvad keha

Pühamees luterlik töömoraal siunab kantslist
rahaturukubjas plaksutab piitsa
eesti tõugu kuldvasikas loeb sinu sekundeid

Euroopa käsi koputab uksele
südamekoja ukсед laperdavad

Ajaloo lõpp koputab südamele
Süda lööb kabelikella

Brüssel on see kalju, millele sa ehitad oma koja

Taasleitud Pariis lõhnab sulle magusalt kuklasse

Dr. Faustus

Dr. Faustus töötab Rahvusvahelises Maailmarahva Toitmise Organi-
satsioonis

Ta suhtleb Nokia Communicatoriga kõigi teadaolevate sfääridega
Tal on ammendav ja igavene hingekindlustusleping

Tema elu kvaliteet on väga heast materjalist
nädala lõpul poleerib ta sellesse salapära sädelust

Viis päeva nädalas kõneleb Püha Dr. Faustus
loomade lindude ja juurviljaga
et need homunkulusi paremini toidaksid

Ta on ammu kaotanud igatsuse inimeste järele
aga tahab neile kasu ja rõõmu tuua

*

Päev, mu tegus tööandja
leiab mind elu hammasrataste vahelt
mehaaniku ülesannetes

Õhtu, paljunäinud sõber
leiab mind veinivoolust
kadunud aja meres

Öö, õnnehimu klähviv kummituskoer
plagistab mu enese hambaid
mu sääremarjade ümber

Hommik, mu kulunud passija
leiab mu valutavast peast
nimekirja asjust mida ei saa enam tagasi

*

Mõned kadunud asjad

Öö
mis jäi tulemata
sest õhtu ei jõudnud sinuga pärale

Unenägu
mis enam ei ilmu
jättes sulle pimeduse tühja pilgu

Tunne
mis kaotanud oma nime
ja sa ei saa teda tagasi kutsuda

Sõna
millest unustus pühib erutuse värvi
ja aeg tõlgib tundmatusse keelde

Julgus
tühipaljas palgasõdur
mis jätab sind maksujõuetusse maha
Seksuaalfantaasia
mis ei kaitse sind kummitavas maja
ega istu koos sinuga hambaarstitooli

Keha
mis ei tunne ära teise värinat ja loksumist

*

Keskealine mees
hella südamega
vaatab läbi veinitoa akna
kuidas aeg ja iseseisvus tema naist pruugivad

Mees kelle juurest muusad lahkunud
ja armastus tagasi kutsutud
toidab peo pealt iroonia lõukoeri
julgemata neile kohta üles öelda

Naine kes aastate ees välja läinud
lõikab ometi köögis sibulat
kuis muidu nutta

Süda lõikab rinnust pekikuubikuid

*

Unustuse keha
sinised sooned, laiguline nahk
aastate trükipressi alt
mõnikümmend kilo liha ja konte
materjali vastupanu

tuleb armastust täis puhuda
kops, maks ja suguelund
iga viimne kahvatanud verelible
tuleb armastust täis puhuda
muidu pole muud kui materjali vastupanu
dzott, mida kaetakse alakehaga

Oma hing tuleb puhuda armastuse õhupalli
suult suhu ja silmapõhjadesse
maailmavaatesse, jumala kujusse
siis saad tagasi kadunud aja kinnisvara
armastuse õhumulli
aastakäigušampanja korgi all

SVEN KIVISILDNIK

*

a. haava on
sajandi lõpu
väljapaistvamaid
lüürikuid
hilisemas eas
tunneb laulik
suuremat sajandit

*

aga kust ta
raha sai

*

j. liiv on
sajandivahetuse
suurim lüürik
eesti kirjanduses
ta kujutab
eesti loodust
sajanditele
iseloomulikus
vahelduses

*

kas sa siis tõesti
ei leia endale
paremaid kaaslasi

*

k. e. söödi
luuletused
ilmusid
ajalehtedes
ja kogudes
teda võib
ka lugeda

*

seda ma ei tea
seda vist ei tea
tohtridki

*

j. liivi
luuletused
leinalilled
lugulaulud
ja lüürilised
laulud rakveres
17. jaanuaril 1938

*

kas sa siis tõesti
ainult sõid ja magasid
kogu selle aja

*

j. tamm on
XIX sajandi lõpu ja
XX sajandi alguse
silmapaistvamaid
luuletajaid
tema luule on
ammutanud

*

tubakat sul
mehekesel
ei ole seda ma tean

*

l. koidula
kõrval on
j. kunder
XIX sajandi
võimekam
näitekirjanik
luuletusi
avaldas ta

*

ega meie saagi
kuulda nende laulu
meie oleme patused

*

e. enno
värsid on
põhitooniga
peale selle
kuulub tema
loomingu
paremikku rida –
mees tõmbab ja tõmbab tee libe

*

köster ka on ühes
kuid olge nüüd mõistlikud
ärge kartke

*

g. suits kujunes
XX sajandi
esimese kümnendi
eesti luule üheks
v. grünthal-ridala
ja m. heiberg
kujunesid nullideks

*

väga võimalik
et tuleb tagasi
kui meister jälle
võtab tööle

*

m. heiberg sündis
kingsepa perekonnas
tema loomingut
iseloostab
nukker unistus elust

*

vaata vanaisa
nüüd on vanaema
endale jälle haiget teinud

*

v. grünthal-ridala
surma helsingis
16. jaanuaril 1942
ei saa pidada
õnnestunuks

*

peab see aga silm olema
kuhu vanatädi
mahub teraks

CONTRA

küülik ja küünik

võib küülik uhkes lauas praalida
kui küünik otsustab ta ära praadida

aga mulle siiski ükstakõik on see
sest et mulle lihtsalt kõik on ükstakõik

väike aktsionär

olen väike aktsionär
aktsionit teen iga päev
kinomehed särasilmi
vântavad must aktsionifilmi

üks pole ma aktsioonis
muga tegutseb sünkroonis
väarikas kuid pisike
laululind aktsiisike

väike telepaat

olen väike telepaat ma
tegelaineid pean ma saatma
pritsin pilti kallas kõla
läbi telepaadimõla

ja kui vaja siis ka tele-
rite omanikkudele
annan hüva nõu kuis tele-
viisor vastaks nõuetele
kuhu panna häälenupp ja
kuidas eemaldada lupja
teleri seest seks et tele-
pilt ei oleks liiga hele

*

vihma küünte vahelt räästa
alla poiss on sattunud
pääses ära sõjaväest ta
aga langes pattu nüüd

patu põhja langes vabalt
noormees verisuline
kõrvus kõlas käsklus Vabalt!
poos kust kõik kord tulime

jõulud puhjas

lenin poolas
kreutzwald võrus
uno leies
arvydas sabonis

päiv paistus

kolm sõpra

jõe peal nägin kolme sõpra
keerasid nad sõlme kopra
kasutades niidijuppe
küll ma tean neid juudi nippe
plaanides new yorgi müüki
segavad nad mürgijooki
keeravad ka sõlme kopra
võtaks tont neid kolme sõpra

jaan bergi kroonika

mina küll arvan et jaan bergi kroonika
teenimatult on heidetud prükki
tahaks ta paisata uuesti trükki
krõbistan järjekordset peatükki –
Elas kord Tartus Kronbergi Janika

laul rein veidemannist

wait a minute
wait a minute
for Rain

printsessiabi

jah piiramatult päästa vangikongist
printsesse on mul kindel kava ja
ma selleks tarbeks hankisin Hongkongist
suht soodsas hinnaklassis avaja

pean seda üsna korralikuks ostuks
ei väärt tööriista peida kappi nüüd
sest tunnen nagu kõrvadesse kostuks
nii mitmegi printsessi appihüüd

neid karjeid ikka peetud naistebändiks
ja keegi pole väga hoolind sest
ma hoolin küll – ning pudeneb puändiks
mu pintsakule õline printsess

JÜRGEN ROOSTE

* * *

saarepiiga eit ja taat
mina ja mu tütarlaps
kuuleme küll ahastavat mängu
adume kalevipoja toorest tungi
sooja kuiva üssa
oleme liialt kasvand
vesimärkidega kultuuri külge
usun et meil pole enam õigust
vahele segada kui kuskil kedagi vägistatakse
oma tütregi peame
jalad vallali säädma maailma teeveerele
et möödujad proovida võiksid
käijad katsuda saaks
muidu arvab toosama kultuur
meid enesest välja
see oleks ju õudne
või kuidas
kui me ei saaks enam
osadust kõiges uuwes
meil poleks oma kodulehekülge
meie kuklasse ei paigutataks
kiipi kogu informatsiooniga me elust
käimisist meie täna hommikusest seksist
me peldikuretkist
kus me praegu oleme
mida me tunneme
meie geenidest ei sünteesitaks
ideaalsemat võimalikest lastest

(todasama tütart)
meie kunsti ei esitletaks biennaalidel
riiklikes kultuuriväljaandeis
meie kunsti
ei esitletaks kunsti pähe mujal
kui peldikuseinal
kontseptuaalselt
sellest kõigest jääksime me ilma
virtuaalne hitlerjugend
geeniteadlik tavakodanlane
ei aktsepteeriks õigust valikule
kui mitte meie siis vähemalt me tütar
peab valima kõik
kogu maailma

saarepiiga saarepiiga
mis raudsed haarmed su jalge vahel
klammerduvad kalevite kange poja
kange jäiga liikme külge
mis see küll on mis napsab ja rebib
rebib sind
kultuurist välja nõnda et
verine narmendav auk jääb
mõlemisse

* * *

seisan pimeduses keep üle pää
nagu ritsard lõvisüda
turniiril luuran
mask varjamas habetund lõusta
nagu aivanhõu
põõsas lömitan piilun kaevult
suurte kurbade pangedega hiiliva
tüdruku hame alla

nagu robin huud
                    ämbrid nutavad kordamööda
joon tänaval ükskõikselt mõne õlle
nagu maarlon brändõu
kummardun lavalt alla
suudlen täidlaste huultega
väikeseid naisi
nagu elvis
                    nad on nii väikesed ja kaugel
nutan õlgade rappudes ja naeran hüsteeriliselt
nagu džeims tiin
kannan siidmaski musta kübarat
lõikan oma nina otsast ära
nagu maikel tšäkson
kannan musta kõvakübarat
olen lampjalgne ja suure mehelikkuse tunnusega
nagu tšaarli tšaplin
joon nagu marleen tiitrihh
olen purjus räpane ülbe
ja haisen
nagu džon laidon või sid vissõs
klõbistan klaviatuuril klikin hiirega
    perversne
    kas pole klikin hiirega !!!
nagu pill keits
filmin filme
nagu stanislv kislovski või leni riifenstaal
ning just sel hetkel
kui te kõige vähem oodata oskate
PUM PUM PUM
haaran põuwest nagaani
olen karl marks
arnold svartsenegeri kehaga
imaanuel kanti ajudega
tolli partoni hiilgeaegade rinnapartiiga
robertino loreti häälega

mitte mingine tühine sotsialistlik kõnn
vaid puhas mateeria kehastumus mateeriana
PUM PUM PUM
pummeldan

ATS

TUVISILMA TARKUS MU TARRETAB
päike kergitab kohevile ta tiivad
kirjaviga jälgedes
jäljekiri
üle südame

KEDA MA ARMASTASIN
kolmkümmend seitse aastat
Fahrenheiti järgi
see hõõgub palavikus mu kojatrepil
hõõrub juustega jalamatti
ja soiub keha naelu täis
punane pilk peas
laava jooksmas kõrist jalust ja suust
ei tegelikult ta räägib muust

mis palavik käis
tulimeelsete seas

MA OLEN VÕLGU KUID IKKA HÄBITULT NAERAN
kohmetus kõditab kõrvu
ja ripsmed ei plingi täna hoopis

mängime siis täna seda
mängu et sina laulad trummide peal
mina kiljun konfette loobin su pähe
mängu et sina nuiade rüütel
pead mulle kirgede loengu
et mina vähjana komberdan
varemete ja kuu poole
ja sina seepeale vikati võtad
ja pooleks löikad mu üksiku tee

mängime veel pajats näita mulle peeglit

patsidega põristan tremoloid
võla katteks sulle
siis tule ja nopi mu soolakashigiselt suult
viimne pookstav ja pitsat

JUMALANÄOLISI POEGI MA SÜNNITAN SULLE

naera jah naerame koos
sapimaik suus

jumalanäolisi poegi puuakse risti
maetakse mägede alla et enam ei
säraks ne silmad
pureks ne huuled
salvaks ne sõnad
laulaks ne hinged
joodaks ne janu
peksaks ne pale
laimaks ne lugu
lõhuks ne laulud
katakaks ne kämblad

armetu liiga on jumalanäoline poeg

VÕÕRASEMAGI VÕÕRASTAS SIIN MIND

ja lõvilõug urises diskreetselt
katuse all sahisid kuivatatud nõgesed
eelmisest suvest

maamajas metsa sees käis pidu hommikuni
enne korda kolm veel mootorratastega poisid
tõid pensukast õlut ja viina
keegi otsis männi silmi
ja tahtis meeldida talle
mingi õudne jant käis mingi kurblik jant
plaat vahetus plaadi järel
sauna sees ja ees naersid paljad inimesed valjusti
välivetsu ees tehti šoud tantsiti ja topiti piipu
keldrimäest alla joosti naistekandmisvõistlust
kellegi alasti kallim puusade ümber sinine räät
hoidis viie sõrmega õllepudelit ja viie sõrmega sigaretti
ja tüdrukud rõõmsalt naerdes ja õnnelikult
katsusid üksteist õhinal sagedamini kui muidu
käidi näppimas teiste rattaid
maja asus metsa sees ja ümberringi oli täitsa pime
valgest saunatoast lahtise uksega
paistsid nende paljad poisid hämmastava heledusega
valgest köögi- ja toaknast lahtise kardinaga
kumasid kaugele rühmades tantsijad

maa lõhnas nii et üks loom häälitsetes metsas
rohutirts teritas meeled hullumiseni
kuuma juuliöö jahedus oli nii hea tulisel päevitund nahal
siis kuulsin sõnajala sõnu
sinusugused samblasse surevad

mingi hetk keegi naeris peenramaal kurgikileda vahel
kõik oli nagu õudselt vaikne ainult samal ajal
ritsikad ja lärm maja juurest ja esimesed varajased linnud

keegi jättis alatiseks meelde oma pika sõbranna
ja uutest kingadest otsisid jalad leevendust kastesel rohul
möödumine üksikust kaardiseltskonnast
armastus südames kloppimas
üha keegi jälgis kalleima helendavat selga
järgnes varjuna talle
kedagi korduvalt märgati ja pööрати talle pilke
nii et keegi õnnelikult uskuma jäi et
lähedus lõpuni saab

ah valgeid sulgi lendles katuse all kogu öö
nõgesekimbud taladelt rippu sahisid
kõik lõhnas siin sooja heina ja une järele
jah siin sai küll õnnelik olla
kahises sahisid lõhnas kõik

keegi armastas väga ja viivuks suikus
maailma kalleimal käsivarrel kuid
virgus väga võpatades otsis sulgedest riided
ja läks trepist alla suline valge
kahvatu veel kirest ja sassis päi
kedagi taheti peksta ja puua
kedagi taheti vägistada ja väänata
mingi õudne virvarr võõrad poisid sekkusid
kakeldi lausa ja karjuti
keegi juba kramplikus nutus võppus maja palkseinte taga
paljail põlvil nõgestes ja naatides
räägiti mingeid sõnu pakuti mingit kätt ja küüti
sigarette ja taskurätte ja tuld
kui mootorrattal keegi õuest teele keeras
ei olnud armas veel ikka lõhnavast katusealusest väljunud
lõpuks oli hea jahe tuul jälle mis
piitsutas palavat keha
pea läks selgemaks sellest ja silmad
tule tuul ja puhu ära
meie lapse valu

ASKO KÜNNAP

Sõnadsõnad

Kas sinul on kunagi olnud
mees või naine, masendus ja päevad?
Kas sinul on kunagi olnud sõnu?
Musti sõnu – suuremaid kui elu.
Hetki elus, pesemata juukseid
– üldse juukseid suus.
Sõnu, sõnu, sõnu, sõnusõnusõnu, sõnu.
Veidraid öid täis unenägusid täis nägusid
ja linnu mida kaardil märgit pole.
Nende tänavaid, üht platsi ühes vanas südames,
kus kohtusime – mäletad – me jõime teed.
Või vett või veini, sulaselget mürgist õhku.
Ja jutt ei lõppend, sest ei raatsind lõppeda.
Siis küsisid, ja silmad tõsised, suu naerul:
Et kas sinul on kunagi olnud.
Ja nõnda edasi.

Viierendal sekundil

Esimesel sekundil on kõike –
pimevalget ja musta musta
ja kollast ja puukooreerosat
punaste viirgudega paremalt vasemale
ja õhku tarretunud ringlaineid, tuld
otse sinu enda sästist kuni
maailma kõigi kolme kauge servani.
Ja teisel sekundil ei ole enam

mitte kuidagi ja mitte midagi.
Ja siis on taas kõike kuumavat külma
kolmandal ja neljandal sekundil.
Otse sinu suletud silmalaugude taga.
Kuni vihahoog taandub ja kuhtub
ja valgus ja hääled ja hommik
tulevad kápuli roomates tagasi.
Aga küünte jäljed peopesades punetavad
veel õhtulgi kui hingad sisse ja välja
ja koristad oma pisikese maailma
esiku põranda ja igisegamini kirjutuslaua,
keerad üles käekella ja sõrmused,
mõõdad kukesammudega elutoa laiuse
ning tellid kübervahendusel uue vaiba.
Viierendal sekundil.

Kujuta ette

Kujuta ette, et ma ei hooli sinust
ja kujuta ette, et sa ei hooli minust,
kujuta ette ja kujuta seega ette vihmametsi:
vasabirohelist ja sinkjasmusta
ja kõiki urravaid tsikaade õhtus,
öös ja vastu põuapilvist koitu.
Ja kujuta ette tumepunast kuuma vihma
ja mäleta veel läbi kogemata mälestusi:
elevandi kuiva, tõrukõva nahka,
viltust valgust läbi bambuspilliroo.
Ja kujuta ette, et ma ei hooli sinust
ja kujuta ette, et sa ei hooli minust,
ja kujuta mu laipa, aidaa, aidaa,
kakaoses mudanahkses džunglijões,
laisas palavuses, aidaa, aidaa,
pärivoolu lavalt lahkumas.

Ei ridagi enam

Ühel ülepeakaela hetkel hilissuvel
Ritsikad mõtlikult üksteist manustasid
Ja sünnilinnas sulas palavusest maju,
Ma arvasin valesti ära: ei ridagi enam.
Väiksemad, vähetähtsamad jumalad palusid
– ei ridagi enam.
Ema küpsetas baretist suurema piruka
– ei ridagi enam.
Naisõiguslased lubasid hakata heaks
– ei ridagi enam.
Vein moondus tagasi veeks ja viinamarjaks
– ei ridagi, ridagi enam.
Ühest ülepeakaela hetkest – hilissuvel
Tautsaks lahutasid vanemad, kasvas metsaks rohi
Mitte poolt näbedat ridagi enam.

Oma parimatel hetkedel

Sina hoiad kahe käega maailmast kinni,
Oma parimatel, heledamatel hetkedel
Pole see lihtsalt labane kápuli maas.
Oma parimatel hetkedel oled sa
Tiibadeta ingel, põlved marraskil,
Tagataskus pooleks istunud päikseprillid
Ja üleilsed trammi- ja klubipiletid,
Laskund kägarasse asfaldisel siseõuel,
Hoiad kahe kõhna käega maailmast kinni.
Ja nõnda ei kuku keegi meist alla,
Ka vanaonu Kanadas oma vanaroosas majas,
Ka mina oma teistkätt ostetud el tabaros,
Oma anglitsismide ja klaasi veiniga.
Ka surija, suu must, silmavalged kollased,
Ise naerab südamest: raha, raha, raha.

Oma parimatel, heledamatel hetkedel,
Sina, õnnelik ja omaette olija ingel,
Sina hoiad kahe käega maailmast kinni.

Püha, püha, püha

Nüüd kus on nullindate esimene kevad,
Ma tahan pühitseda Viru hotelli.
Kõiges ta veripruunis kunstnahas,
Grillkanades ja kupeldajatest portjeedes,
Tohutu suurtes seitsmekümnendates,
Tõelises Borgese Hargnevate Teede Aias.

Ja ma tahan pühitseda Ülikooli Raamatukogu,
Kust eal ei leitud ainumast raamatut,
Ei nähtud, haistetud, küsitud isegi,
Küll kuulatati raudriiuleid relssidel liikumas
Kuuekümnne kuuel maa-alusel korrusel,
Tiritamses variandis Roosil Nimest.

Ja ma tahan pühitseda Linnahalli.
Aga siinkohal kaotan tõesti julguse
Ja tunnistan üles – me vanemate põlvkond
Pole eksinud või kadunud või kaotand,
nad on tavalised ohtlikud hullud.
Nüüd kus on nullindate esimene kevad,
On kõik eelnenu nii püha, püha, püha.

HIRAM

BASSEIN

Hommik oli võrratu.

Selle eelaimus oli suutnud mind uskumatult vara äratada; ehkki oma osa asjade niisuguses käigus võis olla ka faktil, et ma jälestan neid inetuid kajutipunkreid ja koridore, nende kitsus, läbikostvus ja haiglane ökonoomsus teevad mind klaustrofoobiliseks. “Neuromanceri” inimrämpsule mõeldud “hotellide” kirstutaoliste magamissahtliteni jääb ainult paar sammu. Igati eeldustepäraselt käib ka publik mulle närvidele. Püüan oma harvad sõidud põhiliselt maha magada, paraku ei tule see mul ahistavates tingimustes tavaliselt eriti hästi välja, seepärast, kui ilm vähegi lubab, tolgendangi niimoodi laevalael.

Harjumusel hilja tõusta on üks oluline voores, nimelt kaotad sa võime oma haruharva kogetavaid varahommikuid millegi proosalisena tajuda. Niipalju kui sina neid näed, on nad alati imelised, viimane kui üks. Valgus ja õhk, kogu tajutav maailm on niivõrd teistmoodi. Kõik oli olnud alles vaikne ja rahulik, hajuvast udust rõskel tekil polnud peaaegu kedagi, olin seal ligi poolteist tundi piki reelinguid uidanud, külmetanud ja vaadanud vaikselt vees mööda libisevaid naeruväärselt romantilisi saarekesi või teisi laevu. Isegi nüüd, kus kell juba kümnele ligines, ei suutnud tasakesi urgitsev unevaegus mu võidukat tuju kõigutada. Ilm oli suurepärase, päikesepaisteline ja parajalt jahe, alanud päeva kõrges sügavsinises taevas keerutas tuul harvu valgeid pilvetuuste. Kui buss T-Centralenisse jõudis, hiivasin oma koti ja lonkisin eskalaatorini läbi tunnelite, poekeste ja kassade labürindi, kõigi sagijate vahelt teisele poole maja, kokkulepitud kohta porskkaevu juures.

Kivisillutisel ukerdanud tuvid tõusid plaginal lendu, kui ta end püsti ajas, silmad samamoodi päikesepillide taha peidetud, naeratus tuttavalt teravaservaline. “Et ei uppunudki ära?”

“Esiagu mitte,” kostsin ma üle liiklusmüra ja sillerdava veepladina, suutmata järjekordset haigutust maha suruda. “Mis ei tähenda, et oleks magada lastud, pilt on mul nüüd ilmselt õhtuni mõnevõrra... nihkes... ohh. Ja alla ka ei kukkunud, nagu ma näen?”

“Juba lootsid, jah? Vahel veab, näed, isegi pagas ei läind Bangkokki.”

“Siis veab ju lausa ohjeldamatult.”

Ta nuuskas nina. “Seda stseeni nimetatakse siis jälleenägemisrõõmuks?”

“Dialoogi lollustesisalduse põhjal võiks nii arvata küll.”

“Hakkaks selle diskussiooniga siis vahest ka kuhupoole liikuma, siin kisub pikapeale ilgelt viluks.”

“Muidugi, kui sa kõige märjema koha peal istud. Korralik purskkaev genereerib piisavalt palju veetolmu ja rõskust, et ümberkaudsetel majadel krohv kolinal maha tuleks. Hallitus ja vetikad peale selle.”

“Milline perspektiiv,” kostis ta virilalt.

“Sinu eluvormi seisukohast oleks arukas lihtsalt midagi selga panna,” tähendasin ma.

Ta tegi kotti õlale vinnates tujutu grimassi, kananahk käsivartel. “Mina käin põhimõtteliselt oma ajast ees. Päeva peale läheb nagunii palavaks.”

“Nojah...” vaatasin olukorda hinnates ringi. “Ma arvan, et säästaks esialgu jalgu ja läheks metroosse, koht ei ole põhimõtteliselt kaugel, aga linnas kõmpida jõuab veel küll, ja seda võiks teha ilma pampudeta.”

“Nutikas lähenemine. Kuhupoole daam käsib?”

“Hotellidega on ühesõnaga nii, et hooaja karmi reaalsuse tingimustes tuleb meil homme hommikul kolida,” kandsin ma treppidest alla sõrkides ette, sõrmetesse löi tuttav spetsiifiline metroolehk ja hääл hakkas tunneliseintelt kajama. “Ainult mingeid juhuslikke riismeid oli veel saada, üks päev siin, teine seal.”

“Vaheldusrikkust silmas pidades võiks seda muidugi positiivseks lugeda,” vastas ta häält kõrgendades, põiklesime vastassuunda voorivas rahvarüsinas. “Kohad on vähemalt viisakad, ma loodan?”

“Ma uurisingi ainult viisakaid ja kesklinnas. Oota natuke, ma tahan seda kaarti näha.”

Uuesti tuulisel tänaval vaatasin hetkelises segaduses ringi. “Kurat, ikka valel pool teed. Ma ei orienteeru maa all üldse. Sinnapoole, näed, raamatukogu paistab.”

“Olen põnevusest lõhkemas,” kostis ta.

Andres Tali
Romeo & Julia, V
Digitaaltrükk sügavtrükipaberil
23x9,5 cm
1999

Andres Tali
Romeo & Julia, VII
Digitaaltrükk siigantrükipaberil
23x95 cm
1999

“Jutu järgi otsustades ei ole sulle ka täna süüa antud,” kommenteerisin ma muretult ja vajutasin foorinuppu. Kuskilt levis õitsvate sirelite lõhna.

“Jumala õige, ma polnud seda väärt. Olen äriklassi mittekvalifitseeruv inimkõnts. Võiksin samahästi kohe kärvata.”

“Minu süda ja silmanägemine ütlevad, et sellest asjaolust tingitult asetab issand meie teele ühe supermarketi,” elavnesin ma.

“Halleluuja... mis kuradi asjaolust... oot, mida seal hotellis üldse teha annab?”

“Alaväärtuslike protežeerimise asjaolust... Teha annab teoreetiliselt kõike, jutu järgi olla boksid korteritüüpi ja täisvarustusega, vähemalt mingi kööginurgaga, see tähendab. Mina igatahes nõuan kõigepealt korralikku teed.”

“Absoluutselt poolt, ma dehüdratiseerun. Apelsinimahla ja röstsaiad, juustu, tomateid ja tuunikala, jalamaid.”

Veerand tundi hiljem pöörasime rahulolevalt ning uute raskustega koormatult ümber nurga vaiksele järsult mäkke tõusvale kõrvaltänavale, Sveavägeni liiklusringi jäi seljataha. Päike oli kõrge tänavaseina siin juba soojust õhkama kütnud. Peatusin ja ajasin pea korruseid lugedes kuklasse. Kaheksa, edasi tuli ergav taevast.

“Seesama?” küsis ta oma jäätise tagant silmi kissitades.

“Karta on.”

“Välimus on... mh, salapärane.”

“Väheütlev, sa arvad?”

“Siin on kõik sellised. Vaoshoitud.”

“Pealtnäha. Interjööride peale on neil nagu rohkem soont.”

“Lähme?”

“Jäätistega pole eriti soliidne.”

“Ja kuradit mul sellest. Pealegi kõõritab see retseptioonitädi juba nagunii.”

Kehitasin õlgu, kugistasin enda oma lõpuni ja võtsin koti kätte: “Siis läheb lahti.” Tema tegi sedasama, vahetasime päikesepillide tagant lühikese pilgu nagu Neo ja Trinity ning astusime krediitkaardiklassi professionaalseid poolnaeratusi võltsides tumedast klaasuksest sisse.

Fuajeed polnudki, ainult retseptisiooniboks väikese ooteruumiga. Omapärane. Libistasin prillid eest. “Good morning, I do believe I have a reservation for tonight... I better show you the name in print, here.”

Veniva aktsendiga tädi lappas natuke pabereid ja moodustas hoolikalt puisevõitu lauseid. “Indeed you do, just for tonight, yes. So we would like these keys back by twelve o’clock tomorrow?”

“All right... I suppose we can handle that.”

“Sign here, please... thank you. This is the key for the apartment, this one is the main key of the house, the main entrance is outside, the door to the right... and this is the card for the sauna and pool...”

“What pool, you have a pool?”

“Indeed we do, you will find it at the back of the yard, and this is the code for the door with the card... here you are.”

“I see... whoa, I didn’t even know... well, thank you.”

“You’re welcome,” kostis tädi, lehvitades nii ilmselget vestluslõpetusnaeratust, nagu ainult elukutselised klienditeenindajad seda teha oskavad. Peletusime vastu vaidlemata.

Tagasi kõnniteele jõudes põrnitsesin koodiga paberitükki ja lihtsat valget plastikkaarti. “Tase. Basseinist ei teadnud ma midagi.”

“See üks siis? Anna võtmed. ... Kui palavaks läheb, on see muidugi võrratu.”

“Kuidagi iseteenindava maiguga on see värk, kas sulle ei tundu?”

“Suurepärane, kui personali jalus pole,” arvas ta, koridor klaasukse taga ulatus teisele poole maja ja lõppes samasuguse uksega, mille tagant paistis riba siseõue, ent keerasime väsinult trepikoja poole.

“Mis korrus?”

“Ma ei tea, kolmas või? See on ilmselt null ja number on 23.”

“Imelik numeratsioon,” nentisin ma kolmandal, kui meil oli õnnestunud oma laadungiga välja tagurdada. Lift sulges resoluutselt ukse ja sõitis minema. Vahetasime pilke ja valisime vaevalisema tee, sest valgekirju marmorkattega trepp lookles nüüd ligitõmbavas klaasnišis. Avanev vaade oli peadpööriv. Kõrge majademüüri vahel laius ootamatult avar varjuline aed erisuguste põõsapuhmaste ja käänuliste radadega.

Andres Tali
Romeo & Julia, I
Digitaaltrükk sügavtrükipaberil
23x95 cm
1999

Andres Tali
Romeo & Julia, IV
Digitaaltrükk sügavtrükipaberil
23x95 cm
1999

Lift püsis kiuslikult pidevas liikumises, ronisime edasi. Viies polnud õige. Kuues polnud õige, isegi seitsmes mitte. Oleks võinud arvata, et numeratsioon korterite järgi jookseb. Lõpuks sai trepp otsa. Ragistasime võidukalt ukse lahti ja patsatasime pambud hingeldades heledale parkettpõrandale.

Tema oli esimene, kes “Oo!” ütles.

Kümmekonna sekundi pärast suutsin mina formuleerida: “Siin on terrassrõdu!”

Väsimus oli unustatud. Mõnda aega tuulasime mõlemad lapsikus vaimustuses mööda ahvatlevalt valgusküllaseid, nutikalt liigendatud, stiilipuhtalt ja mõõdukalt sisustatud toasoppe ning hõikusime teineteisele siirast avastamisrõõmust kantud lauseid, nagu “vannituba on suur nigu laatsaret” ja “siin on isegi mingeid kuivikuid ja külmkapis on moosi”.

Pärast kaheksa korruse kõrgusel lahtise taeva all päikeselisel rõdul naudinguga hävitatud hommikusööki tundus päev aina võrratum, ja kell polnud veel kaksteistki.

Ta nõjatus mõnuledes seljatoele, lükkas käed kukla taha ja küsis: “Millised riivatused meil siis kavas on?”

“Vaba graafik. Longime mööda linna, vaatame ilusaid kohti, šopame end oimetuks, teeme midagi nämmi süüa ja muud taolist,” arvasin ma.

“Hea plaan.”

“Turistlik süüdimatus on üks suurepärasemaid võimalikke meelesundideid.”

“Ma vean kihla, et pärismaalaste seisukoht on mõnevõrra teistsugune.” Turtsusime natuke naerda. Ta ohkas ja nurises: “Siiski skandaalselt ülekohtune, et me siit homme kadunud peame olema. Kuradi elegantne. Kvaliteetdisaini traditsiooniga rahvuskultuur...”

“Rikaste tasemel võibolla küll, need on enamasti ehtsa antiigi ja kõrgmodernismi peal kasvanud, aga põöblil pole minu meelest valikut, siin lihtsalt ei müüda koledat mööblit, pole aastakümneid müüdüd. Peavad maitsekaga läbi ajama, vaesekesed.”

“Traagiline. Kanepit neile vähemalt müüakse?”

“Kultuurimaja ees augus kuulduste järgi.”

“Millistel kaalutlustel nad seda just seal teevad?”

“Mina ei tea. Looduslik regulatsioon?”

“Hahahahaha.”

“See oli rohkem linnamaastikulises plaanis mõeldud.”

“Üsna teravmeelne sellegipoolest,” nentis ta, küünitas käe tassi järele ja kummutas oma jahtuva kohvi lõpuni. “Osa minust istuks vaimustusega kogu päeva siinsamas selliste lihtsate tubaste meelelahutuste seltsis. Kui mitte nädalaid.”

Ringutasin ja vaatasin üle katuste. “Tänane ilm on selleks paraku kohatult ilus, nagu sa näed. Teine koht ei tohiks muidu oluliselt kehvem olla ja see on üsna lähedal. Kuigi boonusbasseine neil kardetavasti välja käia ei ole.”

“Bassein, jah, see ka veel. Mul pole muidugi ujumispükse kaasas.”

“Mul pole ka midagi, kust ma teadma pidin. Avalikku ei riski ilma minna ka.”

“Ega ei tea, kas asi seda väärt ongi.”

“Seninähtu põhjal kalduks arvama, et kardetavasti küll. Aed paistis juba üsna karm olevat.”

“Enne teada ei saa, kui näinud pole. Korjame kola kokku ja vaatame enne linna minekut üle?”

Lonkisime rahulolevalt alla, ahvatlev varjuline roheline kandus iga trepimademekeeruga lähemale. Tagauks avanes puiklemata. Äkiline lillelõhnapahvak ning lindude mitmehäälne sidin panid mul hetkeks pea ringi käima. Uks meie selja taga vajus vaikselt kinni, pärast mõnda ebakindlat sammu jäin pisikestest kivitükkidest laotud rajal seisma, suutmata pealetikkuvat naeru vaigistada.

“Sa püha taevas, milline aed!”

““Milline nõiduslik oaas,”” korrigeeris tema ringi vaadates, külmavereline nagu alati. “Tagumises otsas pidi olema?”

“See värk kisub juba jaburaks,” putrasin ma lookleval rajal edasi kulgedes, meeled kõigist suundadest kuhjuvate lummuste all nõtkumas. Maapind tõusis ja vajus, ajuti kattis seda rohu asemel liiv või erivärviline kiviklibu, ümberringi kaardusid suured längus okstega põõsad, sammaldunud kivikamakad, rohkem või vähem kummaliste

Andres Tali
Romeo & Julia, VIII
Digitaaltrükk süüdatrükipaberil
23x95 cm
1999

Andres Tali
Romeo & Julia, IX
Digitaaltrükk sügaütrükipaberil
23x95 cm
1999

taimede puhmad. "Haiglaselt idülliline korter, sisepark nagu idamaine unenägu... kui bassein samas vaimus on, lõpetan ma ägedaloomulise hüperesteesia ja närvihaiglaga."

"Sa ei peaks laskma end nii hõlpsalt lollitada. Dedutseerival mõis-
tusel tekib küll kuri kahtlus, et aiaga püütakse kompenseerida asjaolu, et neil on basseini pähe välja käia mingi viieruutmeetrine plekist paak..." Ta vaikis äkki ja lisas sammu. Järgmine käänak läks majaseina poole, okste vahelt ilmus nähtavale väike laskuv trepp, selle otsas järjekordne klaasuks ning süvendis võimas talveaia moodi aknarida.

"Mis me nüüd teeme?" küsisin ma võlutult veiklevasse helesinisesse vette jõllitades. Põhja kahhelkiviruudustik võnkus hüpnootiliselt. Mul oli tahtmine maha istuda. Elegantne saal oli hämar ja inimtühi, ainsaks heliks peale meie kõhklevate sammude vaid vee vaevukuuldav lainetamine. Bassein oli umbes viiekümneruutmeetrine, lõigatud nurkadega ristküliku kujuga, sillerdav, salapärane ja üle minu kujutlusvõime piiride imeilus.

Ta leidis ukse juurest seinalt mingi lüliti ja keeras seda, ahhetasin, ta oli paari hüppega astmetest üleval. Lummav veealune valguskuma täitis kogu ruumi, äratas laekarkassi varjud, ning jäi seinte klaasplokk-detailidesse sillerdama. Seisime tummalt ja silmitsesime vaatepilti, lainete kahvatusinine peegeldus vaimustunud nägudel helkimas.

"...Ma arvan, et me läheme nüüd ujukaid ostma."

Traavisime avastuselevusest kannustatuna, vaheldumisi naerdes ja vaieldes, mööda päikesest palavaks köetud, rahvast kihavat südalinna, mööda tänavaid ja väljakuid, küngastest ning treppidest üles ja alla, kaubamajast kaubamajja. Kolmeks olime higistena oma idüllilises sviidis tagasi, kaasas operatiivselt, ent hoolega valitud supelkostüümid, liitrine tellis vanillijäätist ning karbitäis ooperihoone taga turul silma hakanud ärritavalt isuäratavaid maasikaid. Dessert polnud aga prioriteetide esireas. Veerand neljaks olime vajalikud asjad kaasa rabanud, kumbki eraldi saunaboksis duši alt läbi käinud ja basseinis.

Sügavus oli ühtlane, täpselt paras ning nahka hellitav vesi võrratult jahutav. Panin silmad kinni, viitsimata esialgu ujuma hakata. Päev oli juba kohutavalt kaua kestnud.

“Huvitav, et siin kedagi ei ole,” formuleeris ta tüki aja pärast uni-
selt. “See on ju kahe hotelli, kui mitte kogu kvartali peale.”

“Sellepärast nad vist ei saanudki basseini ette välja reklaamida, see
pole päriselt nende oma... kavatsed sa liigse privaatsuse üle kaevata?”

“Võibolla tullakse siia pärast tööd, raskekujulisemad maniakid ilm-
selt isegi varahommikul enne tööd. Mina nende asemel ei viitsiks kus-
kil käia, kui mul selline koht võtta oleks,” arutas ta torkest välja tege-
mata, vinnas end basseiniservale, ajas püsti ja käis klaasseinataguse
roheluse foonil paar platsuvat sammu.

Lükkasin end lahti ja libisesin laisalt üle vee teisele poole, pilk laes
helkivatel peegeldustel. “Pimedas on siin kindlasti võimas. Ja talvel,
kui aias lumi on. Öhtul peab raudselt veel tulema.”

“Tulemegi,” sumatas ta uuesti vette, pritsis ja puristas pinnale tõus-
tes. “Aga kurat teab, kas sellest piisab.”

Keerasin vastasseinani jõudes sulpsuga ümber. “Mis siis, hommikul
vara üles ja veel kord?”

“Hmm... Ma kordan oma väidet...”

“Mis väidet?”

Ta otsis mu pilku. “Et on skandaalselt ülekohtune, et me siit hom-
mikul kaduma peame. Korter veel, selle asemele saab teise, aga bas-
sein...”

Libistasin end tagasi ja mõtlesin.

Umbes sealtmaalt oli juba üsna prognoositav, mis juhtuma hakkab.
See käis alati nii. Minult tulid ideed, temalt jultumus need teoks teha.
Ja ei saanud salata, ülesanne tundus nii ahvatlevalt lihtne. Ujusime
mõned otsad ning sulistasime, kuni lõpuks jahe hakkas, siis ronisime
lõõgastunute ja sõbralikena välja. Korteris valitses rammetu pärastlõu-
nane soojus, hommikune tuul oli vaibunud ning pilvedest lagedaks
puhutud taeva värv muutunud unisevõitu pleekinudsiniseks. Ettevaat-
lik, teineteise mõtteid komplev arutelu algas tasapisi rõdul jäätise ja
maasikate juures. Siis lonkisime aeglaselt, ümbrust hoolega tähele
pannes, alla ja välja, jalutasime metroosse ja sõitsime paar peatust
edasi, südalinna teise serva, et rahu raekoja aias uidata. Seal ning
hiljem öhtuses vanalinnas hakkas hüpoteetiline sõjaplaan meie loidu-
des ja muretutes jutukatketes juba kuju võtma.

Andres Tali
Romeo & Julia, X
Digitaaltrükk sügavtrükipaberil
23x95 cm
1999

Andres Tali
Romeo & Julia, XII
Digitaltrükk sugavtrükipaberil
23x95 cm
1999

Retseptisioon, pealtnäha ainus ametiisikute dislotseerumispaik, oli nimelt võrdlemisi piiratud väljavaatega ning pandi pealegi kirjade järgi õhtuti üsna varakult kinni. Potentsiaalset valvepersonalit polnud seni kuskil näha olnud, ehkki öö pidi selles osas veel selgust tooma. Mingeid turvakaameraid kõnealusel trajektoorigil silma ei hakanud. Üldvõti oli täiesti tavaline, ilma igasuguste kahtlustäratavate eraldusmärkideta, selle koopia avanuks kolm ust neljast. Neljas, basseinisaali uks, käis magnetkaardi ja koodlukuga; see tegi asja natuke keerulisemaks, ent meile jäi vähemalt kaks arvestatavat võimalust: kui võõras linnas ei õnnestugi leida kedagi, kes operatiivselt magnetkaarte dubleeriks, võisime me proovida mõne märkamatumat akna kremoonid lahti jätta. Tänapäevase palavusega olid aknad nagunii päev otsa irtakil olnud ning publiku või töötajate võrdlemisi totaalse silmapiiirilt puudumise tõttu oli alust arvata, et neid ööseks erilise hoolega ei suleta. Põõsaste varjus ja pimedas polnuks sissehiilimine mingi kunst, seestpoolt välja sai aga igal pool viisaka inimese kombel ilma igasuguste võtmeteta. Turistlik rajaklikkus. Miks ka mitte, tööpoolest. Mõte rafineeritud suplussisse-murdmisest tundus ühtaegu süütu ja võrratult teravmeelne. Ja kui me Caramellast pärit krabisevate punnis paberkotikestega varustatuna õhtuselt hõredaks jäänud turuplatsile jõudes seal esimese asjana võtmevalmistaja boksi silmasime, vallandus üksmeelne naeruturtsatus. Esialgu siirdusime siiski oma luksusliku asenduskodu poole, diskuteerides hajameelselt olulisemate küsimuste, täpsemalt õhtu- ja hommi-kusöögi koosseisu üle. Väsimus hakkas pikapeale tunda andma.

Kokkuvõttes keetsime maiustustebutiigi põhjaliku visiteerimise tagajärjel ainult teed ja sõime isutult kuivikuid. Vestlus soikus kummaliselt. Kui ma kruuse loputasin, kadus ta rõdule ja jäi sinna suitsetama. Otsisin midagi telekast ja leidsin ühe rootsi subtiitritega ulmefilmi, aga vaatasin kokkuvõttes ekraani asemel rohkem rõduust ja tema rinnatise kohale kummardunud selga õhtutaeva taustal.

Eemalt kostnud linnakära jäi järjest vaiksemaks, hämaruse saabudes võttis maad veider, undpeletav rahutus. Lõpuks läksime salapäraseks muutunud aeda lonkima, piieldes üle põõsaste ümbritsevat majademüüri. Tubades põlesid tuled ning aeda kandus mitmekesine kogum summutatud helisid, ent rõdudel ega avatud akende taga ei paistnud

kedagi.

Basseinisaali klaassein oli pime.

Avasin ukse ja kobasin lülitit. Aegreleega lambid kustusid uuesti, enne kui me teise ukse lahti saime, mõneks sekundiks rabistasime pimeduses, siis klõpsatas lukk meie selja taga uuesti kinni.

Heledas kahhelraamis mustendav vesi läikis nagu nafta, ent kui ma basseinivalgustuse sisse lülitasin, täitus põrandasüvend silmipimestava, veikleva jääsinise helendusega, mille kuma kandus hetkega laeni ja virvendas seal valgetel betoontaladel. Klaasplokid kiiskasid paheliselt, saalinurgad jäid pimedaks. Seisin vee ääres ja lasin põhjaruudustiku *breakbeat*-deformeerumisel endale uuesti tajuhäireid tekitada. Päevase vaatepildi hullutav veetus paistis tagantjärele armetu ja proosaline.

Märkasin alles mõne hetke pärast, et ta oli juba oma duširuumi kadunud.

Lonkisin enda poolele. Ainsateks inimtegevuse märkideks olid vahepeal köetud saun ja pingiotsale vedelema jäänud tühi šampoonipudelike. Viivitasin duši all meelega. Lõpuks kustutasin tuled ja läksin saali tagasi.

Ta ujus külmas helenduses vaikselt vee all basseini teise otsa poole. Vaatasin seda mõne hetke, siis libistasin end rahulikult nurgast vette. See tundus jahe ja eredate veealuste lampide valguses paistis mu nahk tontlikult kaame. Lükkasin end seinast lahti; ta tõusis vastasseina juures pinnale, märkas mind, pööras selja, vinnas end välja, jäi tilkudes hämarale servale kükitama ja põrnitses mind väsinult. Tema silmavalged läikisid seal nii peletislikult, et ma ei suutnud irvitamata jätta.

“Kuidas siis tunne on?” küsisin ma.

“Mis mõttes?” küsis ta tüdinult vastu.

“Mu imaginaarne sõber olla.”

Ta mõtles, püüdmata pahurat nägu varjata. “Sa tahad, et ma ütlesin umbes: “võiks ka hullem olla”, eks ole? Et “vähemalt on hotell tase ja ilm ilus”? Ja ütlesin ka, näed. Mis viga, kui saab teistele teksti suhu panna, sa kuradi mikrodemiurg.”

“Ütles ta etteantud sõnastuse kohaselt,” kostsin ma aeglaselt edasi ujudes.

“Ole vait. Mina ei ütle enam midagi.”

“Kardetavasti ütled küll, kuna ma kavatsen siia veel vähemalt lehekülje jagu dialoogi tekitada.”

Ta turtsus: “Näed, sa tunnistad ise, et sunnid mind ütlushi andma ja need ei lähe pärast arvesse.”

“Ära hakka jälle selle demagoogilise vingumisega pihta! Sa arvad, et mina kui minaisik pean teadma, kustkohast see tekst tuleb? Kust sa võtad, et mul valikut on? Samas ajus genereerumine pole mingi argument. Mulle näiteks ei meeldi, et sa jälle selle kuju võtad, see tüüp käib mulle närvidele.”

“See on puhtalt su oma alateadvuse süü,” väitis tema. “Minu käest pole selles osas kunagi midagi küsitud. Et mitte mainida, minu arvamust on üldse skandaalselt vähe küsitud.”

“Mina oma alateadvuse eest ei vastuta. Ma keeldun vastutamast millegi eest, millele mu kontroll ei laiene.”

“Nüüd tahad sa, et ma ütleks: “patiseis”.”

“Ma võin seda ise ka öelda.”

“Ilgelt nõme repliik nii ehk teisiti. Mis kurat sul siis siinkohal vaheldusrikkuse mõttes plaanis on?”

Irvitasin. “Kuna ma ei viitsi vaadata, kuidas sa seal ääre peal sinetad ja lõdised, lähed sa naistepoole sauna sooja, sest see on köetud.”

“Pervert, ei lähe ma kuhugi. Sellest, et sina ütled, et mul külm on, veel ei piisa.”

“Seda parem,” kostsin ma, “sest ega ma ausalt öeldes ei viitsiks mingit vahepala enam eriti kirjeldada ka.”

“Jumal tänatud. See kuradi kupatus on siiani nii ilane old, et mul on lihtsalt piinlik.”

“Ma vaevuks seda tähelepanekut võibolla südamesse võtma, kui sa ise pooltki nii vaimukalt kõlaks kui enne. Need armetud lamedused, mida sa täna algusest peale rääkisid, saboteerivad igasuguse geniaalsuse.”

“Ma tegin seda meelega.”

“Ära vabanda.”

“Ja see “täna” unusta ära, mitmendat kuud selle jama vormistamine juba käib? Ma hakkam karjuma, kui siin veel kord mingit laineta-

mist ja solksumist mainitakse. Milleks kuradiks seda basseini üldse vaja oli? Kas see peab olema mingi suurejooneline kujund, millele mina kui alaväärtuslik füüsisevaba kreatuur pihta ei saa?”

Vesi loksus lustlikult vastu kahhelkaldaid, kui ma ümber keerasin ja virvendavasse lakke naersin. “Bassein on päriselt, juuni algus, või mis tahes sesooni sa eelistad, on päriselt, ja hotell ka, kuigi aiale panin ma ausalt öeldes natuke juurde. Korjasin pesumaja ja liivakasti ära, kui täpsem olla. Ja selle ka, kui jubedaks see vesi tegelikult juuksed teeb.”

“Milleks?” nõudis ta.

“See on sulle. Sa ei pea homme ära minema. Teises hotellis võid ka toa võtta, kui vaheldust vaja on, see on ka võimas ja täiesti teistmoodi, üks suur vanamoodne korter. Linn on suur, teha küllaga, ja ma garanteerin omalt poolt, et rahast ei tule kordagi juttu. Põnevuse mõttes saad käia näiteks siia sisse murdmas...”

“Vaat see osa vihastab mind kõige rohkem, sa vead mind süžee pähe mingi nõmeda pisikriminaalsuse planeerimisse ja teed näo, nagu oleks see minu initsieeritud! Püha taevas, kavatsed sa mind tõesti sundida sellest osa võtma?!”

“Ja miks ka mitte, idee on ju hiilgav? Ära püüa väita, et sul lõbus pole.”

“Oleks võimatu jätta imetlemata, kui suurejooneliselt kogu kupatus su juttudes lõpuks alati perse läheb.”

“Täna, kallid. Sinu kõrgmoraalse südametunnistuse õnneks pole kuigi kindel, kas ma enam viitsin seda kõike päriselt ära kirjutada. Alguses ma mõtlesin, et me peame seda arutelu siin homme öösel, pärast kuriteo sooritamist, aga sul oli muidugi vaja enne hüsteeritsema hakata. Mul oli isegi võtmete tegemise lõik juba valmis.”

“Kus kahtlemata aetakse jälle kõik sigadused minu kaela. Oh isand.”

“Vingu vähem, sul vedas niigi, ma võtsin selle tänasest õhtupoolikust välja ja mõtlesin hommikule kohandada. Nüüd ei tea, kas ongi mõtet. Ootab praegu monitori ääre taga, natuke maad allapoole skrollida. Aga meie sinuga ei pruugi selleni enam jõudagi.”

Paus vältas mõned venivad sekundid. Veealuste lampide releelüliti tikkus lõpuni, mattusime pimedusse, ent põrnitsesime teineteist edasi.

“Ma küsin nüüd kolmandat korda “milleks”? Et hakkaks lõpuks asja juurde jõudma? Et miks sa mind siia vedasid?”

“Täpselt nii.”

Ta niheles. “Sa kavatsed mind pikalt saata?”

“Terane poiss.”

Ootas ta seda siis või mitte, saadud löögi varjamine ei tulnud tal kuigi hästi välja.

“Kurat. Seda võis sinust arvata. Kasutad ja viskad minema.”

“Täpsemalt, ma tegin sulle mõnusa koha, kus sa edaspidi omal käel veeteerima hakkad, sest, ära võta südamesse, aga mul on sust kõri-ni.”

“Pole midagi kaunimat kui jagatud tunded.”

Naeratasin talle veest. “See on nii liigutavalt abitu, kui sa püüad mürgine olla.”

“Sa tead, et sa ei saa seda teha,” ütles ta.

“Vaata ja õpi. Oma süü, et ei taibanud teiste moodi ise õigel ajal ära minna ja edasi staaritseda tahtsid, sind oli niigi kogu see neetud raamat täis. Olud sunnivad mind uutele ruumi tegema.”

“Sa ei saa. Oled sa näiteks arvestanud võimalusega, et ma võin su muusa olla?”

“Ära ole naiivne, kullake, muusadel pole nii karvaseid jalgu.”

“Sa ei saa mind siia juttu kinni panna!”

“Saan, küll sa näed. Lähen näiteks nüüd ära ja saadan demo toimetajale lugeda, mul on tähtaeg kaelas. Ma võin sind muidugi vahel vaatama tulla, kui see lohutab.”

Ta ütles vist veel midagi, aga ma ei kuulanud enam. Ma arvan, et see võis tõenäoliselt olla umbes midagi niisugust nagu: “Ära arva, et see sellega lõpeb!”

Vähemalt mina tema asemel oleksin nii öelnud.

* * *

Plika seisis valgusfoori alla kogunevate inimeste seas ja püüis vastostetud karvast loomakest võtmekimbu külge, kõõritades päikesepillide tagant üle möödatuhisevate autode. Turuplatsi kandis valitses, nagu ikka, tihe sagimine, ent keskealisel levantiinliku välimusega võtmeval-

mistajal ei paistnud praegu eriti massiliselt kliente olevat. Soodsamat hetke polnud mõtet oodata. Ladus tuvastamatu aktsendiga keel, viisakas välimus ja lapsenägu, teda ei kahtlustatud nagunii iialgi milleski. Roheline süttis, jalakäijad valgusid teele, ta lonkis kiirustajate sabas rahulikult üle ja siirdus otse võtmevalmistaja boksi juurde, eraldades kimbust tavalist, igasuguste eraldusmärkideta Assat. Lükkas peatudes päikeseprillid eest.

“Hello, I’d like a copy of this one, please.”

Levantiin võttis ulatatud võtme ja kostis seda silmitsedes rahulikult: “No problem, just a few minutes.”

“And how much will it be?”

“The pricelist to your left, if you please,” viitas tüüp võtit masinasse sätides.

Tüdruk uuris hinnakirja ja keerutas loomakest rõngastpidi ümber nimetissõrme. Tüüp tundus üsna korralikku inglisi rääkivat. Vahest tasuks natuke pinda sondeerida?

“You wouldn’t also happen to copy the cards for magnetic locks by any chance, would you?”

“I’m afraid that is not very legal, miss.”

“So if I simply want my boyfriend to have the keys to my place, I still have to get the landlord involved? What a drag.”

“Afraid so,” vangutas levantiin oma undava masina tagant stoiliselt pead.

“But where does the landlord get the extra card from? He’d still have to get a copy made somewhere, right? So is it slightly more legal in his case than mine?”

“That is a difficult question, miss. Comes down to morality, you see.”

“But after all, it’s just a key, isn’t it, and you can’t even use it without knowing the code anyway. I mean, the thing that pisses me off here, is that it will probably take me weeks simply to find the damn landlord, never mind getting the card from the lazy turd. Wasting my time like this is quite mean and immoral of him too, isn’t it?”

Tüüp võrdles võtmeid ja kõõritas teda väsinult. “All right, miss. Two hundred kronor and you didn’t get it from me.”

“I’ve never seen you, for that matter.”

“You do understand business, miss...” levantiin pistis kaardi koos rahaga kuhugi oma leti alla ning ulatas tagasi juba kaks tükki. “And I hope to never see you again.”

AAPO ILVES

SAAGA LÄHEB EDASI

Maileke vajutas klahvile, kassasahtel vastas kõlksuga. Nüüd ta juba teadis, milline on õige. Mitte, et tal selleks õigusi või volitusi oleks olnud, tema asi oli musti nõusid aparaati toppida ning puhtaid välja võtta, aga inimesele jääb ju nähtu meelde; pealegi oli Reesi kähvanud: “Võta ise kassast!”

Münti oli vaja WC ukse avamiseks.

Oleks muidugi võinud kasutada personalile mõeldud keldriurgu, aga krooniõgija oli lähemal ning mugavam. Maileke silmitses peeglist hetke kurjalt otsaesisel koletsevat vistrikku, pusus veidi liibuvate tek-sapükste nõöpide kallal ning istus potile. Veesilm WC-poti põhjas pilgutas. Keegi oli äsja investeerinud ühe plekkkrooni ja saanud selle ning sigadusjulguse eest terve rulli pühkepaberit. “Fuck!” mõtles Maileke kuuldavalt. Käte kuivatamise karbis paistis üht-teist siiski veel sisalduvat.

“Ma võtsin kassast ühe krooni!” mõtles Maileke ning soristas. Tunne oli mõnus nagu alati.

“Kui ma homme võtaks kaks korda rohkem ehk kaks... Ja ülehommeks kaks korda rohkem ehk neli. Ja nii edasi. Töönädala lõpuks oleks ma kassast võtnud kolmkümmend üks krooni. Et uuel nädalal sama valemiga jätkata, tuleks juba esimesel tööpäeval sahtlist tasku libistada kolmkümmend kaks rahatähte. Nädalaga teeniksin üheksasada üheksakümmend kaks krooni, kahe nädala teenistus oleks kokku kakskümmend kolm krooni rohkem kui tuhat. Ei, see esimene kroon tuleb maha arvata, võib-olla mõned veel. Ikkagi täiesti arvestatav lisa-sissetulek – juba kaheksandal päeval ületaks kõrvaltulu minu ametliku päevalga kahekümne kaheksa krooniga.”

Keegi lõgistas ukselinki.

“Njah... Kuidas muidugi kassast näiteks kümnendaks päevaks ar-vutunud viitsada ja kahtteist kätte saada... Selle aja peale on kasvav puudujääk ilmselt kellelegi juba silma jäänud. Ja kolmandal nädalal

tuleks alustada tuhande kahekümne neljaga... Aga kui piirduda ühe-nädalaste ringidega? Et iga nädal kolmkümmend üks eeki? Päevas teeks see kuus kakskümmend. Nõrk!”

Jalad kippusid ära surema. Maileke tõukas püksid päris kandadeni ning sättis ennast mugavamalt istuma. Kүүnarnukid olid reitele pune-tavad laigud surunud.

“Või kui tähestikus oleks iga kolmas täht a. Tähestik näeks siis välja selline: a, b, a, d, e, a, g, h, a, j, k, a, m, n, a, p, r, a ja nõnda lõpuni. Võiduka lõpuni. Tähestikus oleks siis a-tähti kokku...”

Ukselink-mündikorjaja tegi üsna kannatamatut häält.

“... kolm tuhat nelisada krooni... Misasja?!”

WC-poti kõrval maas vedeles kokkumurtud sajakroonine. (Tõe huvides olgu märgitud, et see pudenes veidi liibuvate, nõõpidega teksapükste taskust esimese kursuse teoloogiatudengil, kelle nimi on Rita. Tema muide toppiski rulli kempsupaberit varguse eesmärgil oma kampsuni alla. Jumala sõrm on karm!)

Maileke sajakroonist ei märganud. (Rahatähe avastas alles kahe tunni pärast infotehnoloog Tõnu, kellel oli kombeks “asju ajades” põlvi emmata ning peaga peaaegu maad riivates põrandat põrnitseda. Töö juures oli Tõnu hobiks arvuti parandamise ettekäändel naistöötajate laua alla pugeda, kaks päeva tagasi viskas Tõnu kerjuse mütsi sisse viinapudeli korgi. Tõnu ei olnud väga lahe semu.) Maileke tõusis ning häälitsetes mõttelõnga katkestamisest häiritult uksetagusele närveldajale midagi ebamäärast, mille rahvusvaheline tähendus oleks: “Jaa, jaa! Kohe!”

Kauasest istumisest kippus pea ringi käima; Maileke toetas käed seinale. Teksad olid ikka kandadel, lahjadel säärtel võis täheldada püksivorpe ning kүүnarnukkidest jäänud laike. (St oleks võinud täheldada, kui keegi oleks piilunud. Häbene, lugeja!) Mailekese reied olid kõhnad, eestlasele omaselt ebamäärast värvi häbemekarvad väga pikad, krussis ja sassis. Ta ei olnud veel sellises eas, mil tütarlapsed (noh, mis nad siis enam nii väga tütarlapsed...) endale soenguid raseerima hakkavad.

Nüüd räägime mehest, kes juba kümme minutit tulutult münti oli toppinud ja oma järjekorda oodanud. Tema nimi oli Üllar, ta oli Tallinnast komandeeritud, kandis kaabut ja pruuni portfelli, mille sees

elas sülearvuti. Kaabu kohta oleks Maileke öelnud: “Nõme!” Üllar vihastas ning lahkus, lubades endamisi sellesse *pizzeria*’sse enam mitte kunagi jalgagi tõsta. (Tõtt-öelda polnud tal seda lubadust üldse raske täita. Jalad ristas järgmisse baari põigates “asjad aetud” saanud, võttis ta suurest kergendusest kannu õlut; siis veel mõned.

Hiljem kohtus ta ülikooliaegse sõbraga, tehti paar “troppi”; siis veel mõned. Öösel üle mäe ja läbi pargi hotelli poole jorisedes kohtus Üllar algaja narkomaaniga, keda ema kutsus Dimaks, sõbrad aga Dunjaks. Sel ööl võttis Dunja oma hingele veresüü. Laptopi viskas ta jökke. Dunja muuseas oli Mailekese töökohas neli korda söömas käinud.) Maileke nõõpis püksid kinni, libistas sõrmedega läbi juuste ning tegi WC ukse lahti. Münti näpus hoidev vanem naine ei mõistnud tüdruku ebasõbralikku pilku.

Tänu Üllari lahkumisele (ehk Mailekese “filosoofilisele” veerand-tunnile) jäi ettevõtte käibele lisandumata seitsekümmend üheksa krooni ja nelikümmend senti.

Tänu Mailekese viivitusele (mis põhjustas Üllari lahkumise) jäid kaks toredat kolmeteistkümne-aastast poissi (kaksikud) isata. (Ema murdus ega suutnud noorukeid korralikult kasvatada; sellegipoolest sirgusid neist tublid ja riigile kasulikud mehed.

Ühel udusel sügisööl seitseteist aastat hiljem sõitis üks (kumb?) neist komandeeringust koju ning ajas kogemata otsa tee peal kakerdanud inimesele, kes suri saadud vigastustesse teel haiglasse. Hukkunud mehe nimi oli Tõnu ning kunagi oli ta töötanud infotehnoloogina. Otsasõitjat ei tabatud.)

Tänu Üllari kannatamatule ukselekolkimisele ei saanudki me teada, mitu a-d oleks tähestikus, kui tähestiku iga kolmas täht oleks a.

Tänu tualettpaberi vargusest tekkinud ärevusele jäi teoloogiatudeng Rital märkamataajakroonise mahapudenemine. (Nagu me juba teame, leidis selle Tõnu. Hõlptulu innustas teda ostma ja tegema valesid asju, mis lõppkokkuvõttes muutsid muidu tubli infotehnoloogi asotsiaalseks denaturaatide tarbijaks. Ühel udusel sügisööl seitseteist aastat hiljem...)

Raha kadumise tõttu (ehk tänu sellele) ei saanud Rita minna Venaskonna kontserdile. Ta läks tuseselt mäele parki jalutama. Pargis kohtas ta algajat narkomaani, keda ema kutsus Dimaks, sõbrad aga

Dunjaks. Dunja (kes muide ei mäletanud oma pilveuimsest veretööst midagi) armus kenasse tüdrukusse, läbis võõrutuskuuri, võttis Jeesuse enda sisse ning kutsus Rita einestama.

Maileke oli edutatud ettekandjaks, Reesi aga suurte puudujääkide tõttu vallandatud.

URMAS VADI

VEDUR PT7589438

Peeter vedis end voodist välja. See võis olla nii seitsme paiku. Käis peldikus, komberdas trepist üles tagasi ja tundis, et on haige. Ta kraadis ennast, vaatas peeglist kurku – ei midagi. Aga kätes, jalgades, kaelas ja ristluudes tuikas nüri valu. Kohati tundus, nagu asenduks veri soontes tindi või hapupiimaga ja vastupidi. Enne kümmet ajas Peeter end ikkagi välja, käis oma kellassepaäris ja riputas luugile sildi: inventuur. Tegi tiiru rongijaamas. Võttis vestitaskust uuri. Kui vedur puhisedes seisma jäi, klõpsatas Peeter kella kinni. Kordas mõttes rongi numbrit ja otsis seda siis omakorda oma märkmikust. Leidis, ning tõmbas Elva rongi taha – MP986497 – juba kuuenda linnukese. Neljateist minuti ja kolmekümne viie, nüüd juba kolmekümne nelja sekundi pärast, täpselt kell kolm, hakkas rong liikuma. Peeter klõpsas uuri uuesti lahti ja pobises:

“Juba parem,” ning lasi hõbedasel põrgumasinal tasku mustavasse ja rammusasse sügavikku vajuda. Vihmavarju otsaga kivikesi togides ja tühja-tähja lumme sikerdades liikus ta edasi. Hapu naeratusega ter vitas ta trepikojas perenaist, praadis pelmeene, mis kleepusid panni külge, pani hommikuks kella ja oligi nagu kõik.

Hommikul mõni minut enne kella helisemist tõusis ta üles. Toores valu voolas mööda kurnatud keha. Kas algas see eile, arutles Peeter, või juhtus see öösel, aga miskit oli nagu teoksil. Ta vaatas peeglist, luges ribid üle, klõpsutas uuri kinni-lahti ja võrdles teiste kelladega. Kõik nagu oli ja ei olnud kah. Peeter tegi endale paar juustusaia ja moosivett kõrvale. Käis kiiruga rongijaamast läbi. Sai viienda linnukese AL673059032 taha. Kontrollis siis jaama kella ja vangutas pead, kui Jõgeva rong poolteist minutit varem mööda vahedaid rööpaid Tallinna poole logistama hakkas. Tusaselt keeras Peeter end minekule ja olekski ära läind, aga perroonil, pingi ja prügikasti vahel, säten das vormimütsi läikiv nokk! Oli see jaamaülema müts või koguni ve-

durijuhi jagu? Peetri silmad vilksasid paar korda ette, taha ja küljele. Ta nõjatus pingile, tegi justkui prügikastiga asja.

“Nüüd,” Peetri värisev käsi haaras mütsi, pistis põue ja – minekut.

See oli veerand kümme. Enne kui ta kellassepaputkal luugi üles tõmbas, vaatas ta, et kedagi passimas pole, lukustas siis ukse ja otsis välja oma mütsi. Hingas õrnalt mütsinokale ja hõõrus selle kuuekäisega läikima. Kükitas laua alla ja lasi mütsil pähe vajuda. Tõstis vargsi silmad. Tik-tak-tik-tak. Äratus-laua-seina-köögi-kontorikelladel peegeldusid müts ja Peeter! Tik-tak-tik-tak. Seinakell, justkui hüppeks hoogu võttes, hakkas jõurama ja siis kostsid mahedad jõulised löögid. Täitsa Jumalaema kirikus kohe, mõtles Peeter. Väikesed kellad hakkasid kah kuidagi teisiti kõrva. Nagu poistekoor ruttasid nad üksteisest üle tiksuma. Tik-ti-tak-tik-tik-tik-tatititik-ti-ti-ta-ti-ta-tiutaktak. Peetri meelekohad trummeldasid vastu mütsi rasvast voodrit. Peeter mõtles edasi, et tema ongi see kellamees ja kroon tema peas Esmeralda! Aga siis vihises kirikuisanda piits üle Quasimodo priske küüru. Peetris liigahtas miski ja samal hetkel pistis puusas. Ta võttis mütsi peast, pani kellakappi, ja kui kedagi leti ees ei juhtunud olema, silitas pilguga salamahti oma leidlast.

Üks kümnetest mutikestest, kellel oli vaja uut kellarihma, patareisid, ühesõnaga Peetrit tema kroonimiseelsel õhtul segada, ulatas Peetrile luugist juba päevi näinud Seiko kella. Peeter keeras kella sihverplaa-di vastu lauda ja hakkas kapslit lahti kangutama. Kellalt peegeldusid Peetri hõredad vurrud, tädikese ridikül, prillid, Peedu rongijaam...

Rong see sõitis tsuhh-tsuuh-tsuuh, Piilupart oli rongijuht.

Peeter hüppas mutikese ridikülile ja Piilupart sõidutas ta linna keskväljakule ning sealt edasi otse üles – puust kellatorni. Tornil kolmel küljel uhkeldasid võimsad kellad, mille osutite liikumist võis õhtuvai-kuses selgesti kuulda.

“Kui väike osuti on kahe peal ja suur üheksa peal, mis siis kell on?” Peeter surus hambad kokku, nii et meelekohtadel võis näha veresooni. Kuidas see siis oligi?

“Veerand kolm. Ei, veerand kaks, jah,” säras Peeter.

“Kui väike osuti on kahe peal ja suur on üheksa peal, siis on kell...”

“Kaks,” suskas Peeter vahele. Vana mehe puhmjad kulmud tõmbusid harali.

“Siis on kell kolmveerand kaks. Jääb sulle midagi meelde või ei? Kolmveerand kaks! Nüüd järgmine ülesanne. Mis on kell siis, kui väike osuti on kuue peal ja suur ühe peal?”

“Viis minutit kuus läbi ehk viis minutit kuue peal,” laulis Peeter nagu raamatust.

“Õige.” Peeter hüples üles-alla, nii et sandaalid tolmu üles keerutasid.

“Viis minutit kuus läbi. Viis minutit kuus läbi,” hõiskas Peeter. Vana mees surus oma laia kämbla poisi õlale.

“Ja nüüd viimane ja otsustav ülesanne. Kui suur osuti on seitsme peal ja väike on kaheksa peal, mis siis kell on?” ja vanaisa keeras kohmaka liivakella laual jooksuma. Peeter mudis sõrmi. Kui viimased terad alla olid sirisenud, pöörutas vanaisa justkui stardipüstolist: “Nüüd!”

“Pool kuus,” pahvatas Peeter. Vanaisa raputas aeglaselt pead ja surus mõrult ülahuule vastu nina.

“Pool kaheksa, kolmveerand kaheksa,” püüdis Peeter asja heaks teha. Vanaisa oli aga endas kindel. Võttis maast koti ja korraga oli kevadel laadalt ostetud pajats tal käes.

“Vanaisa, palun,” tihkus Peeter. Terve torn kajas hammasrataste mürast. Justkui palki saekaatrisse söötis vanaisa pajatsit kella hammasrataste vahele. Viimast korda tõmbusid Phoebuse nõörid pingule ja sekund hiljem lõtvusid.

“Kui suur osuti on seitsme peal ja väike on kaheksa peal, on kell viis minutit pool kaheksa läbi! Oi, sind küll.”

Hiljem, kui Phoebus oli peeneks hekseldatud, jalutasid vanaisa ja Peeter järve ääres.

“Aga mis saab siis, kui ma järgmine kord su puust bussi kaasa võtan? Ja kui sa jälle midagi ei tea. Mis siis on!? Siis on nii, et buss jääb kella hammasrataste vahele kinni. Kell jääb seisma. Kui kell jääbki näitama näiteks poolt nelja, siis ei saa sa enam kunagi õhtusööki ega magada. Ja kogu linna elanikud tunnevad tühja kõhtu ja kõnnivad kuu-tõbistena mööda katuseid. Vaata nüüd, kui suur osuti on...”

Täpselt kell kuus tundis Peeter iiveldust, sees hakkas keerama. Peeter oli oma mütsi pähe unetanud ja tugitooli tukastama jäänud. Ta hoidis kõhtu ja hinge kinni. Minuti pärast andis iiveldus järele. Laupleemetas külmast higist. Ta otsis kapist tekke lisaks ja kobis värisevatel

jalgadel voodisse. Asetas mütsi padjale, pea sinna kõrvale. Haaras käega kella järele ja pani selle siis üheksaks helisema. Iseenesest polnud Peetril seda kunagi vaja, alati oli ta – kraps – enne kellahelinat üleval. Selliste inimeste kohta tavatsetakse öelda, et neil on kell sees.

Mõni minut enne üheksat avaski Peeter silmad. Nõrkus oli halvanud kogu keha. Siiski vedas ta end südilt kellaärisse. Peale lõunat pistis Peetril jälle rinnus. Korraga, viis minutit pärast kolme, hakkas seinakell lööma. Peeter raputas pead, hõõrus silmi ja heitis pilgu kella dele – osutid ajasid üksteist taga. Küll päripäeva, küll vastupäeva. Kruvid, seibid, kivid, vedrud ja muud jubinad vihtusid isekeskis jenkat. Pintsliid ja pintsetid kiikusid kellapommidega üles-alla.

Peetri jalad viisid ta rongijaama. Viimasel hetkel sai ta peale. Lipsiti – vupsas ta kempsu. Veendus, et kedagi passimas pole, ning lukustas ukse. Peeter hingas kergendatult. Otsis välja oma krooni, pani selle pähe, ronis jalgupidi potile, liigutas end rongiga ühes rütmis ja tegi suuga tsuhh-tsuuh, tsuhh-tsuuh.

Elvas tuli Peeter maha. Tasakaalu hoides läks ta mööda rööbast edasi. Peetril hakkas rõhitsusi üles tulema. Ta heitis liiprite peale pikali ja kõhis. Sees kriipis ja kõrvetas. Siis tõusis see klimbina kurku. Keset raudteed sipeldes ja sülitades hakkas ta juba lämbuma. Korraga ta rahunes. Tõmbas kopsudesse sügavalt õhku sisse-välja. Kahe liipri vahel sätendas juba kulunud kuukarva hammasratas.

“Söö nüüd taldrik ilusti tühjaks, hea puder. Mis siis, et kõrbend. Üks õige puder peabki natuke kõrbenud olema, siis on kõht korras ja, söö nüüd. Paneme võid kah silma. Siis vaatame, mis meil magustoi-duks on.” Kui Peeter oli pudruga ühele poole saand, tegi vanaisa kavalat nägu ja pilgutas silma. “Mis sa arvad, mis meil täna magustoi-duks on? Haa! Sa ei tea!” vanaisa tõmbas kiiruga köögilaua sahtli lahti ja võttis sealt paberist tombu. “Haa! Sa ei tea!” vanaisa tegi jälle kavalat nägu ja hakkas ajalehte lahti harutama. “Haa! Vedru! See on meie raekoja seinakella vedru! Eile toodi mulle see masin parandada. Lase nüüd hea maitsta. See on hea nagu lagrits või koorevenis. Noh, tee nüüd amps!”

Iga veerand-, pool-, kolmveerand- ja täistund läbisid Peetrit tumedad torked. Kell üheksa tõusis ta üles ja leidis end Peedu rongijaamast. Pea kumises. Kõhus tiris vedru end vinna. Osutid kōditasid kurku,

pendel kõlksus vastu roideid – tik-tak-tik-tak. Peeter taarus rongijaa-
mast välja. Surus mütsi silmini. Kellakast hakkas paisuma nagu vana-
ema sünnipäevakringli tainas. Tsuhh-tsuuh. Jalad ja käed tõmbusid
kerra ja olid rataste eest. Pendel, mis kaenla alt välja pungitas, hakkas
rattaid ringi ajama. Tsuhh-tsuuh, tsuhh-tsuuh. Täpselt kell kümme
klõpsas Peeter uuri kinni, lasi vilet ja pani puhisedes mööda rööpaid
Tartu poole ajama. Tsuhh-tsuuh-tsuuh. Sealt omakorda Tapale ja ju-
mal teab kuhu veel.

KALEV KESKÜLA vs ANDRES TALI

ehk "Romeo ja Julia" explained

Austet Andres Tali!

Lasin Jüri Kaarmal ennast kergemeelselt lõksu püüda ja ennast Sinu intervjueri-jaks kaubelda. Paraku ei tunne ma piisavalt Sinu loomingut ega jaga ka teoseid ennast ega nende taustu. Igatahes on nüüd vist asjaga kiire ja Vikerkaare lugeja peab kohe järgmises numbris Sinu loomingut nägema-lugema. Niisiis ei jää muud üle kui Sa ise asja lahti seletad. Vahest on abi minu siinkohal saadetud küsimustest, mis eelöeldud põhjustel ei pruugi just asja tuuma tabada. Sel juhul moodusta endale küsimus ise. Aga praegusel hetkel ei oska ma miskit targemat välja haududa.

*Tervitades,
Kalev Kesküla*

Lugupeetud Kalev Kesküla!

Üritasin vastata oma kogemustele toetudes ja ette teades, et mitte kõik vastused ei saa olla ammendavad. Iga teose süünd on erinev teisest ja nii on raske mingit üldistust luua. Ükski kasutatav loominguline võte ei oma tähtsust ilma seda toetavate elementideta. Vaid kõik kokku moodustavad teose. Samuti nagu Sinu küsimused koos minu vastustega.

*Lugupidamisega,
Andres Tali*

1. Millistel tingimustel muutub tekst – sõnakunst – kujutavaks kunstiks? Kas sõnakunstitekst säilitab Sinu töödes oma sõnakunstilise olemuse või on raamitud raamatuleht visuaalse nautimise objekt? Kas teksti sisu omab sel puhul mingit tähtsust? Kas selles positsioonis on mingit vahet "Romeol ja Julial" ja "Partei ajaloo õpikul"?

Tekst muutub kujutavaks kunstiks ilmselt oma kirjapaneku hetkel, kui ta omandab visuaalse kuju. Selle tajumine kunstina sõltub aga vaatajast. Kuid siin põrkame kokku kunsti piiride probleemiga. Õigemini küll nende puudumisega. Sest iga objekt muutub kunstiks hetkel, kui keegi peab teda kunstiks. Kunstiks muutub ta küll vaid selle konkreetse isiku jaoks, kes seda vaatleb. Ja kriteeriumiks on antud isiku (kunsti)kogemus. Ehk teisisõnu – mida suurem on vaatleja kogemus, seda kindlamalt oskab ta kindlaks teha, kas tegu on (tema jaoks) kunstiga või mitte, otsustades oma eelneva kogemuse ja emotsionaalse vastuvõtlikkuse baasil. Kunstis on alati tegu kommunikatsiooniga – üks loob informatsiooni (kas mingi teo või objektiga) ja teine võtab seda vastu. Informatsiooni vastuvõtmisel on oluline tabada koodi, millega informatsioon on kirja pan-

dud, et edastatavast õigesti aru saada. Ilmselt siin tekivadki arusaamatused kaas- aegse kunsti mõistmisel, sest tavaliselt ei mõtle looja selle peale, kuidas vaataja tema koodist aru saab. Võrdluseks võib tuua pubekate slängi, milles võib kõik olulise äärmiselt lihtsalt ära öelda, ilma et keegi asjasse pühendamatu sellest sõna- keстки taipaks. Lisaks kitsale koodile, mida mõistavad vaid vähesed asjasse pühendatud, eksisteerivad ka laiemad ja üldisemad koodid, mis on kõigile mõis- tetavad juba alateadvuslikul tasandil – suured ja lihtsad inimlikud emotsioonid, nagu viha, armastus, surm jne. Minu jaoks on kunsti esmaseks ülesandeks emotsioonide edastamine, mis ongi kom- munikatsiooni üks peamisi ülesandeid. Kasutades lihtsaid ja selgeid kujundeid ja selgeid emotsioone, on võimalik saavuta- da hästi toimiv kommunikatsioon. Ei maksa ka unustada, et kunst on kunstni- kule eelkõige akt (ehk tegu). See on see viha-, raevu- ja armastusesegune seisund, mis sunnib kunstnikku üha uuesti loome- akti teostama. Teiseks tõukejõuks on ilm- selt valmis teose nägemisest saadav rahul- dus. Ning kõige lõpuks teose vaatajate vastukajad, mis viimistlevad ja lõpetavad loomeakti kui sellise. Kui nüüd looja kasutab loomisel koodi, mis on laiale vaatajaskonnale raskesti mõistetav, peab ta juba ette arvestama vastuvõtu leigust. Kui ta seda ei suuda aktsepteerida, tekib frustratsioon – loomeprotsess on lõpeta- mata, rahuldus ja heaolu saavutamata.

Kuid tagasi “Romeo ja Julia” juurde. Selle juhtmõtteks võiks olla *story*. Üks lugu, mis algab kusagilt ja lõppeb mille- gagi. Kusjuures üldjuhul on ükskõik, kus

ja millega. “Romeo ja Julia” on siin või- mendavaks teguriks, mis aitab selgitada emotsionaalset tausta. Tegu on kresto- maatilise armastuslooga, mille sisuga on ilmselt igapäevselt tuttav ja mis loob kindla emotsionaalse tausta isegi juhul, kui vaa- taja mitte millestki muust midagi aru ei saa. Laias laastus on selles teoses kolm tasandit, kus toimub teatavat liiki liiku- mine: esiteks “Romeo ja Julia” sündmus- tik; teiseks sündmused, mis toimuvad raamatuga; kolmandaks nn autoripool- sed kommentaarid raamatu serval. Need kolm liikumist on omavahel põimitud ja liiguvad koos raamatu sündmustiku emotsionaalsete tõusude ja langustega. Vaataja võib vabalt valida, millist *story*’t ta järgib. Soovi korral võib ta lihtsalt seis- ta ja Shakespeare’i teksti lugeda. Või jäl- gida, millal on leheküljed põlenud, mil- lal jälle kortsutatud. Või üritada lugeda kunstnikupoolseid raskesti loetavaid (st loetamatuid) kommentaare. Või üritada saada esteetilist naudingut täiuslikkuseni viimistletud digitaalsest teostusest. Välis- tatud pole ka n-arvu liikumiste ja emot- sionaalsete lisatasandite teke sõltuvalt vaataja vastuvõtu- ja kontekstivalmidu- sest. Lõpuks saab vaataja ikkagi mingi emotsiooni (kas või hämmingu) kõikide nende tegurite koostõust oma kunstiko- gemusele toetudes (vt algust). Antud ju- hul oli vajaliku emotsionaalse tausta loo- miseks vajalik “Romeo ja Julia”.

“Partei ajaloo õpik” oleks loonud teise emotsionaalse tausta sõltuvalt vaataja kogemusest. Siis poleks enam tegu olnud looga armastusest ja surmast, kirest ja katarsisest. Ei kujuta seda ausalt isegi ette, mis siis oleks. Kes tahab, võib proovida,

kui viitsib.

2. Mida tähendavad Sinu käekirja meenutavad märkmed raamatulehtedel? On see "universaalkeelne" üldistuslik märk tekstiga töötamisest? Muide, on ju raamatuid, mis klassikute autentseid märkmeid täis. Näiteks August Annist tavatses ära sodida iga raamatu, mida ta luges. Kas sellist originaali ei võiks kasutada? Kas need ei ole Sind inspireerinud?

Käskirjalised märkmed tähistavad autori pidevat juuresolekut, tema abistavat kätt, mis vaataja läbi arusaamatute sündmuste juhib. Need tähistavad autori kommentaare ja mõtteid, kusjuures vaataja seisukohast pole oluline, milliseid – peamine on tekitada vaatajas veendumust, et nad on olemas. Autor läbib koos vaatajaga sama teekonna algusest lõpuni, samastudes kord vaatajaga, kord tegelastega. Puhttehnilisest seisukohast aitavad need visuaalset pilti rikastada.

Põhjendusi võib tuua lõpmatuseni. Neid on nii kontseptuaalseid kui esteetilisi. On raske seletada teose ühe elemendi olemust lahus teistest ja kogu teosest. Kunstnik kasutab mingit võtet mitte ühest seisukohast lähtudes, vaid kõiki aspekte arvestades. Ja lõpuks toetub ta omaenese kõhutundele ja kasutatavale koodile. Kuid arvestada tuleb üht, mis tuleb välja ka Sinu vihjest Annistile: igasugune käsitöö (antud juhul käekiri) tehnokraatlikus keskkonnas (trükitud raamatus) omab väga suurt emotsionaalset mõju. Annisti näitel on ilmselt väga tugevalt tunda (kuigi ma ise ei ole ühtegi Annisti poolt loetud raamatut näinud) lugeja juuresolekut ja

tema emotsionaalset suhtumist loetavasse. Näiteks Leonardo käsikirjad sisaldavad endas nii informatiivset sisu kui esteetiliselt laengut ja on juba asjana iseeneses kunstiteosed. Minu teada on selliseid raamatuid ka faksiimilena välja antud. Ei näe mingit takistust nende esitamisel kunstiteosena. Antud juhtumil lõin ma sellise teose ise.

Mis puudutab inspiratsiooni saamist taolitest asjadest, ei eita ma oma kiindumust renessanss- ja barokk-käskirjadesse ja teaduslikesse teostesse. Sellele on aimamisi vihjanud ka mitmed kunstikriitikud. Mind köidab kõik, mis on seotud mõistete modelleerimisega ja nendega manipuleerimisega teadvuse eri tasanditel. Peale keskkooli lõpetamist kaalusin ma kolme võrdselt huvitava võimaluse vahel: kas õppida edasi kunsti, matemaatikat või filosoofiat. Filosoofia õppimine tundus tollaegses ühiskonnas (1974. aastal) mõttetusena. Teoreetilisel matemaatikal ei tundunud ka olevat mingit perspektiivi (ei suutnud end ette kujutada matemaatikaõpetajana). Niisiis valisin kunsti.

3. Öeldakse, et *scripta manent*, käsikirjad ei põle ja muud heroilist kirjapandu igikestvuse kohta. Sinu raamatulehed on aga kõrbenud. Kas see põlemine viitab aja hävitustööle, tekstist pärinevale kirele või on lihtsalt esteetiline kujund?

Tuli on tugev sümbol. Ta loob ja hävitab. Käesolevas teoses tähistab ta lihtsalt mingit vääramatut välist jõudu. Kunstis on tavaliselt kõik väljendatud teatavate sümbolite kaudu – asjad on nad ise ja lisaks veel midagi muud, mida nad on vastavalt

vaataja poolt loodavale kontekstile. Vaatajatel on vaba voli luua oma seoseid ja uusi tähendusi. Kunst on selles mõttes avatud süsteem, mis peaks andma parimatel juhtudel vaatajale “vabad käed” oma tähenduste loomiseks. Isegi selliste, mis autorile pähegi ei tule. Pealegi ei põle minu töös mitte käsikiri, vaid raamat.

4. Mida kiri meile ütleb: kas ainult seda, mida kirjapandud sõnad, või paistab kirjaj märkide tagant igavik ja kogu inimelu hirm ja äng? Hirmust kirja ees ja selle vägevuse nautimisest kõneleks justkui Sinu näitus “Bestrafe Mich!”.

“Bestrafe Mich!” kõneleb teisest asjast ja samas ka sellest samast. See on aforismide kogumik, mis on vormitud monumentalistlikusse vormi. Vormiliselt järgib ta käsulauseid, mis väikekodanlikes kodus vanasti seintele riputati (nt tikitud käterätik “Minu kodu on mu kindlus”). Ainult et nende sõnumite võimendumise aste on erinev tänu pseudoreligioossele esitusele. Ja sõnumid on osaliselt modifitseeritud käibefraasidest, osalt minu emotsionaalsed tõdemused. Oluliseks saab antud puhul ülesaamine oma hirmust nende asjade väljaütlemise ees. Tegelikult seisab aus kunstnik iga oma tööga otsekui alasti vaataja ees, tuues temani oma tunded kõige haavatavamal kujul. Kahtlemata on siin peidus annus teraapiat (iga huvitatu võib lugeda Hasso Krulli artiklit “Emmepuu ja issipuu, keskobjekte” ajakirjas *Vikerkaar* nr 8, 1991). Iga inimene elab oma hirmude ja emotsioonidega, aga nende avalikku tunnistamist ei pea mitte kõik vajalikuks ega isegi

mitte võimalikuks. Kui “Romeo ja Julia” puhul toetas sisu vormi, siis siin toetab vorm sisu.

5. Ja üldse: mis pärast kasutab kujutav kunst tänapäeval kõigi teiste kunstiliikide väljendusvahendeid, nagu näitekunst, filmikunst ja Sinu puhul sõnakunst. Väljatta–Männi sonetimasin oleks justkui teadus. Ja elukunst on muidugi ülim kujutava kunsti alaliik – alates oma keha muutmisest ja lõpetades heroiliste maailmarändudega.

Kunst on akt (ehk tegu). Kunstnik kasutab oma teos neid väljendusvahendeid, mida heaks arvab. Võin kas või sooritada nn heroilise rännaku üle nõmmede (kuulsin Inglismaal tuttavate käest ühest sellisest kunstnikust, nime ei mäleta, aga tal olevat olnud kombeks aeg-ajalt välja kuulutada mõni *walk* üle nõmmede, kujuuures kutsutud olid kõik soovijad kriitikute kuni õpilasteni, välja oli kuulutatud algus- ja lõpp-punkt – ja nii nad rändasid ja tegid “kunsti” ning kõik olid rahul ja vestlesid omavahel kunstist ja elust). Peaasi, et see akt pakub tegijale rahuldust ja ei tekita frustratsiooni (vt esimese küsimuse vastus).

Ükski väljendusvahend ei ole kinnistatud mingile kindlale inimgrupile. Küsimus on selles, kas kunstnik oskab neid piisavalt kasutada. Kaasaegses kunstis on tegelikult kaunis lihtne “teeselda” kunsti tegemist. Kuna tehnoloogia on teinud erinevate väljendusvahendite kasutamise lihtsaks, on väga ahvatlev neid kasutada. Tänapäeva kujutavas kunstis kasutatavad koodid on sageli erinevad ning väga kit-

sad inimgrupid võivad kasutada väga spetsiifilisi koode. Pealegi on tavavaataja praegu hämmingus kunsti reeglistiku kiirest muutumisest (ja seda eriti Eestis). Kui enne oli keelatud kõik see, mis polnud lubatud asjade loetelus, siis nüüd on lubatud kõik see, mis pole keelatud asjade loetelus (mis omakorda on väga lühikesteks kuivanud). See annab küll kunstnikule vabaduse erinevate vahendite kasutamiseks, kuid ei muuda kunsti iseenesest paremaks ega kunstnikku osavamaks. Oluliseks jääb ikkagi emotsionaalse side me tekitamine vaatajaga, st kommunikatsioon (vt esimene küsimus). Kui selleks on kasutatud vahendeid, mis seda kommunikatsiooni võimendavad, on kõik hästi. Osava kunstniku käes on kõik vahendid head.

Ajalugu ja tänapäev teavad paljusid kunstnikke, kes valdasid või valdavad mitmeid vahendeid: William Blake, Peter Greenaway, Eestist kas või Mati Unt või Toomas Vint (nimekirja võiks pikendada

lõputult). Vahendeid peab oskama kasutada. Kunstnik peab valdama tehnoloogiat ja seda oma tahtele allutama, panema selle teenima oma emotsionaalseid ja loomungulisi eesmärke. Igasugune kunstniku poolt kirjutatud tekst ei ole veel luuletus ning iga kirjaniku poolt joonistatud pilt pole "kunst". Kuid kui kunstnik suudab enda kirjutatud tekstiga oma teost "võimendada", on kõik OK. Vaataja peab aga olema valmis osalema selles mängus, mille nimi on "kunst".

Mis puudutab Väljataga–Männi sone-timasinat, siis oli minu jaoks tegu vaid mänglevalt elegantse eksperimendiga, mitte kunstiga, sest puudus tegijatepoolne emotsionaalne hoiak. Kunstnik peab evi-ma seisukohta. *You'll have to make a statement!* Kunstnik peab sekkuma ümb-ritsevasse reaalsusse, olema sotsiaalne "loom". Mitte poliitilises mõttes, vaid inimlikus. Võibolla on see aegunud ro-mantiline seisukoht. Kuid vähemalt on ta minu oma.

TIIT HENNOSTE

EESTI KIRJANDUSE KEELEST MODERNISMI, POSTMODERNISMI JA POSTKOLONIALISMI TAUSTAL

Hasso Krull: Keel on ruumiline, inimene liigub selle sees. Asjad on natuke läbipaistvad. Seega on tekst nagu liikumine selles keeleliste üksuste maailmas, kus mingi osa sõnadest paistab läbi ja teine osa jääb varju, peitu.

Tõnu Õnnepalu: Krull toimetab midagi keele kallal, kuid ta on ebasüsteemne oma tegemistes. Oluline on, et ühikute seosed teiste ühikutega ja iseendaga pole sugugi selged. Seos on, aga see on iga kord isesugune, süsteemi pole. Krull harjutab rääkimist, mitte ei õpi rääkima.

1990. aastate kirjandusmurrangu üheks oluliseks kui mitte olulisimaks komponendiks on peetud keelekasutuse muutumist. Mis siis muutus eesti kirjanduse keeles? Selleks tuleb meil vaadelda kõigepealt lühidalt seda keelekaanonit, mis valitses eesti ühiskonda ja kirjandust enne 90ndaid. Selle alused pandi paika 20. sajandi alguses ja kujundati lõplikult välja 1930. aastateks. Pärast sõda jätkus see kaanon samasugusena ka läbi kogu nõu-

kogude aja. Teiseks: lisaks üldisele keelesituatsioonile on kirjanduskeele taustaks ka eri kirjandussuundade või -voolude või -rühmituste arusaamad keelest. Neid on väljendanud mingil määral kõik suundumused, kuid eriti innukalt on seda teinud modernistlikud (või avangardistlikud) suunad, kellele muutused keeles on olnud tihti keskseks eesmärgiks.¹

Allkeeled ja nende hierarhia

Iga keel jaguneb allkeelteks, millel on ühiskonnas erinevad kandjad, eri rollid ja erisugune positsioon. Allkeeled jagatakse sotsiolingvistikas tavaliselt kahte rühma: kasutajakeskselt defineeritud murded ning situatsioonikeskselt defineeritud registrid.²

Murded jagatakse kohamurreteks ja sotsiaalmurreteks. Seosed inimese sotsiaalsete parameetrite ja keelekasutuse vahel, mida eri uurijad esile toovad, on oma põhiosas samad. Eesti kultuuris on olulised inimese sotsiaalne päritolu ja

¹ Käesoleva artikli taustamõistetest olen ma kirjutanud mitmel pool pikemalt. Seetõttu viitan siin ainult oma varasematele artiklitele.

² Vt lähemalt: T. H e n n o s t e, Sissejuhatus suulisesse eesti keelde I. Taust ja uurimisobjekt. *Akadeemia* 2000, nr 5, lk 1117–1150.

staatuse (klass, kiht), sugu, vanus ja eriti haridus.

Teine suur rühm allkeeli on registrid. Nende puhul on eri uurijate poolt esitatud joonteloendid küllalt erinevad ning ka nii saadud komplekte on nimetatud erinevalt. Keelt kõige enam mõjutavad situatiivsed parameetrid on suhtlusviis (kõne/kiri, dialoog/monoloog, spontaansus/redigeeritus) ja suhtlustingimused (vahetu/vahendatud, argine/ametlik).

Veidi seletamist vajavad kaks piiri. Nimelt kattub spontaanse ja redigeeritud keele piir väga suuresti suulise/kirjaliku keele piiriga, sest suulist teksti tehakse alati vähemalt 10–15 korda kiiremini kui kirjalikku. See aga tähendab, et suuline kõne on tegelikult alati oluliselt spontaansem. Samas väljendub spontaansus kõnes ja kirjas siiski osalt erinevalt.

Teiseks, mõistepaar argine/avalik suhtlus on ise kompleksne süsteem, mis hõlmab inimestevahelisi suhteid (tuttavad, sõbrad, lähedased *versus* võõrad), inimeste rolle vastavas situatsioonis (eraisik *vs* institutsiooni esindaja), konkreetset füüsilist olukorda (kodus, kohvikus jms *vs* tööl, ametiasutuses jms). Kokku saame kaks suurt keset: argisituatsioonid, kus tuttavad suhtlevad eraisikutena kodus vms kohas, ning institutsionaalsed situatsioonid, kus omavahel suhtlevad võõrad ametirollides ja ametiasutuses.

Nendele parameetritele saab rajada suure hulga erinevaid allkeeli, kuid tegelikult on ühiskonnas ainult mõned allkeeled, mida on oluliseks peetud. Eesti kultuur on 20. sajandil ajanud läbi eeskätt nelja terminiga: kirjakeel, murre, ühiskeel ja kõnekeel (argikeel, ka släng). Ühiskeel

on sealjuures eelkõige teaduslik termin, mida on kasutatud murdeteaduses, kus ta vastandub murretele kui eri piirkondade keelele. Lingvistikast väljaspool on läbi saadud ülejäänud kolme mõistega. Need allkeeled on eesti kultuuris defineeritud väga uduselt, kuid samas on valitsenud allkeelte vahel väga selged, ideoloogiliselt paika pandud hierarhiad.

Kõige kõrgem allkeel on kirjakeel – keele ideaal, ainus õige ja korralik eesti keel, eesti rahvuse ja kultuuri alus ja mõnikord kogu eesti keele sünonüüm. Aga kirjakeele reegleid saab vähegi korralikult rakendada ainult redigeeritud kirjalikus tekstis. Seega tähendab kirjakeele ainuvalitsus ühtlasi ka redigeeritud ja kirjaliku kultuuri ainuvalitsust suulise ja spontaanse kultuuri üle ning kõigi nende kultuuriosade valitsevat positsiooni, kus selline keel on kasutusel. Lisaks – kirjakeel on avalike situatsioonide keel, temas tuleb vältida kõiki neid jooni, mis seostuvad millegi argise või madalaga. Ja mis meile siinse teema puhul oluline – eesti kultuuris on just kirjanike sõnavara olnud väga tähtis kirjakeele allikas, mis on andnud näited nii sõnaraamatutesse kui ka grammatikatesse.

Murded asuvad selles hierarhias kirjakeelest madalamal – neis on nähtud vananenud, piiratud, suulisi kodu- või kõõgikeeli, millel on küll ajalooline väärtus, kuid mitte rohkem. Kõnekeel/argikeel ja temaga seostuv släng on veel madalamal. Neid on enamasti määratletud otseselt negatiivsetes terminites – kui kirjakeele lohakamat, primitiivsemat, kehvemat varianti, mida tuleb avalikus elus ja parem ka kui eraelus vältida. Sealjuures on olu-

line, et argikeelseteks joonteks nimetatakse kõike seda, mis on kirjakeeles keelatud ja mida ei saa paigutada ka murrete alla.

Eesti 20. sajandi kirjanduse keel

Milline on olnud eesti kirjanduskeele kaanon läbi 20. sajandi? Vastus on lihtne: kirjanduse keel on kirjakeel. Põhiosa kõrvalekaldeid sellest on üsna selgete kasutuspiiridega.³

Murdeid ja argikeelt kasutatakse proosa tegelaskõnes ning nende ülesanne on markeerida eelkõige inimeste sotsiaalset staatust. Murdekõneleja on inimene maalt, madala haridusega ja tihtipeale just meesterahvas. Alles teises järjekorras markeerib murre inimese kindlat päritolu kohta. Peale selle on välja kujunenud üsna universaalne keelejoonte komplekt, mille rolliks on märkida madalat stiili ning iseloomustada inimest kui sotsiaalselt ja hariduselt madalamat isikut. Nendeks joonteks on näiteks *a*-mitmus ja *a*-lõpulised määrsonad (*püksa, eila*), *si*-osastav (*metsasi*), *h* puudumine sõna alguses (*obune*), mõnede pikkade vokaalide asendamine diftongidega (*niid*), *u* vöörsonade järgsilpides (*autu*), *nd*-partitsiip (*teind*). Murdeliselt muide pärinevad need keelejooned Tallinnamaalt, kuid on olnud osalt

kasutusel ka varasemas kirjakeeles ning praeguseks oma murdelise värvingu meie teadvuses kaotanud, muutudes eeskätt argijoonteks.

Sotsiolekte või slängi on kirjanduses minimaalselt, samuti vöörkeelt (nagu on üldse harvad ka vööramaalastest tegelased 20. sajandi eesti kirjanduses).

Argijooni (vulgarismid ja pejoratiivid, tugev emotsionaalsus, argituletus – *telekas, õps, jota*) välditakse või siis on ka need kasutusel madala sotsiaalse seisundi, harimatuse jms markeerimiseks.⁴

Murdekasutus on harva neutraalne, veel harvemini positiivse märgiga. Sellist keelekasutust esindab vaid regionalistlik kirjandus, mille olulisemad harud on olnud Saaremaa proosa ja lõunaeesti, eriti vörukeelne luule (Jüri Tuulik, Juhan Peegel, Juhan Smuul, Artur Adson, Mats Traat, Hendrik Adamson jt). Aga nende puhul seostub murre tihti koomilisusega – nagu teeb nalja igasugune kõrvalekalde normist. Argikeele kohta kehtib see veelgi rõhukamalt. Kui murret esineb kohati ka autoritekstis, siis argikeelt või suulisi spontaanseid registreid mitte kunagi.

Spontaanseid, suulisi ja dialoogioma-seid jooni (parasiitsõnad ehk partiklid *noh, nagu, siis, no, vata*; spontaanne lause; lühenenud sõnavormid – *kakskend, kule*; üneemid ja interjektsioonid – *ee, õõ*,

³ Vt ka: T. H e n n o s t e, Kaanon. Kaanon. *Vikerkaar* 1997, nr 12, lk 60–70.

⁴ Eri keelejoonte kohta, mis seostuvad suulisuse, argisuse, spontaanseuse ja dialoogiga vt: T. H e n n o s t e, Eesti keel suuline. *Vikerkaar* 1999, nr 5/6, lk 145–152; samuti: T. H e n n o s t e, Sissejuhatus suulisesse eesti keelde I. Taust ja uurimisobjekt. *Akadeemia* 2000, nr 5, lk 1117–1150; Sissejuhatus suulisesse eesti keelde II. Suulise kõne erisõnavara 1. *Akadeemia* 2000, nr 6, lk 1343–1374.

mhmh, *öäk*; dialoogi ehitamise vahendid, nagu *ahah*, *mhmh*, *jah*, *eksju* jms) kasutatakse veel harvemini. Kõige enam tuleb kõnekeelt kirjandusteksti siis, kui tahetakse markeerida inimese ehmatust, üllatust, ebakindlust, takerdumist.

Ainus autor, kes on kasutanud argijooni ja ka spontaanse suulise dialoogi jooni rohkem, süstemaatiliselt ja väga oskuslikult, on Oskar Luts. Selle eest on tema kohta ka väidetud, et tal pole üldse stiili (Johannes Semper), või toodud teda õnnistatud keeleteadmatuse näiteks (Jaan Kross).

Seega iseloomustab eesti kirjanduskeelt kirjakeelekesksus ja redigeeritus. Kõik muud allkeeled on ainult marginaalsed nähtused ning neid kasutatakse minimaalselt, proosas tegelaste sotsiaalseks või situatiivseks iseloomustamiseks, luules väga harva ka kogu teksti keelena.

Ühtlasi tähendab see aga igasuguste keeleliste vähemuste allasurumist, kõrvaltõrjumist. Kirjakeelt on peetud universaalseks keeleks, mida kõik mõistavad. Kirjakeel ja kirjanduskeel on üks rahva kokkusidumise vahendeid, aga ka rahva sotsiaalse homogeniseerimise, keeleliste ja meeleliste erijoonte mahasurumise vahend kutsutud ja seatud eliidi käes. Kirjakeel on õige keel, niisiis ka tõe kandja. Tema rolliks on olnud ka olemasoleva keelehierarhia kinnitamine, kinnistamine iga hinna eest.

20. sajandi jooksul on tehtud vaid üksikuid katseid sellest mudelist välja pääseda, eelkõige futurismis, ekspressionismis ja sürrealismis. Kuid mingit murret ei toimunud. Hälbed põhisuunast jäid marginaalseks. Ainus läbi aja siiski püsinud

pisike kõrvalharu on olnud lõunaeesti-keelne luule.

Selline keelepilt ja kirjanduspilt pole midagi enneolematut, vastupidi, see on olnud Euroopa kultuuris teatud tingimustel normiks. Sellise rangelt kirjakeelekeskse ajajärgu nii ühiskonnas kui ka kirjanduses on läbi elanud vist kõik Euroopa rahvad. Ühelt poolt on see iseloomulik perioodile, mil laguneb seisuslik ühiskond, tekib kodanlik turumajandus ja tekivad rahvused moodsas tähenduses. Keel on siin rahvuse ja ühiskonna (sh turu) konsolideerumise vahend ja ühtlasi valitseva kihi enesekehtestamise vahend. Teisalt iseloomustab selline olukord totalitaarseid või autoritaarseid ühiskondi ja sealseid keelesuhteid, nii näiteks Nõukogude Liitu kui ka 1930. aastate autoritaarset Eestit. Ja kolmandaks iseloomustab selline keelekäsitlus kolonialismi, kolonisaatorite suhet koloniseeritavate maade keelega. Just kolonialismile on tähtis kirjakeel ja säilivate kunstide üleolek suulistest ja esituskunstidest, kirjallikkus ja kirjaoskus kui tsiviliseerituse märk ja kiri kui tõe kandja. Samuti oli seal oluline keele ja koha lahutamine teineteisest. Ajalooliselt vastanduvad omavahel just kohamurded ja kirjakeel kui konkreetse kohaga mitteseotud keel, kui universaalne keel, mida kõik mõistavad.

Eelõeldu seletab ka asjaolu, miks selline keelesuhe eesti ühiskonnas nii kaua püsis. Eestis on kõik need kolm ühiskonda 20. sajandil tugevasti üksteisega katunud ja üksteist võimendanud.

Seisuseühiskond hakkas Eestis lagunema 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi

esimene pool oli just kodanliku ühiskonna ehitamise aeg. Lisaks hakkas 1930. aastate keskelt valitsema autoritaarne ja seejärel totalitaarne kord. Ja kolmandaks, Eestis toimus topeltkoloniseerimine: ühest küljest kahekordne (saksa ja vene) koloniseerimine väljastpoolt, teisalt enesekoloniseerimine, mis seisnes kolonisaatorite mallide ülevõtmises. Ärkamisaeg oli tegelikult enesekoloniseerimise aeg. Kolonisaatoritelt varastati nende mudelid ja viidi need ise ellu. Täideti saksa kolonisaatorite antud vormid oma ainesega või siis teiste kolonisaatorite ainesega (prantsuse mõjud), läbi nõukogude aja aga võideldi saksa mudeliga vene kolonisaatorite vastu.

Samasugust mudelit rakendas ka Nõukogude Liit. Rakendas nii kõigis oma kolooniates, kus keskseks oli vene keel, ning rakendas seda ka vene keelele endale.

Kirjandussuunad ja keel

Kirjanduses on eri suundadel olnud üsna kindlad arusaamad sellest, milline on nende suhe keelde. Realism ja romantism on sealjuures olnud selgelt kirjakeelekesksed suunad ning samas pole nad üldiselt oma keelevaateid kuigivõrd manifesteerinud. Selgesõnalised keelemanifestid tulevad koos modernismiga (avangardis-

miga). Siin on samahästi kui iga suund pidanud vajalikuks esitada oma keeleseisukohad. Neis seisukohtades on väga palju erinevusi, lausa vastandlikku, kuid nende paatos on ühine. Nad on eitanud kirjakeelekesksust ja manifesteerinud kõikvõimalikke kõrvalekaldeid sellest. Teisalt on nad eitanud keelisi kaanoneid, keele institutsionaliseerumist ja vastandunud sellele keelelist loovust, keelemängu kõige laiemas mõttes.

Vaatame lühidalt, ainult märksõnade-na, üle need modernismi, postmodernismi ja postkolonialismi keeleseisukohad, mis seostuvad allkeelte mõistemaailmaga.⁵

Modernism pöörab segi suurema osa klassikalistest kirjanduskeele mallidest ja hierarhiatest. Endine madalkeel (släng, roppused, argikeel) täidab kunagised kõrged vormid. Teksti tuleb eri stiilide, eri allkeelte segu. Iga rühm või autor püüab välja töötada ainult temale omast keelt ja kirjandusse tuleb idiolektide polüloog. Originaalsus, sealhulgas keeleline originaalsus, muutub väga tähtsaks.

Modernism armastab spontaanset kirjutamist ja keelt, mille tulemuseks on fragmentaarne tekst, lõhutatud lause. Tuleb sisemonoloog, mis hävitab lause selle traditsioonilises mõttes: laused ei vasta enam klassikalistele retoorilistele ideaalidele.

Käib pidev võitlus keele automatisee-

⁵ Vt lähemalt: T. H e n n o s t e, Hüpped modernismi poole: eesti 20. sajandi kirjandusest Euroopa modernismi taustal. Modernistliku kirjanduse põhitunnused. *Vikerkaar* 1993, nr 11, lk 62–66; Eesti kirjandus sajandivahetusel: keemisperiood möödunud sajandi lõpust kuni 1920. aastate keskpaigani. *Vikerkaar* 1994, nr 5, lk 63–68; nr 6, lk 68–72; nr 7, lk 73–78; Väliseesti modernism I–II. *Vikerkaar* 1994, nr 12, lk 63–68; 4. hüpe modernismi poole II: teooria. *Vikerkaar* 1997, nr 7/8, lk 152–161.

rumise vastu. Tähtis on luua pidevalt uusi sõnu, värskeid metafoore, uusi hierarhiaid keele osade vahel. Tähtis on otsekui lapsena keeles elada ja temaga mängida, leida vahetu suhe keelega, mida õppimine pole veel rikkunud, mille reegleid ja võimalusi nende rikkumiseks autor alles avastab. Aga sama tähtis on ka vana ja pettunud inimese suhe keelega: modernist ei usu adekvaatsesse keelelisele kommunikatsioonile. Autor teab pidevalt, et olemasolevad väljendusvormid on ebaadekvaatsed, ebaühtlased, ning see paneb teda aina uusi otsima.

On kerge näha sarnasusi modernistliku teksti ning suulise spontaanse argikõne vahel. Ka spontaanne tekst on fragmentaarne, seal puudub selge kompositsioon ja selgroog, käib pidev assotsiatsioonide voogamine, leiavad aset tagasipöördumised, kordamised ja ümberütlemised, teemaliinide paralleelsed arendused, hüpped ühelt teemalt teisele.

Postmodernismi markeerib minoriitetide esiletõus ning ühes sellega murrete ja registrite paljus. Eri kultuuridest, eri ajastutest pärit allkeeled elavad koos samas tekstis, kuid nende kasutus ei ole kuidagi keeleväliselt motiveeritud. Keele ja metakeele vahet püütakse kaotada, mis keeleliselt tähendab piiri lõhkumist ilukirjandusregistri ja muude registrite vahel. Teisalt on postmodernismile omane hierarhiate põhimõtteline eitamine. See tähendab massikultuuri võtete toomist kõrgkultuuri, tsentri ja perifeeria kadu või ümberpöördumist.

Originaalsuse asemel tõusevad oluliseks jäljendamine, kopeerimine, ehtsuse üle ironiseerimine, sealhulgas stiilijäljen-

du. Miksimine, kollaažitehnika jms nõuavad väga teadlikku tekstitegemist. Seega on postmodernistliku teksti fragmentaarsus teistsugune kui modernismil.

Keel pole keelevälisest asjadest kõnelemise vahend, vaid pidevalt ümberloodavate tähenduste mäng. Kindlat tähendust pole olemas, on vaid selle pidev edasilükkamine, teekond tähenduseni, pidev protsessuaalsus. See tähendab, et tekstki on protsess. Süsteem, produkt, lõplikkus on midagi totalitaarset ja võimatut. Mäng keeles võimaldab süsteemist vabaneda.

Mille poolest modernism ja postmodernism erinevad?

Modernismis oli tähendus läbipaistmatu, kuid siiski olemas. Keel oli tähendusi tootev vahend. Postmodernism muudab igasugused konventsioonid, sealhulgas keelekonventsioonid nähtavaks, keelest endast saab keskne probleem. Keel on teksti olemus ja looja, kuid samas ta ei kannata tähendusi, vaid osutab tähenduse võimatusele.

Teine erinevus on selles, et modernism rõhutas spontaansust, argisust, postmodernism aga seostub pigem allkeelte teadliku, kuid motiveerimatu kasutamiseiga.

Kolmas oluline erinevus paistab olevat selles, et modernism tõi allkeeli juurde ja pööras ümber nende hierarhiaid. Igaüks püüdis luua oma idiolekti, mis aga oli tavaliselt omaette kindla loogika alusel tehtud süsteem. Postmodernism aga lõhub hierarhiad, dekonstrueerib nad, toob kaasa anarhia ja totaalse segu.

Neljandaks erinevuseks on see, et

modernismi idealiseeritud originaalsust asendab jäljenduslikkus.

Postkolonialismi keeleprobleemistik on seotud eeskätt suulise/kirjaliku keele dihhotoomiaga. Eriti siis, kui kolonialismieelne omakultuur oli suuline ja koos kolonisaatoritega tuli kirjalik kultuur. Postkoloniaalsetes kultuurides on uuesti vaetud suulisuse osatähtsust ja jõutud arusaamisele, et kirjalikkuse domineerimine ja selle abil tsivilisatsiooni ideede konstrueerimine võimaldab ainult osalist vaadet kultuurile. Selle tulemuseks on nii suuliste vormide haaramine kultuuri koosseisu (laulud) kui ka suulisuse kasutamine kirjalikes tekstides. Rahvuskeel baseerub eelkõige suulisel traditsioonil, laulul. Rahvuskeel on sellisena elav, dünaamiline ja muutuv nähtus, mitte pelk lingvistiline struktuur. Postkolonialismis on oluline koha mõiste ja koha ning keele seotus, mis viitab murrete ja suuliste registrite olulisusele. Koht ja keel on seotud näiteks dialektis, mis on kindlas kohas elavate inimeste keel, või registris, kus

seostuvad situatsioon ja keel. Kogu keel koosneb sellisel juhul ainult variantidest, on lokaalne ja heterogeenne.⁶

Uus keelesituatsioon

Uus keelesituatsioon hakkas Eestis kujunema 1990. aastatel.⁷ Kõige tähtsamaks muutuseks on see, et totalitaarsed jooned allkeelte suhetes hakkavad kaduma. Taas on tekkinud olukord, kus ühiskonnas hakkavad moodustuma sotsiaalsed rühmad, kes kujundavad oma allkeeli ning neid positiivselt väärtustavad. Sellega seoses taandub kirjakeel oma seniselt ainuvalitseja positsioonilt ja taganeb teiste registrite valitsusaladelt. Varem argiellu pagendatud erikeeled, släng ja suuline spontaanne keel on tulnud avalikesse situatsioonidesse (raadiointervjuudes, diskorite esinemistes jms).

Kuid see ei tähenda, et tekiks uutmoodi üles ehitatud hierarhiline keelesituatsioon. Minu arvates on palju märke sellest, et vaikselt nivelleerub uues situatioo-

⁶ NB! Nõukogude tsensuuri tingimustes tekkis kirjanduses kirjutajat ja lugejat ühendav "ühine saladus" ning tsensuurist möödahiilimise ootus. Lugejal kujunes ootus, et *midagi* peab tekstis olema. Vana keel, eriti luules, oli selline, et temas oli väga olulisel kohal topeltkodeering: üks tähendus tsensuurile ja teine tähendus lugejale. Selle tulemusena võis iga sõna või lause kirjaniku ja lugeja ühises vihjeteotsimises tegelikult tähendada mida tahes ning peatähtis polnud enam mitte tekst kui tervik, vaid olulisemaks tõusis lause või isegi sõna – oma teises, salajases tähenduses. Kusjuures see tähendus ei kuulunud sageli üldse kokku tervikteksti seisukohalt olulise ja sidusa tähendusega. See nähtus meenutab postmodernismile omast teksti lagunemist ja sõnade tähenduse vabadust, kuid tegelikult ei ole ta seesama. Tähenduse vabadus tähendab, et autorist olenemata mängivad keel ja lugeja tekstiga, nagu tahavad. Toonane kirjanduskeel aga eeldas kindlate tähenduste otsimist, kindlate mõtete otsimist tekstist. Kindlalt suunatud ootust. Ja nii on selles pigem analoogiat kolonisaatori ja koloniseeritava topeltsuhtega.

⁷ Vt pikemalt selle kohta: T. H e n n o s t e, Eesti keele arengud: totalitaariast polüloogiasse. *Keel ja Kirjandus* 1999, nr 2, lk 88–96, ning sellele järgnenud teravaid vastuväiteid (eriti Uno Liivakult, Henn Saarilt ja Rein Kullilt).

nis ka ühtne allkeelte hierarhia üldse.

Kirjakeele hoidmiseks keelemudeli hierarhia tipus on vaja tema reeglite järgimist pidevalt kontrollida. See pole enam kuigivõrd võimalik. Arvutid, kodukirjastamine jms on muutnud avaliku suhtluse indiviidikeskseks ja inimesed ei pea enam saama avalikuks esinemiseks ühiskonna luba. Kirjakeele reeglite järgimine avalikus sfääris jääb üha enam igapäevase enese asjaks. Pealegi on tekstide hulk ühiskonnas plahvatuslikult suurenenud ja see lihtsalt ei võimalda enam kõiki neid kontrollida.

Hakkab kujunema eesti arvutikeel, mis praegu on veel eklektiline segu kirjakeelest, spontaansest argikeelest ning arvutisuhtluse erivõtetest (mitmesugused pildilised märgid jms). Kuid on ilmne, et ta kujuneb aegamisi omaette allkeelekomplektiks, nagu omal ajal eristus järk-järgult kirjalik keel kõneldud keelest.

Suhtlussituatsioonide piirid muutuvad. Varem olid olemas üsna kindel situatsioonide hierarhia ja üsna selged piirid situatsioonide vahel: kõrged ja madalad situatsioonid, avalikud ja argised situatsioonid, info- ja mõjutussituatsioonid jne. Praegu on need hierarhiad ja piirid maailmas hävimas: info ja meelelahutus segunevad isegi poliitikas, arvutisuhtlus aitab lõhkuda avaliku/argise suhtluse piire jne.

Teiseks oluliseks muutuseks on eesti keele ja teiste keelte vastanduse hajumine. On tekkimas keelte kooselu, milles bilingvism on inimesele normaalne seisund. Selle taustaks on asjaolu, et ühtne rahvus asendub ühelt poolt inimrühmade globaalsema suhetevõrguga ja teisalt väikeste rühmadega ühe rahvuse sees. Olulisemaks

suhtest oma rahvuse kui tervikuga muutuvad individuaalne rahvuslik eneseteadvus ja suhted pisirühmades. Osale nooremast põlvkonnast pole eestlane ja eesti-keelne olla enam ideaal/prestiizne ning eesti keel pole nende jaoks kõrgeim keel. Tekib hierarhia eurooplane–eestlane, mis on vastassuunaline omaaegse nooreestlaste loosungiga.

Mis muutub selle taustal 1990. aastate kirjanduse keeles?

Mis valitseb eesti kirjanduse keeles 1990. aastatel? Lühike vastus on: segu. Ilmselt oleks kõige katvam mõiste selle olukorra tähistamiseks "postsotsialism", kuid see on küll pigem poliitilis-majanduslik termin. Vaatame lühidalt neid uusi keelelisi jooni, mis on tulnud 1990. aastatel luulesse ja proosasse, eespool välja toodud mõistete taustal.

Postkolonialism. Kolonialistlik ja kirjakeelekeskne mudel elab edasi suures osas kirjandusest ning ka tavalugeja teadvuses – nii selle käsituses keelest üldse kui ka kirjanduskeelest.

Postkolonialismi peaaegu puhtal kujul esindab võru regionalism. Seda nii keeles kui ka oma muudes lähenemisviisides kultuurile.

Sealne arusaam eesti ja võru suhetest peegeldab selgelt koloniseeritu suhet kolonisaatorisse. Regionalistid vaatlevad eesti kirjakeelt kui imporditud keelt ja nende jaoks tähendab kogu keel eelkõige variante, lokaalsust. Lisaks rõhutavad nad suulise traditsiooni tähtsust, kuid ka

kirjaliku traditsiooni taasloomise vajadust. Osalt saab postkolonialismiga siduda ka Contra luulet ja laule. Selleks annab aluse suuline esitus, toetumine klassikalisele eesti külavahelaulule ja moodsale rahvusvahelisele massikultuurile ning aine ammutamine praegusaja Eesti probleemidest. Kas on võimalik siduda postkolonialismiga etnofuturismi laiemalt, peab esialgu lahtiseks jääma. Ilmselt on, kuid mitte keele pinnal.

Modernism ja postmodernism. Vaatame lühidalt ja ainult autorinimedele viidates olulisemaid uusi keelejooni, eraldi luules ja proosas.

Kõige tähtsam uus joon luulekeeles on eri allkeelte segamine ja mäng nendega. Siin on teoreetiliselt olemas terve rida erinevaid võimalusi, millest olulised on järgmised:

* eri registrite sõnavara kokkupanemine samasse teksti, nagu ajalehekeel Kesk-külal: *moratoorium*, *eurodirektiive*; teaduse, konsekti, õpiku ja entsüklopeedia võtted Krullil: *rev. brüshüüri*, *H₂O*, *nekroloog* + *vaarao unenägu*; Elo Vee Rosalinda Triipla;

* võõrkeelte kasutamine (Kaplinski, Sinijärv, tsitaatidena paljudel);

* eri ajastute keele imitatsioon, näiteks Aaviku keel Krullil: *kiilaspäimen*, *sirmasid*, Sinijärvel: *virtmalisin*, *atmosfäärin*, stalinliku keele paroodiad ja mäng lorilaulukeelega (Beier, Contra), vana regivärsi keelekasutus (Kauksi Ülle, Kivisildniku kirjandusmasin, ka Krull ja Sinijärv);

* eri registrite morfoloogia kasutamine: näiteks umbisikuline tegumood ja *mine*-vorm (*loomine*, *säilitamine*), mis

mõlemad on bürokraatiakeelele, kirjalikule tekstile ja distantseerumisele viitavad tugevatoimelised võtted (hiline Kesk-küla, osalt Elo Vee, Kivisildnik ja varajane Krull);

* autokommentaari tekstis (Krull: *hea sõnastus*).

Teine oluline joon on senise luuletooni asendamine tavalise kirjeldava, jaheda, ilma kujunditeta neutraalstiiliga (Villu Tamme, Trubetsky, kohati Kesk-küla ja Sinijärv, hiline Krull).

Kolmas, luules küll vähemtähtis joon on argikeelsus, mille puhul kõige tavalisem on argikeelne sõnavara (Beier, punkluuletajad, Krull, Contra):

* madalkeel: *persses*, *vana raisk*, *raibe*, *litanokk*, *seanägu*, *sitt*, *kalts*, *pask*;

* argituletusega sõnad: *telekas*, *mints*;

* muud argisõnad: *tagi*, *inime*, *lahe*, *jee*, *vau*.

Harvemad on keeledeformatsioonid (Suman, nooremad luuletajad, Sinijärv "SyrWay's", Kivisildnik: *pidali*). Ja veelgi harvemad on argidialoogi süntaks (Kivisildniku "Dawa vita", Elo Vee "Seosed") või morfoloogia (vaid *nd*-partitsiipi on veidi rohkem, eriti Contra).

Tulemuseks on langemine sõnakatedraalide pidulikkusest neutraalkeelde, distantants tekstiga ja sündmustega, jahedus, emotsioonitus või argielukeel. Selle luule eesti taustaks on hiline Paul-Eerik Rummo, hiline Kaplinski ja Johnny B. Iso-tamm.

Proosakeele keskne ja selgelt kõige mõjuvam uuendus on argikeele tugev tulemine proosadialoogi. Sellest omakorda on silmanähtavalt kõige levinum ja ka kõige

mõjukam olnud argisõnavara, eeskätt madalkeele kasutuselevõtt (*mõluta, litsimaja, raisk, vördjas*). Palju harvem on suulise dialoogi sõnavara (*no, või?*). Üsna juhuslikult esineb spontaanse suulise kõne sõnavara, näiteks mitmesuguseid partikleid ja üneeme.

Samuti on haruldane suulise kõne süntaks, millest on kasutusel mõned lihtsad võtted (vestluses tavalised fraasid, ilma eriliste sidenditeta laused üksteise kõrval, veidi dialoogisüntaksit). Kasutajateks näiteks veidi Sauter, enam Kender ja Rakke. Üsna juhuslikult esineb spontaanse suulise kõne lausejooni nagu reformuleerimist vms. Veidi on ka muid keelevõtteid: omaleiutatud sõnavara (Kivirähk) või mustandmärkmete keelt (Kaus).

Uudne on tavaline neutraalstiil, lihtne lühike lause ilma eriliste kujunditeta (Sauter, Kender, Vadi), mis seostub eelkõige neutraalkeelega, samas kui spontaanne fragmentaarne, paljude kiiludega lause on pigem modernistlik kliše (Ehlvest, Kõiv, Kaus).

Allkeelte motiveerimata segu tavaliselt puudub, ehk ainult Kivirähk on kasutanud erinevate registrite üsna keerukat kokkumiksimist. Tavaliselt on mittekirjakeelseid allkeeli kasutatud funktsionaalselt (suulise kõne võtteid dialoogis jms). Oluline on aga, et enam ei osuta argikeel harimatust või maapäritolu, vaid eristab eelkõige noori inimesi. Oluline on ka see, et keeleuudused proosas esinevad ikka ülivaldavalt dialoogis, mitte autoritekstis.

Milline on uuendusliku keele suhe eespool toodud mõistesse?

Esiteks, läbi 20. sajandi eesti kultuuri valitsenud allkeelte hierarhia ja allkeelte rollisüsteem on uues kirjanduses selgelt muutunud. Ei kirjakeelt ega muid allkeeli kasutata enam vanade mallide järgi, vaid teistes rollides kui varem. Murret kasutatakse väga vähe endises sotsiaalse iseloomustamise rollis. Ta on kas teksti põhikeel, nagu võrukeelses kirjanduses, või hoopis kadunud. Kõnekeel või argikeel on esimest korda jõudnud laiemalt kirjandusse. Kuid siin tuleb meil täpsemalt vahet teha, millest on jutt.

Oluline muutus on just argikeele tulek kirjandustekstides. Sealjuures puudutab põhiosa uuendusi ainult sõnavara. Ja ülivaldavalt on see madalkeel, mis on täitnud kõrged vormid, eriti proosas ja punkluules. Muid argisõnavara liike on kasutatud väga vähe. Teine oluline muutus on argikeele funktsioonides. Tema abil markeeritakse eelkõige noort inimest, mitte enam harimatust vms.

Ainult veidi on kasutatud suulise spontaanse dialoogi võtteid (võiks öelda, et vana Luts on siiani palju radikaalsem). Ka siinsed uuendused on ülivaldavalt sõnavaras. Väga vähe on muutusi süntaksis, kus suulise spontaanse kõne lausekonstruktsioonid on lausa haruldased ja pigem juhuslikud.

Teiseks, nii proosas kui luules on senine registritoon muutunud palju neutraalsemaks, lähedasemaks neutraalregistriks.

Kolmandaks, mõnes asjas on luule ja proosa käitunud hoopis erinevalt. Proosa

keskseks uuenduseks ongi eespool toodud argikeele sissetoomine, mis luules jääb siiski teisejärguliseks uuenduseks. Luulesse on tulnud kesksena eri allkeelte tihti motiveerimatu mäng, mida proosas peaaegu ei ole. Proosauuendused piirduvad dialoogiga ja on sealgi selgelt motiveeritud.

Nii on suur osa proosakeele muutusi paigutatavad modernismi märgi alla, luules aga on pigem tegu postmodernistliku registritemiksimisega ja jaheda kõrvalpilguga sellele.

Lisaks hakkas luule muutuma ja oli muutuste harjal eelmise kümnendi alguses, proosa seevastu hakkab alles tõeliste muutuste juurde jõudma. Nooremad

autorid on tunduvalt radikaalsemad keeleuendajad kui keskmine põlvkond.

Seega võime öelda, et keeleliselt on eesti kirjandus küll selgelt muutunud, kuid see muutus on olnud esimese kümne aasta jooksul üsna kitsas. Tohtu hulk keelelisi võimalusi, mida teistes kirjanduskeeltes mängiti läbi juba alates 1930. aastatest, on siiani proovimata. Ja veel: kirjandussituatsiooni keel peegeldab tugevasti neid muutusi, mis on toimunud eesti keelesüsteemis laiemalt, ja samas pole ta ise olnud keeleline uuendaja väljaspool oma piire. Laiemalt on keelt uuendanud siiski arvutivõrgud ja meedia. Kirjanduskeel uuendab ainult iseennast.

RINGO RINGVEE

KARIIBI AJALUGU JA KULTUUR: POSTKOLONIAALNE LUGEMINE

“Out of many one people!” – see hüüdlause, mis sai tunnuslikuks iseseisvunud Jamaica 1960. aastate algupoolel, sobib iseloomustama kogu Kariibi mere piirkonna ühiskondade suundumusi postkoloniaalsel perioodil.

1.

Euroopa kolonialism astus suure sammu koos genovalase Christoforo Colomboga, keda meie tunneme rohkem Christoph Kolumbusena (1451–1506). Kolumbusel oli kulunud aastaid veenmaks Lõuna-Euroopa kuningakodasid, et kõige kiirem viis jõuda Idas asuvasse Indiasse on purjetada Läände. Viimaks õnnestus tal panna selle idee arukusse uskuma Hispaania õukonda. Ning 1492. aastal asuski Kolumbus avastusretkele, mis muutis kogu inimkonna ajalugu. Pärast kahekuulist meresõitu jõudis Kolumbus 1492. aasta oktoobris India asemel (eurooplaste jaoks) Uude Maailma – Bahama saartele, seejärel Kuubale ja Haitile.

Suhteliselt kiiresti õnnestus Hispaania konkistadooridel välja suretada Kariibi mere saarte kohalik elanikkond. Põlisasu-

katele said saatuslikuks nende kodusaarte maavarad, viljakas pinnas ning soe kliima, mida tollased agraarmajanduslikud koloniaalriigid ei võinud majanduskasvu silmas pidades niisama kasutamata jätta. Pealegi olid ju vajalikud töökäed orjatööks kohapeal olemas.

Lühikese ajaga aga suri enamik saarte põlisasukaista, valdavalt aravaki indiaanlastest. Nad ei mugandunud orjaeluga, samuti puudus neil vastupanuvõime uutele Euroopast pärinevatele haigustele.¹ Kuid vastrajatud kaevandustes ning istandustes, mis tootsid tollaseid moekaid maitseaineid ning muid “vajalikke” uusi tarbe- või luksuskaupu, vajati endiselt tööjõudu.

Esimesed lastid eluskaubaga saabusid Aafrikast kümme aastat pärast Uue Maailma avastamist, täpsemalt 1503. aastal pärast Kristuse sündi. Sestpeale oli pandud alus tänastele Kariibi piirkonna ühiskondadele ning kultuurile, nende maade rassilisele ja rahvuslikule kooslusele ning kõigele sellele, mis määrab nimetatud piirkonna majandusliku, poliitilise ja kultuurilise iseloomu.

¹ Tänapäeval leidub selle piirkonna põliselanikke aravakke Peruu, Kolumbias ja Brasiilias, kus neid elab kokku ligikaudu pool miljonit. 16. sajandi alguses elas ainuüksi Haitil 1,3 miljonit põliselanikku, 15 aastat hiljem oli neid järel umbes 60 000. Vt L. H u r b o n, Voodoo. Truth and Fantasy. Transl. by L. Frankel. London, 1995, lk 19. (Esmatrükk 1993.)

Sedamööda, kuidas edenes Uue Maailma avastamine ja kasutuselevõtt, vajati ka uusi orje Aafrikast. Kariibi mere saared said Uue Maailma orjakaubanduse loomispaikadeks-hulgiladudeks.

Asjade selline käik lõi täiesti uue ning võibolla isegi ainulaadse olukorra inimkonna ajaloos. Piirkond, kust oli hävitatud enamik maa põlisasukatest, rahvastati uuesti – kolonistidega Euroopast ning orjadega Aafrikast.²

Samasugune kirjusus nagu elanikkonnas – nii päritolult kui värvilt –, valitseb ka selle piirkonna kultuuriruumis. Avastamisest peale on Kariibi piirkond kuulunud Lääne kultuuriareaali. Vähemalt selles osas, mis puudutab nn ametlikku kultuuri. Lisaks Aafrika ja Euroopa päritolu elanikele (viimaseid leidub küll suhteliselt vähe) ning nende ühiste järetulijatele on osal Kariibi mere saartest märkimisväärselt suur osakaal ka indialastel. Viimased saabusid võõrtöelistena Briti kolooniatesse pärast orjandussüsteemi ummikuisse jooksmist 19. sajandi keskpaigast peale. Kõige suurem indialaste kogukond leidub Trinidadis.

Eri kultuuride (eelkõige Euroopa ja Aafrika omade) kokkupuutumine tekitas huvitavaid hübriidkultuure. Seda võib tõdeda ka vaadeldes näiteks sealse piirkonna usundilugu. Hoolimata kristlike

kirikute kohalolust, jäi nende mõju Aafrika päritolu orjade usuelule suhteliselt pealispindseks. Kuna orjadki pidid olema “inimesed”, siis nad ristiti ning nõnda kuulusid nad vähemalt vormiliselt kristlikusse kirikusse. Sellega kaasnes ka aafriklaste endi usutavade keelustamine.³ Igapäevases praktikas aga järgiti edasi oma esivanemate usulisi traditsioone ja tavasid. Kolonisaatorite sellise tegevuse tulemusena kujuneski välja kaks kultuuri: Euroopa kultuuritraditsioone järgiv “ametlik kultuur” ning rahvakultuur, milles olid tähtsal kohal aafrikalikud elemendid.

Nõnda võisid ühed ja samad sümbolid tähendada eri kontekstides sootuks eri asju. Kristlikke müüte ja legende tõlgendati oma traditsiooni kaudu. Aafrika müüdid ja jumalad said visuaalse vormi kristlike sümbolites. Eelkõige puudutab see neid territooriume, kus valitsevaks usundiks oli katoliiklus. On ju nii Haiti *vodou* kui Kuuba *santeria* tuntuimaiks näideteks Lääne-Aafrika rahvaste usulisest akulturatsiooniprotsessist.

Aafrika päritolu Uue Maailma elanikud tegid akulturatsiooniprotsessi läbi kaks korda. Esmalt toimus Aafrika eri etniliste rühmade kokkupuutest ning nende traditsioonide vastasmõjust johtuv uskumuste ja tavade ühtlustumine. Teise

² Niiugune olukord on iseloomulik eelkõige just Kariibi piirkonna saartele. Niihästi Lõuna- kui Põhja-Ameerikas säilis rohkemal või vähemal määral ka põlisrahvaid. Kariibi mere piirkonnas aga loodi uus uljas ühiskond, mille moodustasid eurooplased ning aafriklased. Ühed oli valitsejad ning teised orjad. Sellise täiesti uue ja ainulaadse ühiskonna loomine annabki end Kariibi mere saartel siiani tunda.

³ Nõnda näiteks kehtestas Prantsusmaa kuningas Louis XIII 1635. aastal koos orjakaubandust puudutava määrusega nõude, et kõik orjad tuleb ristida ning kasvatada katoliku usus. Louis XIV keelustas 1685. aastal ka Aafrika-päraste uskumuste ja tavade avaliku järgimise. L. H u r b o n, Voodoo. Truth and Fantasy, lk 27.

akulturatsiooniprotsessi aga kutsus esile Aafrika kultuuri kohtumine Euroopa kultuuriga, mida aafriklased reinterpreteerisid lähtudes endi ajaloolisest ja usulisest kontekstist.⁴

Sellise rahvaste paabeli korraldamise käigus kujunesid Uues Maailmas välja ka nn kreoolkeeled. Neid keeli iseloomustab Aafrika keeltele omane lauseehitus ning Euroopa keeltest pärinev sõnavara, piktuna väheste Aafrika sõnadega. Curaçaol ja Arubal on selliseks kreoolkeeleks hispaania sõnavaral põhinev *papiamento*, Jamaica inglise sõnavarale toetuv *patois* ehk *patwa*. Need on keeled, mida enamik inimesi igapäevaelus kasutab. Nõnda võib neid keeli nimetada ka tarbekeeleks. Seevastu “ametlikuks keeleks” asutustes, massimeedias jne on korrektne emamaa emakeel – kas siis prantsuse, hispaania või inglise keel. Kuid seda keelevormi ei kuulu aga omakorda ei tänavail ega “väikeste inimeste” suust.

Nii nagu keel Kariibi maades jaguneb “ametlikuks” ning “mitteametlikuks”, jaguneb ka kultuur ametlikuks-aktsepteerituks ning mitteametlikuks. See tähendab, et Läänemaailmas elav aafriklane elab kahestunud maailmas – enda ja võõraste omas.

2.

“Neeger käitub valgega teistmoodi kui teise neegriga,” nentis Prantsuse koloonias Martinique’il sündinud Frantz Fanon oma teoses “Must nahk valged maskid”.⁵ See on teoseid, millela ilmselt poleks tänast postkoloniaalsuse-teooriat. Fanon oli üks esimesi, kes pööras tähelepanu endiste koloniaalmaade ning nende elanike eripäradele, mille põhjused peitusid nende koloniaalses pärandis.⁶

Mõistet “postkoloniaalne” on kasutatud märkimaks endiste Euroopa koloniaalvalduste poliitilist, lingvistilist ning kultuurilist eripära ning sellest johtuvaid kogemusi.⁷ Kui algselt kasutati terminit “postkoloniaalne” üksnes tähistamaks iseseisvunud riikide ajalugu pärast koloniaalperioodi, siis alates 1970. aastatest hakkasid kõigepealt kirjanduskriitikud ja -teoreetikud kasutama seda mõistet kolonialismi-kogemuse ja sellega seonduva märgistamiseks. Tänapäevaks on postkoloniaalsuse-teooria ning postkoloniaalse situatsiooni mõjude uurimine väljunud pelgalt kirjandusteaduse raamistikust ja hõlmab muuhulgas ja ennekõike kolonialismi jätkuvat mõju ühiskondadele ja isikutele, kes elavad postkoloniaalses situatsioonis.

Siinkohal ei peatu ma pikemalt post-

⁴ J. G. M u l l i r a, The Case of Voodoo in New Orleans. Rmt-s: Africanisms in American Culture. Ed. by J. E. Holloway. Bloomington; Indianapolis, 1990, lk 35.

⁵ F. F a n o n, Black Skin, White Masks. Transl. by Ch. L. Markmann. London, 1986, lk 17. (Esmatrükk 1952.)

⁶ Frantz Fanon sündis Martinique’il kohalikus musta keskklassi peres, kes samastas end prantslaste ja prantsuse kultuuriruumiga. Kui ta noorena suundus õppima Prantsusmaale, koges ta võõrandumist oma “minapildist” – “päris” prantslaste jaoks oli ta “must metslane”.

⁷ B. A s h c r o f t, G. G r i f f i t s, H. T i f f i n, Key Concepts in Post-Colonial Studies. London; New York, 1998, lk 186.

koloniaalsuse-teooria üldistel joontel. Selle kirjutise kontekstis tarvilik tuleb edaspidises niikuini esile. Küll aga on siiski vajalik märkida mõnda kesket mõistet, mida selles valdkonnas tarvitatakse ning millel on oluline osa ka Kariibi kultuuri mõistmisel. Üheks selliseks mõisteks on hübriidsus.

Hübriidsetena käsitatakse niisuguseid uusi, traditsioonilisi kultuuripiire ületavaid kultuurivorme, mis tekivad koloniasatsiooni käigus eri kultuuride kokkupuutel ja vastastikusel mõjul. Selliste hübriidsete kultuuriväljenduste hulka kuuluvad nii kreoolkeeled kui kreoolistumine üldse, Kariibi mere piirkonnas levinud usuline sünkretism ning teised eri kultuuridest pärinevate mõjude ja elementide vastastikusel koosmõjul tekkinud kultuurinähtused.⁸

Kreoliseerumine on kultuuride segunemise ning seega kultuurimuutuste protsess, mille tulemiks on kreooli ühiskond – etniline ja rassiline segaühiskond. Kariibi päritolu Edward Kamau Brathwaite'i sõnatsi on kreoliseerumine kultuuriline (materiaalne, psühholoogiline ja vaimne) protsess, mille tulemuseks on täiesti uus ühiskondlik konstruktsioon, kuhu on sisse kodeeritud “ülem/alam”-suhe.⁹

Need “ülem/alam”-kategooriad iseloomustavad kogu koloniaalset ja postkoloniaalset diskursust. Sel taustal on oluline ka näiteks “postkoloniaalne keha” ühes

kõige keha juurde kuuluvaga, sest füüsilisedki näitajad on selles diskursuses osutanud ülimumlikkusele (euroopalikkus ja hele nahavärv) või alamuslikkusele (euroopalike tunnuste puudumine).¹⁰

Eeldust, et üks rassiline rühm on *a priori* teisest “parem” ning kultuurilt “kõrgem”, sisendati ka koloniseeritutele. Selle teooria kohaselt olid ju kolonisaatorid kultuuritoojad, kes tõid koloniseeritud välja vaimupimedusest ning andsid neile kultuuri. Fanoni arvates oli kolonialismi teadlikuks eesmärgiks veenda koloniseeritud selles, et kui koloniseerijad lahkuvad, siis langevad “neegrid” või “aborigeenid” tagasi kultuuritute metslaste, loomade tasemele.¹¹ See kujutus on visa kaduma – mõlemapidi. (Iseenesest peaks see ideoloogia ja kujutluspilt olema tuttav ka paljudele eestlastele.)

See on ilmselt ka põhjuseks, miks iseiseseisvunud maade intelligents on ikka püüdnud jäljendada emamaa kultuuri niipalju kui võimalik, olla “inglaslikum kui inglane ise” (eestikeelseks vasteks võiks olla siin “kadasaks” või “pajuvenelane”). Sest ainsaks sõna tõsisel mõttes “kultuuriks” on ikkagi Euroopa kultuur. Nii asutasid kohalikud mitteeuroopa päritolu intelligendid teatrirühmi, hiljem nende maade iseseisvudes kohalikke ooperi- ja balletiteatreid, mis pidid tõestama, et nemadki ei ole kultuuritute metslased.

Kariibi-aafriklaste puhul pole võimalik

⁸ Vt sealsamas, lk 118–121.

⁹ E. K. B r a t h w a i t e, *The Development of Creole Society in Jamaica, 1770–1820*. Oxford, 1971, lk 11.

¹⁰ B. A s h c r o f t j t, *Key Concepts in Post-Colonial Studies*, lk 183–186.

¹¹ F. F a n o n, *The Wretched of the Earth*. Transl. by C. Farrington. New York, 1968, lk 211. (Esmatrükk 1961.)

tuletada nende rahvuslikku kuuluvust. Selle põhjuseks on orjapidajate tegevus – orjade etnoste segamine istandustes, mis tähendas “neegri” tegemist. Ka Aafrika kujunes eurooplaste maailmapildis üheks ja ühetaoliseks “neegrite maaks”, kus elavad kannibalid, ebausklikud metslased.¹² Samuti on ühiskonnateadlane Carl Stone Jamaica-aafriklastest kõneldes juhtinud tähelepanu tõigale, et neil puudub ühtne üldkultuur ning rassist johtuv solidaarsus. Selged eraldusjooned “mustade” seas kulgevad vastavalt sissetuleku suurusele.¹³ Sedagi võib pidada üheks koloniaalpeerioidi pärandiks.

Aga ka Kariibi ametlike rahvuslike kultuuride rajajad suhtusid Aafrikasse kui ühte eripäradeta tervikusse. Selline Aafrika idealiseerimine pole omane üksnes sealse piirkonna üksikutele usulistele, kultuurilistele või poliitilistele rühmadele (nagu näiteks rastafaridele), vaid kogu Kariibi-aafrika “kultuurile” tervikuna, mille identiteedi taga seisab ühendava elemendina seesama müüdiiline “Aafrika”.¹⁴

3.

Kariibi maade iseseisvudes on neil kõigil kujunenud ja kujundatud oma “ametlik kultuur”, mida ei peaks “ülejäanud maailma ees häbenema”. See on tähendanud euroopalike kultuurivormide matkimist, arvestades rohkemal või vähemal määral kohaliku eripäraga. Eripärad ilmnevad ka

piirkonniti, sõltudes eelkõige sellest, millal ollakse iseseisvunud ning millise Euroopa riigi kultuuriareali on ajalooliselt kuulunud. Nõnda võibki kõnelda prantsus-, hispaania- ning ingliskeelsetest Kariibi kultuuridest, millel kõigil on oma iseärasused, kuid mille ühisnimetajaks on ikkagi “Aafrika” ning kirju rassiline pärand, millest on ikka ja jälle püütud vormida “üht rahvast”.

Vormiline iseseisvumine on tähendanud ka oma kirjanduse ja teiste kultuurivormide rajamist. Need rahvuskirjandused järgisid nii sisult kui vormilt emamaade kultuuritrende. Haiti, Kuuba ja teisedki Kariibi piirkonna maad ei jäänud puutumata 1920. aastatel levima hakanud kultuurisuundumusest, mida tuntakse nime all *négritude* ehk “neegerlus” ning mille eesmärgiks oli väärtustada Aafrika ainulaadset kultuuripärandit. 1920. aastaid võib pidada ajaks, mil sai küpseks oma kohaliku värvinguga Kariibi kirjandus. See puudutab eelkõige prantsus- ja hispaaniakeelseid territooriume. Inglise keelt kõnelevates asumaades sündis oma kirjandus alles Teise maailmasõja järel.

“Neegerlusest” mõjutatud kultuuritrendid, mille ühisnimetajaks oli “vormilt euroopalik, sisult aafrikalik”, püsisid nii prantsus-, hispaania- kui ingliskeelsetes Kariibi kultuurides valdavana kuni 1960. aastate teise pooleni. Eelnimetatu ei puuduta ainult kirjandust, vaid ka kujutatavat kunsti, teatrit, ooperit ja balletti. Samas

¹² F. F a n o n, *The Wretched of the Earth*, lk 211.

¹³ C. S t o n e, *Race and Economic Power in Jamaica. Toward the Creation of Black Bourgeoise. Caribbean Review* 1988, vol 16, no 1, lk 33–34.

¹⁴ S. H a l l, *Cultural Identity and Diaspora. Rmt-s: Contemporary Postcolonial Theory. A Reader*. Ed. by P. Mongia. London; New York; Sydney; Auckland, 1996, lk 112.

eksisteeris kõrvuti etableerunud kultuuriga rahvakultuur, mida võib ka suuliseks pärimuseks nimetada, sest lugudel, lauludel ning tantsul on niihästi Aafrika kui ka Kariibi aafriklaste seas olnud traditsiooniliselt oluline koht. Ning siit jõuamegi “väikese traditsiooni” juurde.

Kariibi kultuurides toimus tähelepanuväärne murrang 1960. aastate teisel poolel, kui sealgi leidsid vastukaja Ameerika Ühendriikide Aafrika päritolu elanikkonnas seas levinud “musta uhkuse” ideed ja oma “juurtest” teadlikuks saamine. Selles protsessis muutus kogu Väikeste Antillide piirkonnas oluliseks juba 1930. aastatel Jamaicaal tekkinud rastafari usu liikumine. Rastafari uskumused ja arusaamad olid kaugel ametlikust kultuurist. Nemad tahtsid tagasi Aafrikasse, kus elas nende “lihaks saanud” Jumal, Etioopia keiser Haile Selassie I.

Rastafari liikumine eitas kõiki iseseisvunud Jamaica unelmaid tulevikust, mis seostusid eelkõige majanduskasvu ja heaolu tõusuga ning kujuneva/kujundatava rahvusliku eneseuhkusega. Hoolimata vormilisest iseseisvusest olid postkoloniaalsetes riikides elavad aafriklasted ikka orjad. Minevikumälestused heitsid oma varju kõigele, alates kooli ajalooõpetusest, kus mindi mööda Aafrika ajaloost, ja lõpetades sellesama etableerunud kultuuriga, mis hindas ennast väljastpoolt pärinevate mõõdupuudega. Oldi vaimselt orjad.

“Keegi peale meie endi ei saa vabastada meie teadvust,” laulis Bob Marley, kuulsaim rastafari prohvet väljaspool Jamaica.¹⁵

Et keel ja võim omavahel seotud on, ei ole saladus. Frantz Fanon oli juhtinud muuhulgas tähelepanu koloniseeritute suhtele emamaa emakeelega. Võttes omaks orjastajate keele, võtab koloniseeritu üle ka emamaa kultuurinormid.¹⁶ Järelikult pidanuks “oma” kirjanduse loomiseks võtma kasutusele ka oma rahva keele. See tähendas kreoolkeelte, tavakeele sissetungi ilukirjandusse, seni marginaliseeritu esiletõusu.

1960. aastate lõpul haakusid üksteisega rastafari ja *black power*. Rastafaris on levinud tõekspidamine, et lausutud sõnal on vägi (*word sound power*). Viimast võib pidada nii aafrikapäraseks kui ka universaalseks arusaamaks. Universaalseks vähemalt Kariibi kontekstis. Nõnda on näiteks Edward Kamau Brathwaite juhtinud tähelepanu, et kirjapildist olulisemaks on kreoolkeeltes kõlapilt – ignoreerides sõna kõla, kaotatakse ka midagi olulist tähenduses.¹⁷ Ning mitmed kirjanikud, nagu Louise Bennett või ka 1992. aasta Nobeli kirjandusauhinna laureaat Derek Walcott, on oma loomingus seda “rahvakeelt” ka kasutanud.

1970. aastail kujunes välja üks Kariibi kultuurile omane kirjanduse ja muusika hübriidvorm – *dub*-poeesia, milles Kariibi

¹⁵ B. Marley & The Wailers, Redemption Song b/w Zion Express. Kingston: Tuff Gong, 1977.

¹⁶ F. Fanon, White Skin, White Masks, lk 18–21.

¹⁷ C. Cooper, Noises in the Blood. Orality, Gender and the “Vulgar” Body of Jamaican Popular Culture. (Warwick University Caribbean Studies.) London; Basingtoke, 1993, lk 1.

elav suuline traditsioon ühendati Jamaica populaarmuusika *reggae* rütmidega.

Dub-luule algupära on teadmata, või õieti on selle alguse kohta mitmeid legende. Inglismaal seostatakse seda Jamaica päritolu poeedi Linton Kwesi Johnsoni “Dread Beat & Blood”-nimelise *reggae* muusikat ja luulet ühitava albumi ilmumisega aastal 1977.

Oma jõudmist uue luulevormi juurde on Linton Kwesi Johnson kirjeldanud nii: “Tuli aeg, mil ma ei saanud enam seda, mida ma väljendada tahtsin, väljendada inglise keeles. Kuna tahtsin kõneleda Kariibi kogemusest või mustast kogemusest Inglismaal, siis oli mulle ainus loomulik viis teha seda nendesamade inimeste igapäevases kõnekeeles. Ning muidugi tähendas töötamine Lääne-India dialektides – suulistes keeltes – seda, et ma töötasin luuletraditsioonis, mille lahutamatuks osaks on muusika. Kogu suulisel luulel on muusikaline alus, rütmipõhi.”¹⁸

Dub-luule alguseks Jamaical peetakse aga Oku Onuora, Mikey Smithi ja Noel Walcotti luulelugemisi 1979. aastal. Oku Onuora (Orlando Wong) on öelnud *dub*-luule iseloomustamiseks, et “see ei tähenda lihtsalt luuletust *reggae* rütmile; see on luuletus, milles on olemas *reggae*-rütm – seetõttu ka siis, kui luuletust loetakse ilma *reggae* rütmita (nii-öelda) taustaks, võib ikkagi selgelt tunda *reggae* rütmi luuletuses eneses.”¹⁹

Kuigi tõenäoliselt kuulsaimaks *dub*-

poeediks on jamaicalane, must-rahvuslane ja rastafari Mutabaruka (Allan Hope), on *dub*-luule populaarsem siiski väljaspool Jamaicat. Samas on Mutabarukast paarikümne aastaga kujunenud postkoloniaalse Jamaica juhtiv teravakeeleline kultuurikriitik.

Kariibi piirkonnas ei olegi ehk õige kõneleda “kõrg-” ja “massikultuurist”, vaid pigem “eliidi” ja “rahva” kultuuridest. Eliidi kultuur on see, mida kultuurne “valge inimene” kultuuri hulka arvab – teater, kirjandus, kujutav kunst jne. Rahva kultuur on aga see, mille kõiki žanre ühendavaks teguriks on Aafrika ning mis annab identiteedi ja mida loob Aafrika päritolu enamusrahvas – “neeger”.

Dub-poesia asub sealjuures kusagil vahepeal. Ühelt poolt on see suuline kultuurivorm, mis käsitleb valdavalt teemasid, mis üht- või teistpidi on olulised rahvale, kes ei kuulu või ei taha kuuluda “kultuurse eliidi” hulka. Samas võivad aga ka “alternatiivse” kultuuri loojad võõruda inimestest, kelle keskel nad on elanud ja kasvanud. Nii on sageli räägitud ka *dub*-poesia – mis oma olemuselt on terava sotsiaalse sisuga luule – võõrdumisest oma “juurtest”.

Stewart Brown on juhtinud tähelepanu ohule, mis peitub *dub*-poesia hübriidses olemuses, kõikumises *reggae*-muusika ja kirjanduse piiril. Ta nendib, et kui *dub*-poesia muutub kalanduslikuks tooteks ning *dub*-poetidest saavad meediastaa-

¹⁸ S. Davis, P. Simon, Reggae International. New York, 1982, lk 163. Oma eeskujude-na on LKJ tunnistanud selliseid 1970. aastatel kuulsuse saavutanud Jamaica *deejay*’sid nagu I Royd, U Royd ning Big Youthi.

¹⁹ M. Miller, People Speech. Rmt-s: S. Davis, P. Simon, Reggae International, lk 189.

rid, nagu see on toimunud Benjamin Zephaniah', Mutabaruka või Ras Levi Tafariga, siis on alati oht, et sõnum, protest muutub lihtsalt esinemise üheks osaks, samas kui luule esituse tõeliseks sisuks kujuneb muusika, tants jt luule seiskohast sekundaarsed elemendid.²⁰ Samale ohule on juhtinud tähelepanu ka Mutabaruka ise oma luuletuses "Revolutsioonilised sõnad":

*Revolutsioonilistest sõnadest
on saanud meelelahutus
revolutsionäärid vadistamas
vihaseid sõnu
(...)
revolutsionäärid
on läinud kõik kunstikeskustesse vaatama
rahva kannatusi
mida rõhujad on dramatiseerinud
nende revolutsiooniliste sõnadega²¹*

Guyana poetess Grace Nichols on märkinud: "Kui ma kirjutan luulet, on see mulle väljakutseks luua või meisterdada uus keel, mis mulle meeldib. Mulle meeldib töötada nii inglise standardkeeles kui kreoolis. Ma püüan neid kaht keelt ühendada, sest selles keskkonnas, kust ma pärit olen, mõjutasid need kaks keelt pidevalt teineteist, kuigi kreooli keelt peeti tollal

ilmselt koloniaaljõudude poolt alaväärtuslikuks ning sellel on Kariibi piirkonnas siiani küljes ühiskondlik häbimärk."²²

Euro-Ameerika hakkas Kariibi kultuuri vastu huvi tundma 1980. aastatel, siis kui kujunes välja ka postkolonialismi-teooria ning üha enam hakati tähelepanu pöörama marginaalrühmadele, kes said "väljainäituse-kõlbulikuks". Sealsamas kõrvaltänavas elab aga pidevalt muutuv rahvakultuur, mis mugandab ja tõlgendab kõike seda, mida endistel või praegustel kultuurilistel emamaadel pakkuda, läbi oma kireva pärandiprisma, *Mama Africa*.

Ning rahvakultuurist pärinevad motiivid on need, mis annavad Kariibi kultuurile isepära – ühelt poolt jäik ametlikkus ja formalism, teisalt pulbitsev ürgne elujõud, mis on omane kõigile noortele kultuuridele, eriomane aga Aafrikaga seotule. Rahvusteatriid ja -ooperid, mis metropolide kultuuritemplite koopiais esitavad Euroopa kriteeriumide järgi kirjutatud ja lavastatud etendusi rahva ajaloost ning mida külastavad kohalik keskklass ja kultuuriinimesed,²³ ning sealsamas kõrvaltänavais kõrtsid, kus mürtsub kohalik populaarmuusika, hoovides kõrvalise silma eest varjus läbiviidavad *voudou* või *santeria* tseremooniad, lastele unejutuks räägitavad lood ämblik Brer Anansist, kes

²⁰ C. Cooper, *Noises in the Blood. Orality, Gender and the "Vulgar" Body of Jamaican Popular Culture*, lk 71.

²¹ Mutabaruka, *Revolutionary Words. Rmt-s: The Mystery Unfolds*. Newton (NJ), 1986.

²² G. Nichols, *The Battle with Language*. Rmt-s: *Caribbean Woman Writers. Essays from the First International Conference*. Ed. by S. R. Cudjoe. Wellesley (Mass.), 1990, lk 284.

²³ "Sellal kui poliitikud seovad oma tegevuse tänaste tegelike sündmustega," märgib Fanon, "asuvad kultuuriinimesed ajalooõllule. Nendele inimestele on rahvusliku kultuuri taganõudmine eriliseks sõjatandriks" (*The Wretched of the Earth*, lk 209).

tuleb puhta nahaga välja igast olukor-
rast.²⁴ Sellelesamale viitab ka aafriklaste
saatus Uues Maailmas. Kuid mälestus
möödunud aegadest säilib nii endiste alis-
tajate kui endiste alistatute mälus ja veres.

neeger?

nigga?

lääne-indialane?

kus on siis minu maa?

hiinlane – hiina

indialane – india

eurooplane – euroopa

neeger? nigga?

lääne-indialane?

kus on minu maa

neeger – must

aga neegrimaad pole

nigga – loll

aga lollimaad pole

lääs küll

aga ma pole indialane

kus on siis minu maa?

ma pean otsima

kust ma olen pärit

pean leidma

kes ma olen

ma olen tulnud idast

seda ma tean

aga idas

ei ole neegrit

nigga?

sellest ei saa ma aru

lääne-indialane?

kus on siis minu maa?

ma mäletan maad

kus mees käitub nagu mees

nemad hüüdsid meid

NIGEERLANE

GHAANALANE

ETIOOPLANE²⁵

²⁴ Ameerika-aafrika kultuurides on levinud *trickster*'iks näiteks Ämblik või Jänes, kel õnnestub igast kitsikusest terve nahaga välja tulla. Sellelaadse tegelaskuju näiteks on ka eesti lastele tuntud onu Remuse juttude Jänkuonu.

²⁵ M u t a b a r u k a, Weh Mi Belang. LP Check It! Chicago: Alligator Records, 1983.

PIERRE MANENT

MOODNE INDIVIDUALISM

Oma raamatu "Tähelepanekuid Ameerika demokraatiast" viimase peatüki lõpuleheküljel võtab Tocqueville kokku uue demokraatia ja vana korra vahelise võrdluse: "Näib, nagu oleks tegemist kahe erineva inimtõuga."¹ See on just see tunne, mida kogevad ühtmoodi moodsa demokraatliku ja individualistliku voolu pooldajad ning vastased: uus inimtõug tekib vanast, lõõb viimasest lahku ja kaugeneb sellest pidevalt. See ühine kogemus on tähtsam kui mõlema poole vastukäivad hinnangud. See annab mõista, et meie olukorras, inimtõu seisundis, on toimunud radikaalne muutus. Kusjuures õigus on nii pooldajatel kui vastustajatel. Demokraatlik liikumine tähendab, nii nagu kinnitavad selle vastased, kogukondade ja sidemete lagunemist. Niivõrd kui demokraatias tekivad uued kogukonnad ja sidemed, tekivad need indiviidide vabatahtliku liitumise alusel, mis on uue režiimi generatiivne printsiip. Samuti on õigus demokraatia pooldajatel: selles lagunemises peitub vabanemine, sest siitpeale ei ole enam ühelgi indiviidil kohustusi, millega ta ei ole ise nõustunud. Võib-olla on pooldajate lootused neid alt vedanud ning

vastaste hirmud ei ole tõenäoliselt kinnitust leidnud (ja võib-olla on mõned "reaktsionäärid" selle üle pigem pettunud kui rõõmsad). Kuid vabanemine, mis on lagunemine, või lagunemine, mis on vabanemine ning emantsipatsioon, on igal juhul tõsiasjad. Kogukonnad, millesse inimesed demokraatlikus maailmas kuuluvad, ei käsuta neid enam. Perekonnas on seadus tühistanud meessoost perekonnapea võimu ja vanemad, kes on nüüdsest võrdsed, nõuavad üha vähem sõnakuulelikkust oma lastelt, keda nad võtavad üha enam võrdsete ja sarnastena. Riigis ei söanda legitiimselt, st demokraatlikult valitud valitsused enam nõuda oma kodanikelt-sõduritelt kodumaa nimel surma minemist. Kui valitsus võtab ette sõjalisi operatsioone, millega käib kaasas teatud risk, siis pöördub ta sõjandusprofessionaalide ja vabatahtlike poole. Kirikusfääris on Rooma magisterium jätnud oma ametlikes dokumentides küll alles "viimaseid asju" puudutavad kohad, kuid pärast viimast Vatikani kirikukogu on ta tegelikult pastoraalses tegevuses loobunud lunastuse ülimalt tähtsuse rõhutamisest ning nõustub läbi rääkima teiste religioo-

---

Note sur l'individualisme moderne. *Commentaire*, kd 18, nr 70, 1995, lk 261–265.

¹ A. de Tocqueville, Tähelepanekuid Ameerika demokraatiast. Tallinn, 1995, lk 397. Siin ja edaspidi tõlkija märkused.

nidega. Ja ka minevik ise kui surnute kogukond on minetanud oma käsutava autoriteedi, olgu siis sotsiaalses, moraalises, poliitilises või religioosses sfääris: nüüd on see ainult “mälu paikade”² kogum, mis on avatud ajalooturismile.

Looduslikku seisundit otsimas

Need üldised tõsiasjad on kõigile teada. Võidakse väita, et nad on mingis mõttes liiga massiivsed, et neid saaks adekvaatselt tõlgendada, ning nad ei teavita meid kui-givõrd demokraatlike inimeste tegelikust elust. See on õige. Võtkem niisiis vaatluse alla valdkonna, milles moodne inimene registreerib oma intiimelu – milles ta registreerib üha põhjalikumalt oma üha inttiimsemat elu – nimelt kirjanduse. Asjatu oleks selle arengut võtta kokku ühte valemisse ja minu käsutuses ei ole mingit “kirjandusteooriat”, kuid mulle näib, et Proustist ja Céline’ist absurditeatri ja uue romaanini paljastab kirjandus inimestevaheliste sidemete petlikkust, armastuse valelikkust, keele mõttetust ja reetlikkust. Kirjandus uurib, mida tähendab indiviidiks saamine. Ta järgib seda üritust säärase kangekaelsuse ja kirega, mis seletab avangardi obsessiivset temaatikat ja selle uudsust paremini kui lihtlabane “moe-kus”. Siin toimib teadmishimu, iha, mis kujundab välja teatava negatiivse antropoloogia, mida ei toeta mitte usk, vaid

usaldamatus – usu puudumine inimsidemetele. See liikumine vastustab ja asendab kaht suurt autoriteeti, mis varemalt toitsid kirjandust: ühelt poolt kreeka ja rooma eeskujusid ning teiselt poolt kristlikku pühakirja. Kirjanduses pole enam kangelaslikkust, teed elutarkusele, hinge teekonda Jumala poole, vaid sõna otseses mõttes “teekond öö lõppu”³, milles püütakse lõpuks avastada, mida tähendab olla puhas indiviid, teispool igasugust keelt ja sotsiaalseid sidemeid.

Ma teen nüüd seda, mida lubasin mitte teha: püüan selle arengu lühidalt kokku võtta. Tegu on kirjanduse abil naasmisega ühiskondlikust seisundist sinna, mida filosoofid vanasti nimetasid looduslikuks seisundiks, olukorda, milles eksisteerivad üksnes individid. Me näeme, kuidas tsivilisatsioon täiustub ja kuidas demokraatlikud riigid heidavad terve maailma üle võrgustiku, mida seovad kokku tehnoloogilised, juriidilised ja poliitilised tehiseobjektid, selleks et sundida koos elama või pigem “kommunikeeruma” rahvaid, keda geograafia ja ajalugu on takistanud üheskoos elamast. Samal ajal püüab neissamades ühiskondades inimvaim kirjanduse ja võib-olla üldisemaltki kogu kunsti elemendis lahti harutada, “dekonstrueerida” kõiki sidemeid. See topeltliikumine – kunstlik konstrueerimine ja dekonstrueerimine – ei sisalda midagi vasturääkivat; selle mõlemad aspektid kätkevad sama printsiipi, mis ütleb, et inimeste vahel ei

² Autor viitab Pierre Nora koostatud prantsuse rahvusliku mälu ajaloole pühendatud koguteosele *Les lieux du mémoire*, Paris, 7 kd, 1984–1992.

³ Viide L.-F. Céline’i romaanile *Voyage au bout de la nuit* (1932), vt *Vikerkaar* 2000, nr 1–2, lk 15–37.

ole loomulikke sidemeid. Seega on inimesed ise kõigi oma kiindumuste autorid, kunstnik-loojad. Ajastul, mil kommunikatsiooni kiirteed katavad kogu planeeti, ütleb kirjandus just seepärast kangekaelselt, et võimatu on midagi ütelda. Täiustatud tsivilisatsiooni vigurite, või kui kõnelda 18. sajandi keeles, “õnne ja rõõmu hügelmasinate” ajal, mida nägi ette juba Rousseau, haigutab lõhe sidemete vahel. New Yorgist on saanud maailma pealinn: kiiskavate pilvelõhkujate vahel liikuvate *yuppie*’de hulgas, keda bi-pop ühendab vahetult kogu maakeraga, konдавad oma lääpas jalatsites *drifter*’id, täiesti ohutud oma keeletus ekslemises.

See demokraatlik olukord, see kogemus sidemete vabastavast lagunemisest sisaldab iga indiviidi jaoks missiooni. Tema olukord sisaldab missiooni: ta on “mõistetud olema vaba”. Niisugune on moodsa individualismi eriomane paatos, mis on äratuntav erisugustest retoorikatest. Nii nagu Kierkegaardi jaoks tähendas kristlaseks olemine kristlaseks saamist, nii tähendab eneseteadliku moodsa inimese jaoks indiviidiks olemine indiviidiks saamist, üha indiviidimaks saamist.

Muidugi pole moodsa individualismi areng olnud lihtviisiline võidumarss, paistku liberalism tänapäeval nii võidukas kui tahes. See on provotseerinud äärmiselt resoluutset vastuseisu, iseäranis meie sajandil. Just nimelt selle vastu vallandusid sajandi kaks suurt revolutsiooniprojekti, millel ma paari sõnaga peatuksin.

Vasakpoolse revolutsioonilise kriitika ja projekti sihiks oli taasleida inimkogu-kond, inimese “soo-olemus”, nagu ütles Marx, olles enne seda purustanud kodan-

luse ja “eksproprieerinud ekspropriaatoreid”. Kogemus näitab, et niipea kui kaob eraomand, pole enam ka ühiskondlikku või ühisomandit ega avalikkuse sfääri; juba Aristoteles juhtis platonliku “kommunismi” kriitikas tähelepanu sellele, et teatud hetkel lõpeb polise unifitseerimine selle hävitamisega.

Parempoolne revolutsiooniline kriitika ja projekt loobusid tsivilisatsiooni ideest endast. Nad soovisid vaadata silma särava näivuse taga peituvale eimiskile, et lähtudes suveräänsest otsusest ja monstroosest tahtepingutusest, ehitada sellest eimiskist üles soovitud riigiühtsus, mida hiljem sundida peale jahmunud ja laastatud maailmale, ainsa õigustuse või filosoofilise saatena seisukoht (mis leidis pruukimist juba kommunistliku ideoloogia poolt), et vägivald, olgu avalik või peidus, on alati olemas, et ta peitub sideme puudumises. Soovimata siinkohal “ära seletada” selle sajandi kõige mõistatuslikumat sündmust, võib oletada, et juudid olid algusest peale natsliku projekti märklauaks ja ohvriks, seepärast et juudiks-olemine, mis ei kujuta endast pärast emantsipatsiooni ei usundit ega territoriaalset rahvast, ei rassi ega mingit muud sotsiaalset või poliitilist moodustist, seisneb puhtas inimsidemes, inimsidemes kui sellises ühe konkreetse rahva näol.

Sõltumata viimase väite paikapidavusest, on selge, et uue kogukonna ehitamise sildi all aitasid kommunism ja natsism seninägematu ägedusega kaasa loomuliku inimsideme kadumisele, mis on moodsa individualismi hüpotees ning mida viimane teostab ja ületab tsivilisatsiooni vigurite abil.

Kas me suudame selle sajandi õudustest õppust võttes alistunult ja otsusekindlalt võtta vastu ülesande, mida sisaldab meie kui indiviidide olukord? Kas me oleme tõesti “mõistetud olema vabad”, ilma et suudaksime distantseeruda oma olukorrast, et seda hinnata? Ma ei usu seda. Me oleme ja tahame olla inividid; ja olgu peale. Kuid see tähendab, et me oleme ja tahame olla inimividid. Kuid mis on meil inimestena ühist? Seda lihtsat, proosalist, isegi lamedat küsimust ei suuda tänapäeva poliitika, ja sotsialistlik poliitika veelgi vähem kui liberaalne, isegi tõstatada. (Liberaalne poliitika kinnitab vähemalt, et meid ühendab inividiks olemine.) Mis on meile kui inimivididele igapäevasele omane ja mis on meile kõigile ühine? Need õpetused, millele on rajatud meie poliitilised režiimid, ei vaata kunagi sellele küsimusele silma, sest nad kinnitavad, et igasuguse õiguspärasuse ainuke allikas on inivid; kõik see, mis inividile lisandub – ennekõike poliitiline keha ehk riik –, on kõigest enam-vähem õnnetu paratamatus, millel *puudub* inimese jaoks *täendus*. Ometigi on poliitiline kord, poliitiline režiim, kaasa arvatud meile tuttav liberaalne poliitiline režiim, *teatud viis, kuidas muuta asju ühiseks*.

Mis on ühine?

Mille me siis muudame ühiseks? Ärgu loodetagu, et ma sellele küsimusele vastan; siin tuleks mängu tuua kogu poliitika filosoofia ehitus. Kuid ma suudan ehk tuua ühe ilmeka näite. Poliitilise korra rajamine vajab enne inividide tahtega

konsulteerimist ennekõike ühist territooriumi. Muidugi on territoorium madalaim ühisnimetaja, kuid teatud mõttes on see kõige möödapääsmatum. Selle tõenduseks on praegu käimasolev “Euroopa ülesehitamine”. Me peame küsima: milline ülesehitamine – ja millise Euroopa –, kui viimase territoorium laieneb aasta-aastalt ning eeldatakse, et laienemine jätkub veel määramata ajaks? Mis on see poliitiline keha, see “poliitiline Euroopa”, nagu teda nimetatakse, mis ei suuda piiritleda seda minimaalsetki ühisasja, territooriumi. Ent kui ei ehitata poliitilist Euroopat, mida siis üleüldse tehakse? Millegagi seal Brüsseli ja Strasbourg'i vahel ometigi tegeletakse. Teadagi, seal tegeletakse laienemisega, täiustatakse tsivilisatsioonüsteemi; suurendatakse vigurite hulka, mis võimaldavad kommunikeeruda. Lääneeurooplased usuvad sageli, et nende ükskõiksusele territooriumi vastu annavad õigustuse nood metsikud territoriaalsed konfliktid ida pool, eriti Jugoslaavias. Ometigi peaks õppetund olema just vastupidine. Etniliste puhastajate territoriaalne ülitundlikkus on meie territoriaalse muretuse pahupidipilt ja osalt ka tagajärg. Kui me ei tunnista esmast poliitilist vastutust, milleks on ühise territooriumi piiritlemine, kui me ei seisa vastu hukatuslikule arusaamale piiramatult laienevast Euroopast, siis see, mida me nimevaste Euroopa poliitiliseks konstrueerimiseks, ülesehitamiseks, osutub tegelikkuses selle lagunemiseks, millele järgneb dislotseerumine.

Loomulikult pole poliitika asendumine tsivilisatsiooniga lihtviisiline eksitus või nõrkus. Selle kasuks on isegi võimalik

tuua mõjuvaid põhjendusi. Kui poliitiline kord seisneb asjade muutmises ühiseks, "ühishüvangu" korraldamises, siis ei saa mööda vaadata sellest, et see, mis kõige rohkem ühendab inimesi, ühtlasi killustab neid kõige rohkem. Ja mida kõrgemal tasandil see ühine paikneb, seda suurem on killustamise oht. Kõrgeim tõde, religioosne tõde, oli kõige tegusam ühtsuse ja kogukondlikkuse printsiip, enne kui ta muutus kõige söövitavamaks lõhestusprintsiibiks. Just sel põhjusel tuli religioosne tõde viimaks ühise sfäärist – avalikkusest – lahutada ja muuta millekski privaatseks – *Privatsache*'ks. Alles seejärel muutus rahvus Euroopas suureks ühisasjaks, inimestevaheliste ühenduste uueks kontekstiks. Kuid rahvusi sai palju ja nad ei viivitanud kaua üksteise vastu sõtta minekuga. Paljud heade kavatsustega mõistlikud inimesed arvasid, et Euroopas on aeg sellest poliitilisest vormist lahti öelda ning Euroopa rahvad hakaku üheskoos elama üksnes tsivilisatsiooni elemendis. Just selles tähenduses räägitakse tänapäeval kõige sagedamini "Euroopast", mis on sel puhul kõigest raam, milles praktiseerida demokraatlikku individualismi, mis oli mu jutu lähtepunkt. Ma möönan, et põhimõtete tasandil saab rahvuse kui poliitilise vormi raskusteta kõrvale heita, kuid ma ei usu, et inimene suudaks elada kaua üksnes "tsivilisatsioonis" ilma mõne poliitilise kiindumuseta (mis on paratamatult eksklusiivne), ilma mõne määratluseta selle kohta, mis on ühine.

Võidakse öelda, et ma olen eiranud üht iseäranis väärtuslikku võimalust – inimestevahelisi sidemeid kui niisuguseid, mis ei hooli ühise määratlemisest, mis on ju

vaevarikas defineerimise töö ja põhjustab kergesti teravaid konflikte. Võidakse öelda, et me võime joonduda tegevusprintsiibist, mis on ühtaegu individualistlik ja kommunitaarne, kui me lähtume tähelepanekust, et ühine on just inimsus ise, inimeseks olemise tõsiasi, ning jätame selle tõsiasi täpsemalt määratlemata. See on tõepoolest ahvatlev väljapääs, kuna hiilib mööda tülikast kohustusest otsida ühist. Öeldakse, et teise inimese inimsust tuleb austada. Juba Kant andis sellele protseduurile kõige rangema formuleeringu: ma pean austama teises seda austust, mida ta tunneb – või mõistusolendina peaks tundma – moraaliseaduse vastu. Kummatigi ei armasta moodne indiviid seadust eriti palavalt. Õigupoolest ta vihkab seda, ja on raske mõista, kuidas temas võiksid ühineda viha ja armastus seaduse vastu. Seetõttu me kaldume austusest teise inimese vastu kultiveerima kaastundel põhinevat sentimentaalsust. Meie humanism muutub humanitaarluseks. Paraku põrkab haletsus kui poliitiline printsiip kiiresti vastu oma piire. Alljärgnevalt ma iseloomustaksingi neid.

Nagu juba Rousseau, kaastunde üks esimesi suuri kuulutajaid, rõhutas, ei tee haletsus kannatuste ja füüsilise viletsuse vastu vahet inimesel ja loomal – see on üks põhjusi, miks tänapäeva Läänes kogub "loomaõiguste" kaitsmine üha hoogu. Sel põhjusel ei saa haletsus olla tõeliselt inimliku ühiskonna küllaldaseks printsiibiks.

Haletsus kui niisugune on emotsioon või kirk. Sellisena sõltub ta suurel määral kujutluspildidest ning haletsustunnet saab nende abil manipuleerida.

Haletsus on egoistlik: kuna selle võimalikkuse tingimuseks on see, et mina ise ei kannata ja olen sellest teadlik, siis paneb ta mind tundma naudingut oma mittekannatamisest.

Haletsus on määratlematu: teda tekitab igasugune kannatus ja ta ise ei kätke ainsatki hindamis- või võrdlusprintsipi. Nuttev laps liigutab meid pisarateni, sellal kui me möödume ükskõikselt vapura mehe kannatusest. Võidakse küll öelda, et pakiline vajadus midagi ette võtta on piisavalt selge printsip. Vastupidi: selge on, et see pole nõnda, sest pakilisuste vahel tuleb valida. Pealegi ei sisalda haletsus endas ideed tegudest, mida haletsusväärse olukorra lõpetamiseks ette võtta. Puutudes kokku olukorraga, milles piinaja piinab oma ohvrit, võin ma tappa piinaja, astuda "rahumeelselt" piinaja ja ohvri vahele, mängult vahele astuda (et anda tunnistust oma haletsusest), küsida endalt, ega ohvrilgi lasu mõningat vastutust teda tabanud saatuse eest, meenutada, et viiskümmend aastat tagasi piinasid ohvri vanavanemad piinaja vanavanemaid jne. Haletsuse piire saab defineerida lühidalt: haletsus ei võimalda meil väljuda looduslikust seisukorrast. Kui me võtame kaks inimest väljaspool igasugust poliitilist korraldust, siis on haletsus üks võimalikke tundeid, nagu julmus või ükskõiksus. Kuid inimeseks olemises puuduvad mis tahes vahetud tõsiasjad, igasugune vahetu "teise" kogemus, mis vabastaks meid vajadusest ja kohustusest ehitada poliitilist korda ja seega küsida iseendalt, mis on ühine – esitada nõnda täies suuruses kõige peamine poliitiline küsimus, nimelt õigluse küsimus.

Kuid kas meie ühiskond pole mitte indiviidivabaduse kokku laulatanud ühiskondlike kohustustega tänu ühele erilisele sidemele, mis määratleb üht väga spetsiifilist õigluse vormi, nimelt tänu lepingule? Iga indiviid on oma kaasinimestega sõlmivate lepingute kaudu kõigi oma sidemetete autor. Samas seab ta nõnda piirid oma mõnudele, sest *pacta sunt servanda*, kokkulepetest tuleb kinni pidada. Tegelikult on aga leping nihästi oma kehtivuse kui tähenduse poolest ebamäärane või vähemalt alamääratud. Ta sõltub kontekstist. Oma kõige vaesema, kuid sageli kõige määravama definitsiooni poolest on leping jõududevaheline suhe. Sotsialistlik traditsioon on korduvalt toonitanud, kui suurel määral on tööleping töötaja ja tööandja vahel iseenesest ebavõrdne suhe, mis meenutab vaba kokkulepet kahe võrdse indiviidi vahel ainult pealispindiselt. Kui tahes väärtuslik see inimestevaheliste suhete instrument ka poleks, jätab leping ometigi määratlemata küsimuse sellest, mis on ühine. Jäädes sellesama näite juurde, küsigem, mis on töötaja ja tööandja suhtes ühine? Äriettevõtte? Ühiskonnaklass? Turg? Kui vaadelda tähelepanelikumalt veel üht sorti lepingut, abielulepingut, milles see, mis on kõige rohkem inimese enda oma, nimelt ta keha, saab teatud mõttes ühiseks, võib jõuda veelgi huvitavamate mõttearendusteni.

Lepingu õiglus on tarvilik, kuid see pole piisav. Me ei saa kuidagi hoiduda esitamast küsimust: mis on ühine? Sellesse on aga peidetud mitmetähenduslikkus, mida ma tahaksin lõpetuseks avada. Ühine võib tähendada sedasama, mis ühisiinimestaja, niisiis seda, mida iga indiviid

omab ja mida omavad kõik teisedki, näiteks keha. Kõikidel indiviididel on keha – keha on ühishimetaja –, kuid keha ei ole midagi ühist, tegelikult on keha just see, mis on kõige rohkem igaühe enda oma. Säärane eristus on otsustava tähtsusega, kui käsitleda “inimõigusi”, mis vastupidiselt nende kõige innukamate kaitsjate usule või lootusele ei tulene sellest, mis on ühine, vaid hoopis ühishimetajast. Ühine on oma tugevas, täielikus, peaaegu et

sakraalses tähenduses midagi sellist, mis indiviidi poolt omaks võetuna teda muudab ja ühtaegu avardab. Kas me suudame näha või avastada või kuidagi ära tunda, et on olemas miski meist suurem, mis olekski just nimelt “avalik asi”? Ja kas on õiguspärane loota, et see avalik asi teeb meid iseendast suuremaks? Nende kahe küsimuse kaudu me saame aimu, kui avar ja raske on küsimus: mis on ühine?

Prantsuse keelest tõlkinud M.T. ja M.V.

PIERRE MANENT (sünd. 1949) oli varemalt prantsuse poliitikafilosoofia suurkuju Raymond Aroni assistent, praegu õpetab ta Pariisi õppe- ja teaduskeskuses *Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales* ning on lähedalt seotud ajakirjadega *La Pensée Politique ja Commentaire*.

Nagu paljud teisedki konservatiivsed prantsuse ühiskonnateoreetikud käsitleb ta moodsat liberaal-demokraatliku ühiskonda pigem erandi kui normina. Seejuures iseloomustab ta lähenemisviisi ideede-kesksus: moodne poliitikafilosoofia (Machiavelli, Hobbes, Rousseau) on tema silmis pigem moodsate ühiskonnaarengute põhjus kui tagajärg

(*Naissance de la politique moderne. Machiavel, Hobbes, Rousseau* [1977]). Modernsus on Manent'i järgi Euroopa filosoofia projekt, mis ei kasvanud religioosest maailmast loomuldasa välja, vaid vastandas end otseselt sellele.

Raamatus *Histoire intellectuelle du libéralisme* (1987) käsitleb ta kiriku ja moodsa riigi konflikti arengut ja näeb selle juuri kiriku eneseotsingutes pärast Rooma impeeriumi langust.

Teoses *La cité de l'homme* (1994) vaatleb ta, kuidas moodne Euroopa on otsustavalt ja pöördumatult valinud Jumalariigi asemel Inimese riigi.

VAATENURK

HASSO KRULL

Madu räägib

FRANÇOIS SERPENT. VALGETE KAANTEGA RAAMAT. *Long long train train*, 2000. 74 lk. Hind 40 kr.

François Serpenti tekstide puhul on esimese asjana ikka silma torganud nende signatuur: mispära madu? Ja mispära prantsuse eesnimi, mis osutab metsapühakule, ainult et nihestatult ja mõistatuslikult ("frantsiskaanlik madu" või madu-Franciscus, mõlemad raskesti tõlgendatavad ja paradokslikud)? Sellise signatuuri juurde võib mõtisklema jäädagi. Või vastupidi, lugeja süveneb tekstis ega mäleta hiljem enam, milliseid tundeid signatuur esialgu tekitas, sest nüüd on need juba läbi põimunud teksti enese mõjudega.

Püüan seekord istuda kahe tooli vahele ja vaadelda Serpenti luulet, unustamata ära, et see luuletajanime paistab tähistavat rõhutatult fiktiivset persooni, variisikut, kellela samasuguseid tekste võib-olla ei eksisteeriks. Mõne teise nime all kirjutaks luuletuste autor võib-olla teistmoodi. Serpent on ju keegi, keda pole tegelikult olemas, kelle nimi omandab mingi sisu ainult tänu luuletekstidele, mis on talle omistatud. Kuna aga nimi ise on ülimalt pilkupüüdev, tekitab ta teatava lisaefekti, derridaliku *supplément*'i, kasvades paratekstist omaette tekstiks ja muutudes kõik poeetilised lausungid natuke kahe-

tiseks ja libisevaks.

Niisiis, ma tahan seda kahetisust arvestada ja kuulata, mida madu räägib.

Serpenti luuletuste põhiline iseloomulik võte on lausungi topeldamine. See sarnaneb muistse allegoorilise lausumisega, ja sõna-sõnalt võttes ongi seda, kuna kreeka *allegoria* ju tähendab, et öeldakse üht ja mõeldakse teist. Näiteks luuletus "lumi on valge ja ilus ja puhas" kirjeldab üpris näpuganaäitavalt iludust, kelle ilu võrdkujuks on lume ilu ja puhtus; lume kuhjamine tekitab aga kõhedust, kuni pärast rida "lumi su puruks rebitud pesul" (lk 32) saab lugejale selgeks, et tegu on tõenäoliselt laibaga. Lumi, mis oli puhtuse ja ilu võrdkuju, on nüüd ühtlasi surma ja külma võrdkuju. Samamoodi on üles ehitatud "Idyll": kirjeldatakse suvist maastikku, sinitaevast, metsa ja heinamaad, mis loobki idüllilise meeleolu; üle heinamaa aga "roomavad majesteetliku aeglussega korrapärases rivis tankid" (lk 28). Nõnda on idüllilise ühtlasi eitatud, see on pööratud pahempidi, muudetud enese vastandiks. Analoogiline on "En plein air", kus kunstiopetaja lastele tundi andes lõikab sinitaevasse augu, mis "paljastab punastest tellistest seina, sellega paralleelselt vonklevad jämedad torud ja tykikese kasimata põrandat" (lk 6).

Enamus Serpenti luuletusi on küll topeldatud keerukamalt ja tihti ka ebamäärasemalt. Näiteks "Golfimängija tütar" loob terve rea lõpetamata allegooriaid,

mis on kõik ankurdatud Europe-müüdi külge, aga mitte ühemõtteliselt; ainus läbiv niit, mis teksti intertekstiga seob, on teatav erootiline pinge, seda aga hajutatakse hulga erisuunaliste vihjetega. Tsitaadilise pealkirjaga “Vaskratsanik” tegelikult laiendab interteksti, arendades edasi selle paranoilisi detaile, kuid jätab lahtiseks kõik momendid, mis võimaldaksid kaht teksti otseselt vastandada.

Sarnaste võtete järjekindel rakendamine tekitab tunde, et Serpenti allegooriad võiksid lõppkokkuvõttes välja viia ühe põhilise allegooriani, mida ta kõigi vahenditega püüab lugejani tuua, ilma et ta seda aga kusagil otse välja ütleks. Mis allegooria see võiks olla? Ja kas see on kuidagi allegooriliselt seotud tõsiasjaga, et tema luuletajanimi tähendab madu?

Kui tahame kõigi luuletuste kohta öelda midagi üldistavat, võib kõigepealt teha tähelepaneku, et luuletuste valitsev meele seisund on *õudus*. Seda manatakse mõistagi esile külmade ja kaalutletud vahenditega, nagu juba Poe’ juttudes. Serpenti luuletused on läbimõeldud konstruksioonid, mis taotleavad enam-vähem ühesugust efekti ja üldiselt ka saavutavad selle, juhul kui puant ei jää liiga ebamääraseks või kui tegu pole lihtsalt musta huumoriga (huumori piir on Serpenti küll üsna liikuv). Õudustunne on siin teatav eesmärk iseeneses, nagu ta seda on igasuguses õuduskultuuris ja nagu see peabki olema, et žanr üldse omandaks kindla ja äratuntava kuju. Seejuures on Serpenti õuduselamus alati seotud millegi paljastamisega, ootamatu nähtavaletulekuga, nagu see on ka kõigis *thriller*’ites. Kui asi lühidalt kokku võtta, siis see, mis

paljastatakse, on õuduse reaalne tuum, õuduse tõde – pleonastiliselt võiks ka öelda, et *alasti tõde*.

Selles mõttes on emblemaatiline luuletus “õudus astub tuppa” (lk 22–23), mis on suhteliselt lihtsa struktuuriga ja kus topeldamine seisneb vaid “õuduse” enese isikustatud allegoriseerimises:

õudus astub tuppa
seisab lävel vaatab ringi
õudus astub tuppa
ukse enda järel sulle
õudus astub tuppa
põrandalauad nagisevad
(...)
õudus astub tuppa
kummardub su kohale
õudus astub tuppa
suudleb sinu laupa
(...)
õudus astub tuppa
enam siit ei lahku
ei tema ega sina

Siin tegeleb Serpent oma ainega kõige otsesemalt. Õudust nimetatakse *õuduseks*, teda vaadeldakse paratamatu kohaloluna, kusjuures iga kord ei mõju see isegi ähvardavana (“sammudega mõõdab tuba”, “jäab seisma akna ette” jne). Tekib ainult küsimus, mis *õudusega* õieti on tegemist. Kas saab olemas olla puhas *õudus*, *õudus* mittemillestki? Või kui saab, siis kas saab seda ka teisiti nimetada, ja kas ta pärast nimetamist oleks ikka veel *õudus*? Kas *õudus* polegi just see nimetamatu, sümboliseerimatu miski, mis ise tekitab *õudust*?

Kui nõnda, siis leiaks sellega ühtlasi seletuse Serpenti allegooriline nimi. Madu

on vana sümbol, ta väänleb Knossose preestritaride kätes ja Karjala kaljujoonistel. Egiptuses tähistas madu tarkust, Babüloonias kurja. Meile tuntud piiblimüüdis (mis ilmselt on mingi vanema müüdi mandunud teisend) vahendab ta jällegi tarkust, täpsemalt hea ja kurja tunnetamist, pannes seega aluse moraalsele eristusvõimele. Sümbolne on madude mürk, mida on esile tõstetud nii raviomaduste poolest (Asklepiose kepp) kui surmatoova hammustuse tõttu (Kleopatra madu). Teiresias sai kord pärast maotapmist naiseks, teinekord jälle meheks; ühtlasi sai temast pime selgeltnägija. Ravimisrituaalis kulgeb šamaani hing taevastesse maona, alustades teekonda püstkoja emapuust. Madu võib olla ka kodukaitsja (majauss), Põhja-Aafrikas peetakse neid praegugi rottide hävitamise pärast.

Lühidalt, madu on tugevasti üledetermineeritud sümbol. Enamikus kultuurides on ta seotud mingi vahendamisega, olles teatava *meediumi* rollis (hea ja kuri, haigus ja tervis, mehelikkus ja naiselikkus, nägemine ja pimedus, teadmine ja teadmatumus, siin- ja sealpoolsus jne). Sellises vahendamistegevuses on midagi võõristavat ja õudset, madu jääb justkui looduse ja kultuuri, inimliku ja mitteinimliku vahele. Teatud mõttes on ta teispool head ja kurja, võides sümboliseerida sümboliseerimatut.

Sama soov sümboliseerida sümboliseerimatut on ka François Serpenti. Ta teeb seda mitmesuguste allegooriate kaudu, mis tekitavad kõhedust ja osutavad õudsele *miskile*. Too *miski* on sümboliseerimatu ise, mida ei saa tegelikult nimetada. Luuletaja püüab seda siiski teha, kasuta-

des isevärki askeetlikku võrdkujude keelt. Kui see tal õnnestuks, oleks ta otsekui metsapühak, kes võib sõnadega vaigistada murdja hundi ja pidada jutlust lindudele. Serpent tahab saada Franciscuseks, kuigi tõenäoliselt mitte pühaks.

TAIVE SÄRG

Ruitlane olen ja Ruitlaseks jään

OLAVI RUITLANE. KAERA-JAAN JA MR. PROPER. VKKF, Tartu, 1999. 48 lk. Hind 34 kr.

Kaugemalt, laiast maailmast tulnud Mr. Proper vaatab Ruitlase luulekogu kaanel tõtt lokaalse Kaera-Jaaniga, mõlemad alasti. Tavaümbrusest välja kistud sõnad ja mõisted on paljad ning saavad üksteisega kohtudes tundma oma teisi, varjatud tähendusi.

Seda Mister Korralikku/Põhjalikku ma hästi ei tunne, räägitakse, et olevat mis-ki riistapesija. Kaera-Jaani positsioon on kahemõtteline. Ühest küljest ta on muistne Lõuna-Eesti ja Läti viljakushaldjas, kes laulude järgi otsustades pidi hoolitsema selle eest, et kaerad ja kesvad hästi kasvaksid, lehmad ja härjad kosuksid ning pikk piimapütt ja madalik võipund täis oleksid. Laudakse ka, et Jaan tuleb ehitud hobusel nagu kosilane või ratsutab mustal hobusel mööda põlde, nii et need muutu- tavad sigivaks. Jaanipäev oli ka aeg, mil tule puhastava toime abil püüti vabane- da kõigest halvast ja mittesoovitavast.

Teisest küljest olid laul ja tants nimega “Kaera-Jaan” saanud sotsialistliku ise-tegevuse üheks tähtsamaks liigiks, kus nõuetekohaselt olid ühendatud nõukogulik sisu (idealiseeritud lihttalurahvas) ja rahvuslik vorm (hüpped ja käevangus keerutamine). Sellised etteasted kuulusid kolhoosipidude, kohalike nõukogude valimiste jm poliitkultuuri ürituste kohustuslikku kavva ja viisid Kaera-Jaani maine kõvasti alla.

Niisiis saavad kokku Eesti põlise rahvakultuuri vaimuilm, sotsialismi mõju sellele ja võõramaise tehnoloogia produktid. Kas niisugune ühendus saab olla “luuleline”? Ruitlane ei peagi ennast luuletajaks, vaid inimeseks: “Ma arvan, et sellist inimest nagu luuletaja tegelikult polegi. Sa lihtsalt oled, ükskord tuleb hetk ja sa kirjutad selle luuletuse.” Tema luuletamistegevus on seda sorti, kus kirjutamine, laulmine ja elu ei seisa üksteisest lahus, vaid eksisteerivad üheskoos.

Niisamuti pole Ruitlase luules lahutatud kõrge ja madal, luuleline ja argine, sakraalne ja profaanne. Tema luule stiilias kistakse kauge ja lähedane välja neile harjumuspärasest kontekstist, pressitakse veidras ühenduses üksteise ligi, seejärel virutatakse peale irvitus ning ruitlaslik luuletus on valmis.

Üks praeguses noorkirjanduses (eriti Tartu NAKis) levinud loomisviise seisneb eri stiilide kokkuviiimises, juba olemasolevate tekstide ja laulude ümbertegemises ning tsiteerimises, ajamata sealjuures piiri kaunite kunstide, rahvaluule, massikultuuri, reklaami ja argimõtlemise vahele.

Mitme eri tasandi ühendamisel, aja, ruumi või meelelaadi poolest võõra (või võõrandunud) kultuuri ja oma tegeliku maailma kõrvutamisel tekib nali, aga ka äratundmisenefekt. Mihhail Bahtin ütleb, et nalja tegemisel mõtestatakse ümber vaatepunkt. Toimub keeletasandite ümberpaigutamine, ühendamatu lähendamine, harjumuspärase lõhkumine, keele ja mõtlemise standardite purustamine.¹

Massimeedia, trükitud allikate ja kaubanduse vahendusel on tänapäeva inime-ne täis eri päritoluga, eri kohtade ja ajastute artefakte ja asju. Eestist on üle käinud saksa, vene ja angloameerika kultuur, raskevõitu on seda päris *oma* asja ehedal kujul ette näidata.

Rahvuslikku “vaimu” on Herderist saadik pärjanud romantiline ja idealistlik oreool. Harimatust matsist ja joodikust sai rahvusromantilise ärkamisega üleöö kõlbeliselt puhas ja töökas talurahvas ning seda tõlgendust võimendas omal viisil ka sotsialistlik ideoloogia. Viimane on nüüd asendunud euroideoloogiaga. Seda illustreerib läänelik reklaam ja filmid, mida vaatavadki kõige rohkem need, keda nimetatakse ebamäärase terminiga “rahvas”.

Eestlane on eriti tundlik propaganda suhtes, peaaegu iga asi, mida saab liiga palju, muutub tema jaoks propagandaks. Oma aja meelelaadile vastas, kui Kreutzwald püüdis tõsiselt ühendada ehtsaid ja kunstlikke regilaule rahvusromantilise meelelaadiga ning luua kangelaseepost. Praegust hetke iseloomustab “Kalevipoja” naljakas segamine kaasaja oludega, nagu

¹ M. B a h t i n, Valitud töid. Tallinn, 1987, lk 166.

Ruitlasel (luuletuses “aga ükskord” ta esikkogus “Inemise sisu”, lk 16), või Tarzaniga, nagu Contral.

Meie praeguses kirjanduselus on praegu kõrvuti ametlik, tõsine ja tunnustatud suund ning Tartu NAKi rahvapärane, kohati suulisel traditsioonil ja meedial põhinev naljakas ja parodeeriv suund. Mitte ainult ei kirjutata, vaid ka lauldakse ja tantsitakse – nii Kirjanduse Majas kui ka kõrtsis, laeval ja laadal.

Niisugune madaldamine meenutab taas Bahtini ja tema käsitust keskaja rahvalikust karnevalikultuurist, kus igal tõsisel nähtusel oli oma vastaspool: kirikul kõrts ja kuningal narr, pühadele kristlikele tekstidele ja kangelaseepostele kirjutati paroodiaid. Narr, kelm ja loll olid kolm olulist kuju, kes kerkisid esile keskaja alamkihtide kirjanduses. Sellised rollid on lähedased naklastelegi, kes heameelega loevad-laulavad ja naerutavad ka lihtrahvast ega ole maailmas sisse võtnud soliidsid ametlikke positsioone. Kirjutajad ise sarnanevad siin tõdesid väljaütlevate narridega.

Midagi kõrget ja ülevat Ruitlane ei kuuluta – manifesteerida praegu vaimsust või eestlaseks olemist kõlaks õõnsalt. Need väärtused on enesestmõistetavad ning avalduvad loomingu kaudu teisiti, näiteks kasutades murdekeelt ja võõrapärase üle nalja heites.

Liiga abstraktne ning võõras on isegi keskmine kirjakeel ehk risustatud emakeel. Selle asemel kasutatakse puhtamaks jäänud kõnekeelt ja murret, kus sõnadel on selgem ja konkreetsem tähendus. Ruitlane on öelnud: “On selliseid asju, millest saab ainult võru keeles kirjutada” (vt ka

luuletusi “Ma armasta ütt plikat” või “Jõuluvanaloids” – lk 13, 43.) Seda võib uskuma jääda, lugedes kas või Kauksi Ülle romaani “Paat”, kus leiduvad ühed tänapäeva proosakirjanduse parimad armastusstseenid.

Pilalaulud rahvuslikest uhkusobjektidest (“Kalevipoeg”, lipuvärvid, Toompea loss jms; vt nt luuletusi “Liputajad”, “Piss” – lk 41, 37) on veidi pühaduseteotuse moodi. Kuid siin ei pilgata mitte kultusobjekti ennast ega sellega seotud ideid, vaid sümboli toomine igapäevasesse konteksti näitab, kui tühjaks selle sisu tänapäeval on jäänud.

Omaks tehakse kõik nähtused läbi naljaka prisma, mis paneb paika omad, silmanähtavad ja selge tähendusega asjad, ning jäetakse lugejale võimalus seada nendega vastavusse või vastandusse teatud abstraktsed mõisted. Tõeste objektide valguskiirtes selgub, kui väärdunud ja vöördunud on abstraktsioonid (rahvus, armastus, keel) oma tegelikust tähendusest.

Ruitlase loomingu tugevus ja tervikliikus on selles, et autor lähtub omaenda – eri kultuurimõtjude ringis elava tänapäeva Lõuna-Eesti inimese – teadvusest ja tunnetusilmast. Ta haarab maailma asjade paljususest olulisi, märgilisi detaile ja asetab nad keelelistesse seostesse, mis võimendavad nende tähenduse mitmekordseks ja toovad asjade olemuse ilmsiks.

Võõrast maailma iseloomustavad teisest ruumist ja ajast pärinevad tekstid, laulud, tarbeesemed, isikupäratu keel ja kantseliit, abstraktsed, idealistlikud, pateetilised tunded, muuhulgas ka liigne luulelisus. Võõras on ka kõrgeleennuline maailmapoliitika ja maailmaorganisat-

sioonid, kes peavad tähtsamaks haruldaste looma- ja putukaliikide kui mingite perifeersete väikerahvaste kaitsmist.

Oma on Lõuna-Eesti igapäevane maailm, kus on lihtsad igavesed väärtused: ainevahetus, maine armastus, töö ja lõbu, oma (kõne)keel, harjumused-tavad. See igapäevane maailm ei pea olema konservatiivne, uuele suletud, kuid ta tunneb ära, mis on tõeline ja mis võlts, mis on ja mis näib.

Tõeline olemine (kultuur)rahvusena tähendab tegelikult loobumist selle peale pidevalt mõtlemast. Võib-olla muretu eestlaseks olemine ongi see, mida me võiksime tunda saada siis, kui kord pIRRud tõepoolest süttiksid ja Kalevipoeg põrgust vabaneks. See tähendab lahtiütlemist nii rahvusromantilistest kujutelmadest kui ka Lääne ihalemisest, sealhulgas loobumist oma rahvakultuuri ja -keele ülipüüdlikust õilistamisest ja korrastamisest. Pakub ju Ruitlase raamatu nimiluuletuski apokalyptilist pilti sümbolite põletamisest:

kaera jaan ja mr. proper
mulle armsad mõlemad
kokku segan neid et näha
kuidas nemad põlevad

kuidas tõuseb kuuma kuma
pirde tuleleeki lõikab
mulle meeldib kui mateeria
mulle vastu hõikab
mulle meeldib tunda õhus
nende kuuma higi
mind niiväga erutab
kui kuskil põleb sibi

PS. Lõuna-Eesti on praegu Lääne ja Tallinna poolt vaadates perifeeria, siin pole arvestatavat äri ega suuri sadamaid, mille juures pidavat õitsemata kaubandus, käsitöö ja muud säärased kaunid kunstid. Meenutagem, et Juri Lotmani sõnul toimuvad kultuuriruumi piiriladel semiootilised protsessid kiiremini. Kui mingi ala on muutunud perifeeriaks, siis ergutab see sealkandis kultuurilis-semiootilist kasvu. Peatselt hakkab perifeeria keskus üle kandma oma semiootilisi struktuure ja lõpuks sõna otseses mõttes anastab kultuurilise tsentri.²

LAURI SOMMER **Corrosion Of Conformity?**

JÜRGEN ROOSTE. *SONETID. Huma, Taanilinn, 1999. 58 lk. Hind 33 kr.*

Rooste on TNT kambas algusest peale esinend ja kogu aeg sympaatselt. Sest alati märkab selles, kuidas inimene loeb, mingit tunnete tõde, intensiivset kohalolekut sõnades, mida pole võimalik näidelda. Elamuse edasiandmisel tekkiv kujundi tugev väljenduslikkus pole mingi modernismi teene. Ta on olemas rahvalauludes ja võis kuidagi esineda enne sedagi. Lugejale mõjuvaid jõujooni tajume enamasti armastuse, mässu/sõdimise/opositsiooni ja kõiksuguste olukirjelduste kaudu. Tunne ära ka siin. Jyrgenist võib kujuneda mängulisuse ja karmi armastuse õpetaja nihilistidele. Ta fantaasia tekitab pirakaid kujundeid kohisevas tekstivoolus.

² J. Lotman, *Semiosfäär*. Tallinn, 1999, lk 17.

Sõnad panevad talle vungi sisse.

Seda oma uljast loomupära ei suuda ta veel täielikult juhtida. Pikemates luuletustes poeedi pilk loidub ja tekib tekstilist liigliha. Kuid vadistamise ja vaoshoituse vahel vankumine on esikkogude puhul loomulik. Võiks isegi öelda: kyps esikkogu mõjub kuidagi ettevaatlikuks tegevalt, kuna muutumisvaru on yhtlasi inimlikkuse määr. Ses suhtes meenub paari aasta tagune Aare Pilve poolt luuletajate hulgas korraldatud lemmitektekysitus. Kaasvõitleja Ivar Sild oli kõigi aegade parimaks eesti luuletajaks märkinud Rooste ning Rooste omakorda Silla. Väärt asi see teineteisusaldus, aga poistel polnud tookord enam kuhugi tõusta. Nad olid niisiis kirjakeelse luule tipud juba alguses (huvitav, kui paljud on lugenud Silla esikkogu "Valimata luulet"..., põnevil oodatud "Pildimasiina" ilmumise ajal tasuks seda teha, et näha, milline samm esimest ja teist raamatut lahutab) – *ego-trip*, mis pole kumbagi tegijat õnneks tyhjaks lypsnuud.

Käesolevast kogust paistab avarat synteesi taotleva "intermodernismi" praktiseerimist. Lyhidalt nimetaksin seda mitmekesiseks minevikuigatsuseks. Rooste tahaks tagasi puhtama armastuse aega, mida talle eri viisil tähistavad Visnapuu, Under, Johnny B. Teda paelub arhailise boheemluse myyt, Siuru, kadunud põlvkonna mehed ja biitnikud. Ta viitab hoolega muusikale, jazzile, Tom Waitsile ja kõiksugu muudele laulusõnadele, mis eri tasanditel seda boheemlust raamistavad. Tekstuaalselt huvitab teda enim 60ndate ja 70ndate alguse olukord, kus vabavärss oli veel uudne ja mitte veel

lohisev tunnetusvahend. Oma maailma-avastamise ja -parandamise tundes on ta kõrvutatav isegi Krossiga (lk 35). Keel kui igatsuse vanker kolistab ringi maailma avastada. Armastuses ja yhiskonnas. Ideoloogiliselt pooldab ta sotsiaalse tundlikkuse ja pahempoolsusega tembitud kunstnikuvabadust. Religioon on yheselt miinusmärgiline ja teismeliste stiilis naljadega välisitatud. Sedasorti tekstid sarnanevad äravahtemiseni Silla kuradiluuletustega ("Saatanana märkmed", *Looming* 1999, nr 4). Näib, et üks usuline sympathya Roostel siiski on – soomeugrilises maailmas. Ta pillab vihjeid mingi omamytoloogilise šamanismi võimalikkusele ja läheneb sellega Andres Allani mõtetele "Urjamistes", rääkides kyll vähema väega. Hingepõhi kuulub pigem boheemlusele, milleks muidu see rollimäng ja pila. Hymnivakhanaalide igatsus ja epateerimine on yhe luuletajatyybi ootuspäraselt yrgne omadus. Varieerumine pole siin suur. Mõelgem Eesti puhul reale Visnapuu–Sinijärv–Rooste ja näeme selget jätkuvust. Ka armastuluule sotsialiseerimine kuulub sinnasamasse.

Mu mõttemängurist sõber Berk Väher, kes efektsest teesist naljalt ära ei ytle, kirjutab ("Jeanne D'Artagnan", *Postimees* 18.03.2000): "JR laseb soneti hingel laulda endale uus keha (...) õigupoolest täidabki iga "soneti" vormirangusnõude siin riimide ja meetrumite asemel hoolas valik kujundeid." Mida toimetab riimi ja meetrumi samaväärseks tegemine kujundiga? See ei anna rohkem kui häälikute ja luulerea yhte patta panemine, kuna neid seob põhjuslikkus, teine ei saa esimesi kuidagi asendada. Väide eeldaks ka seda, et sonetis

kujundil puuduks igasugune tähtsus. Kas tõesti, härra Magister? Ja kujundihoolestuse mõiste on nii abstraktne (vrd “mõtteriim” mõnedel syrrealistidel, kuid sel oli mingigi piiritus), et sellega võib seostada mida iganes.

Ei näe põhjust ega vajadust vabavärsilt sonetlust nõuda. Vastavas traditsioonis tegutseja ei taju sonetti kui “vormiranget” ja Rooste vabavärs on kohati rytmiliselt keerukas. Tõsi, tänane sonetikirjutaja peaks olema hoomanud seda hingamise teisenemist nelikult kolmikule liikumisel ja raskelt yletatavat emotsionaalset ebakõla vormi ning aja rytmika vahel. Inglise sonetiga pole palju lihtsam. (Asja ei paranda ka sonetimasin – kuna ta pole yhtlasi ajamasin, ei kaasa kombineeritusse yhendavat tunnetust ja viga. Yksnes “tugeva rea poetikale” toetuv sonett on määratud enda raskuse all kokku vajuma.) Eestis väljendas seda esimesena vist Uku Masing aastal 1931: “sonett on väga imelik nähe, renessansiaja individualismi endaaheldamine (...) sonett on kokku lapitud kahest poolest, mis ei yhtu.” Selle tsitaadi valgel ei ole Rooste kirjutus kuigivõrd “soneti vaimus” (mida viimase all yldse mõelda? kas luuletused veinist ja armastusest on olemuslikult soneti hinge kylge kinnistatud?). Ta otsib tundetoonide paljusust vabavärsiajas ja elu ning tsitaatide hõngu põimimisel tekkivat mõjusat tervikkust.

Raamatu pealkiri on pigem underdav intertekstuaalne viibe. Seda jätkab ka Jyrgei teise, seni käsikirjalise kogu tiitel “Veri valla”. Rooste klikib end nende märksõnade abil seostesse Eesti kirjanustraditsiooniga, et siis seda ymber

mängida. Minus isiklikult tekitas pealkiri veel yhe tunde. Mõjub muidugi ka muheldalt iroonilisena, kuid iroonia varjust märkab minevikku sirutuva meele suutmatust sinna ulatuda. Sonett kui “vana Euroopa” luulelaadi yks koondumispunkt ei ole Siuru algupära hindavale *modernistile* (autori enesemääratlus intervjuus Jaak Urmetile, *Postimees* 18.03.2000) enam haaratav. Igas iroonias ja kapitaalises keeldumuses on annus suutmatust.

Väikses lõigus võib seda jälgida ka keelelisele tasandile. Nimelt pole Visnapuuga (?) seonduvad murdejooned eriti tõelised. (Adsoniga võrreldes polnud Visnapuul endalgi.) *Juuwa, õuwes, säendne, sääs, ärr* jt sõnad on põhjajäestlase eksotistlikud keeleväänutused, mis meenutavad pigem sajandi algupoole kraadade turuvestlusi. Taolist kõneviisi on loetud “Kuulsuse nariidest” ja “Pisuhännast” ning neist saadik ei mõju nii vormistatud tekst teisiti kui halenaljakalt või paroodiliselt. Siuru poeeside stiilivihjetega tasand töötab juba ladusalt ning värvib teksti manerismi langetamata.

60ndatest (kujundiloome toetub kohati ka Ehinile) tänapäevani rändavais kihtides on keel väga nõtke ja energiat täis. See teeb lennukaid sõite suulise kõneluse ja spontaanselt nobeda automaatkirjutuse vahel ning sageli on lugemine yks puhas rõõm.

Jyrgei vaimukus esindab seda liini, mis viimati ilmnes Hirohallil: *sest kõik kohad olid / võetud nagu viin / selles on midagi kapitaalset / võrreldes naisevõtuga* (lk 15). Ja muidugi tuleb tugevaimaks tundeks kogus pidada armastust. Läbini poeedilik oli viis, kuidas ta juba osundatud intervjuus vastas kysimusele oma eripärast nydyses

kirjanduspildis: “Mitte keegi teine ei kirjuta luuletusi minu pruudile...” Parim – häbenematu – isiklikkus kestab edasi ja sageli jätab autor enne sulu sulgemist ruumi yhele rõõmsale ohkele. Tundevarjundeid jagub kyllalt, kuid õhina ja kaitsuse omad domineerivad, öeldes midagi ka sellest sakraliseeritud keskmest, mis need sõnavalingud liikuma lykkab. Spliin, kurbus, kiim ja kynism tunduvad rohkem pinnalistena.

Loodan, et tekst muutub edaspidi vähem taustast tingituks. Edeneb näiteks sotsiaalse teravuse suunas. Praegu on ahel – Pedagoogikaylikooli eesti filoloogia, õppejõud Toomas Liiv oma tekstide ja vaadetega, keelest sissevõetus ja seda kõike nagunii ymbritsev boheemlaslikkus – yhevõrra ootuspärane. Et asi pole yheselt nii, viitab taas intervjuukatke: “Minu tihe seotus vastavate ringkondadega on seni pigem näiline olnud.” Jah, ka näilisus võiks kuidagi katkeda. Või toob teisene mist seos pungiga ja selle nutikas ärakasutamine? Kuulsin, et Jyrgen pidi yht vahvat punkluule kogumikku koostama. Ka ta oma raamat mõjub nagu noore oi!-bändi kassett Vennaskonna uimerdavast literatuursusest tylpinud kuulajale. Uus poiss on majas. Nyyd võib Sinijärve klassikariiulile lykata.

MART VELSKER

Varjust välja

VARJATUD ILUS HAIGUS. Valik sajandi lõpu eesti luuletajaid. Koostanud Kajar Pruul. Eesti Kostabi Selts, Tartu, 2000. 208 lk. Hind 140 kr.

Siinse teksti esimene variant valmis Kauksi Ülle tellimusel “Varjatud ilusa haiguse” Tartu-esitluseks aprillikuus. Samal üritusel käsitlesid raamatus ilmunud luulet Märt Väljataga ja Tiit Hennoste, sellega arvestades võtsin jutuks “Varjatud ilusa haiguse” kui antoloogia, mis satub mingisse suhtesse eesti luule varasemate valimikega. Pärast üritust ilmus samasuguse rõhuasetusega arvustus Julius Ürdilt (*Sirp* 19.05.2000), kuid mulle tundus, et see siiski ei sunni mind oma jutu põhipunkte oluliselt muutma. Piirdun täienduste ja tekstilise töötusega ning esitan arvustuse pähe ettekande tuletise. Sellise vormiga saan pealegi leevendada Kajar Pruuli seesmist lõhenemist, mis tal ajakirja toimetajana ja antoloogia koostajana tekib. Toimetaja Pruuli pilli järgi ma praegu ei tantsi, mulle vähemalt tundub nii – kuigi jah, kes kõiki neid sisetsensuuri peensusi teab.

*

Esimesed vastukajad “Varjatud ilusale haigusele” (vt nt *Postimees* 6.04.2000) jätsid mulje, et eesti antoloogiate ajalukku on tekkinud häire, on tehtud midagi enneolematut enneolematul viisil. Tuleks vist siiski vahet teha, mis on tüüpiline ja mis mitte. Kahtlemata dikteerib traditsiooni lõhkuvat paatost uus ja enneolematu luule – tekstid, mis siiski (nagu anto-

loogiates tavaks) on suures osas varem trükiis ilmunud, seega juba olnud. Tunnet katkestusest süvendab koostaja imago: Kajar Pruuli on peetud uuema eesti luule eestkõnelejaks ning ohtlikuks Elva radiikaaliks. Kui see peakski kuidagimoodi olema tõsi, siis on ju oma ajalugu ka revolutsioonääridel.

“See raamat ei ole nende jaoks, kes “häid vanu aegu” taga kahjatsevad luulekunstis. Meie vastse värsivalla teed on vallale viskunud igasugustesse kinnisvaresse vindumisesse.” Need sõnad on küll paberile pandud Elvas, kuid mitte Kajar Pruuli poolt aastal 1999, ega ka mitte Karl Muru poolt aastal 1989. Need on antoloogia “Eesti nüüdislühirika” avalaused, kirjutatud Gustav Suitsu käega 30. augustil 1929. Siit kostab kõnelemisviis, mis “Varjatud ilusat haigust” ning “Eesti nüüdislühirikat” ühendab. Kajar Pruul teatab praeguse “värsivalla” kogumiku järelsõnas, et “luulegi ei saanud niisuguses olukorras enam endiseks jääda”. Kultuurisaate OP! (eetris 11.04.2000) mikrofone ütleb ta teisel viisil sedasama, osutades antoloogias leiduvatele autoritele: “Pärast nende tulekut lihtsalt eesti luule ei olnud enam endine.” Gustav Suitsu ja Kajar Pruuli ühendab samasugune hoiak, hoolimata sellest et kõneldakse eri asjadest. Meile öeldakse, et on juhtunud midagi, mis ei lase enam endise pilguga vaadata ka senist kirjandust. “Eesti nüüdislühirika” ja “Varjatud ilusa haiguse” sarnasus on kõige silmatorkavam, kuid seoseid tekib teisigi.

Eesti luulest on ilmunud paras hulk antoloogiaid, täpse arvu suhtes ma Julius Ürdiga vaidlema ei hakka (nagunii saaksin

teised numbrid), suurusjärk 50 ja 100 vahel on kahtlemata õige. Valdav osa neist jaguneb nelja olulisema antoloogiavälja vahel: 1. Kirjandusloolised üldantoloogiad, mis taotlevad ülevaadet eesti luulest aegade algusest lõpuni. Need raamatud mõjutavad kõige rohkem ettekujutust eesti luule kaanonist ja määravad muuhulgas kooliõpetuse eelistused. 2. Perioodija põlvkonnaantoloogiad, mis järgivad üldantoloogiate loogikat, kuid võtavad ette ajas kitsama, sageli ka uuema lõigu. Selliste raamatutega saab ilmselt kõige rohkem mõjutada kaanoni ümberkujundamist ja kaanoni uute aluste loomist. Pole ime, et “Varjatud ilusa haiguse” teerajavat mõju ka kohe taibati. 3. Temaatilised antoloogiad, mida on arvult kõige rohkem, aga mis kirjandust mõjutavad reeglina vaid mingites üksikutes kitsamates lõikudes. 4. Žanriantoloogiad. Neid on Eestis vähe, aga Mart Mägeri soneti- ja haikuvalimikud on siiski olnud küllalt tähelepanuväärsed, et neid eraldi nimetada. Lisaks on eesti kirjanduses veel üksikuid seni tüübiks kujunemata näiteid ja segavorme, kuid see kõik jääb ikkagi juba perifeeriasse.

Järeldusi pole raske teha: Kajar Pruuli antoloogia on tõsine väljakutse neile jututudele, mida hakatakse eesti luulest rääkima uuel sajandil, ja selle väljakutse vormistus leiab lähemaid sugulasi teiste lähemat perioodi kajastavate antoloogiate seast. Lisaks “Eesti nüüdislühirikale” meenub esimeses järjekorras Ants Orase “Arbujad” (1938). Formaalselt on sama tüüpi asju veel, Julius Ürt mõtiskleb näiteks P. Fr. Kõivu “Eesti nooremate luuletajate albumi” (1896) üle, kuid vaevalt et selle

raamatu sisulised tähendused siin “Varjatud ilusa haigusega” liiga sarnased oleksid. Hoolimata nimest oli see ennemini autsaiderite almanahh kui luuletajate antoloogia. Sisulisemad paralleelid 19. sajandist on võimalikud hoopis Matthias Johann Eiseni raamatutega “Eesti Luuletused” (1881) ja “Uued Eesti Luuletused” (1888). Need on vormistatud küll üldantoloogiatena, kuid “üldise” põhiosa koondu Eiseni pilgu läbi vahetusse kaasaega. Eisen on oma oskuste piires suure pöörde ülestähendaja samuti nagu Suits ja Pruulgi. Olulisemad murrangud eesti kirjanduses (stalinistlik ikka ka) on olnud läbi aegade revolutsiooniliste antoloogiatega kaardistatud.

Minu teada hõlmab “Varjatud ilus haigus” kirjutamisega järgi luulet alates 1981. aastast kuni aastani 2000. Päriskindlasti on seejuures kitsamalt olnud fookuses umbkaudu aastad 1986–1995. Varasemat on kaasa haaratud vaid niipalju, kui see eellooks vajalik, ja hilisem on esitatud üksnes murranguaegade lõpuleviimise valguses. Antoloogia alapealkiri “Valik sajandilõpu eesti luuletajaid” on ses mõttes pisut eksitav, kuigi mitte vale. Koostaja on kinnitanud, et ta taotluseks polnud kitsas mõttes põlvkonna “tegemine”. Ja nii see ongi – põlvkonnaantoloogiana oleks saanud käiku lasta üksnes “Varjatud ilusa haiguse” keskosa ja eks selle võrra oleks siis jäänud eemale ajas olulist. Siin on ka peamine erinevus võrreldes “Arbujate” antoloogiaga – Orase valik oli ajas ja ruumiski mõnevõrra kitsam. Autorite ja tekstide arvu suhe on “Varjatud ilusas haiguses” üsna tüüpiline, väike omapära torkab siiski Suitsu ja Ora-

se tööde taustal silma: “Eesti nüüdislühirikas” on 13 autorit, autori kohta keskmiselt 17–18 teksti; “Arbujates” on vastavad arvud 8 ja 23–24; “Varjatud ilusas haiguses” 14 ja 12–13. Seega on uues antoloogias rohkem luuletajaid ja valikute suurused mõnevõrra väiksemad. Siit võiks järeldada, et autorikesksest käsitlusest on ettevaatlikult nihkutatud teksti- ja protsessikeskse käsitluse suunas. Veiko Märka arvamus, et autorite arv on piiratud ja seesolijad saavad seetõttu liiga palju ruumi (*Eesti Päevaleht. Arkaadia* 29.04.2000), võib olla arvestatav vaid isikliku hinnanguna, mis ajaloolisusest suuremat ei hooli.

“Sisse saamine” ja “välja jäämine” on kirjandusloolise kallakuga antoloogiates üks võtmeküsimusi – antud juhul ilmselt isegi nii hell teema, et seda klaaritakse rohkem suusõnal kui arvustustes. Kajar Pruul on “Sõnarise” kohta ise mõne aasta eest kirjutanud: “Iga säärane suurantoloogia on juba iseenesest ja paratamatult väga jõuline võimukasutusakt, otsekohene kaanonikujundamine, lõppkokkuvõttes katse anda vastust õnnetule küsimusele: kes luuletajaist “jääb elama?”” (*Eesti Päevaleht* 29.11.1995). “Varjatud ilus haigus” ei ole antud mõttes suurantoloogia, kuid “väiksena suur” on ta ikkagi ja sellisest kurvast küsimusest ei olnud võimalik koostajal mööda hiilida. Mis ma ikkagi ise autorite valiku kohta arvan? Olen korduvalt läbi kirjutanud ja rääkinud eesti uue ma luule lugu ja tean, et aastate 1986–1995 noorest luulest oleksin teinud pea-aegu sama valiku. On küll veel mõni huvitav marginaal, aga neid on ju olnud igas ajas ja ikka ja jälle pole neid kõvade kaante vahele köidetud. Puhtalt kirjandusprot-

sessi – aga ei millegi muu – seisukohalt oleksin ilmselt välja jätnud Contra, sest minu meelest ta rohkem alustab uut aega kui lõpetab vana. Omaette küsimuseks jääb, kas poleks võinud sisse võtta viie viimase aasta luuledebüüte, kuid sellisel juhul oleks pidanud olema kogu töö kontseptsioon teistsugune. Praegu ellu viidud võimalus on kompaktsem ja lõõvam ning las ta siis olla pealegi. Olen kuulnud kriitikat antoloogia algusotsa võetud autorite asjus, aga mul endal seal mingeid ajapiiri tõmbamise küsimusi ikkagi ei teki – ilma Priidu Beieri või Indrek Hirveta oleks oluline alguspunkt raamatust puudu. Tõnu Trubetsky, Villu Tamme ja Merca on peaaegu sama vältimatud – võibolla saanuks kirjavaberile sattunud laulutekstide kohatist abitust valikutega veidi rohkem varjata, kuid ilma sellise kosmeetikata on ju jällegi ausam ja ehedam. “Suuliste” tegijate jõudmine antoloogiakirjandusse on üks kontseptuaalsemaid muutusi, seda samas sõltumata koostaja suvast.

Tekstide valikul on antoloogiates heaks tooniks peetud autori kujunemislöö markeerimist. Kajar Pruul on mõõdukalt sellega arvestanud, tehes vaid mõne luuletaja juures väikseid ideoloogilisi rõhutusi ja väljajätteid. Väikeste varieerumisvabaduste kasutamine vahest iseloomustabki kõige paremini koostaja suhet käibivatesse printsiipidesse: järgitakse klassikalisi akadeemilisi malle, raamistatakse neisse väljakutsuv luule ja antakse väikeste nõksude kaudu sellele veel teravam helk. Minu jaoks hakkas üllatavalt soodsalt mõjuma näiteks Priidu Beieri tekstide valik, vahest kõige juhuslikum näis olevat Contra osa – kindlasti ka väiksema teks-

timahu tõttu. On kritiseeritud Kalev Keskülalt valitud tekste, kuid tundub, et küsimus on olnud “Vabariigi laulude” andunumate austajate maitseelistuses. Kesküla, aga näiteks ka Kivisildnik kahvatuvad küll natuke oma tekstide formaadi tõttu – antoloogiates ei saa koos hoida pikki sarju ja seetõttu ehk kinnistuvadki kirjanduses kergemini lühemate tervikluuletuste autorid.

Tekstide valikud on mahult ühtlasemad kui mitmes teises antoloogias. See võib olla akadeemilise tasakaalukuse märk, kuid veelgi tõenäolisemalt on siin olnud taga soov autoreid omavahel mitte tülli ajada – igaüks saab oma osa. Niipalju kui koostamislugu tean, oli see palju rahu-meelsem ja sõbralikum kui mitme teise antoloogia puhul. Suurima tekstiarvuga on antoloogias Beier (17), Sinijärv (17) ja Kivisildnik (16), lehekülgede arvuga on esiplaanile toodud Beier (14), Krull (12) ja Önnepalu (12). Beierit on eesti luules õigupoolest mitu, seega pole vist ka väga ebaõiglane tema eelisasend, mis on ilmselgem kui kõik teised vahekorrad.

Oleks suhteliselt väiklane hakata taga nutma mõnd oma lemmiksalmi, mis Pruulil on kõrvale jäänud. Tekstivalik arvestab autoriportreedega ja vajadusega ekspliteerida luulerevolutsiooni karvast ja nurgelist väljakutset. Samas tundub mulle, et Pruul pole unustanud ka seda, mida tähendab klassika pühadus. Olen pisut jälginud antoloogiliste luuletuste levikut ja mulle on tundunud, et klassikalise printsiipi töötab antoloogiates välises plaanis lihtsalt – klassikalises antoloogias peaks olema vähemalt paarkümmend üldisesse kirjanduskäibesse läinud signaal-

teksti, ülejäänud osas võib koostaja vabalt mängida. Kui neid paarikümnet pole, siis on tulemus ootamatu, kui aga on, siis on asi antoloogia-pärane. Uuema luule puhul on üldist käivet raske fikseerida ja siin on võimalik koostajal rohkem kirjandusloolist traditsiooni suunata, kuid iseene- sest on ju midagi ikka ka kinnistunud. Ma leidsin enda jaoks "Varjatud ilusast haigus- est" tõepoolest paarkümmend "vältima- tut" teksti – neist paar on nüüdseks juba peaaegu et surmkindlad: arvan, et Krulli "Modern discourse" ja Sinijärve "Sala- tanze ruumityhi" on taotud luulelugeja rinda juba niiehkni. Aga miks ei võiks seal olla ka näiteks Moguči "Laul", Tru- betsky "Anarhia", Tamme "Tere, pere- stroika", Kesküla "Lahkumislaul", Önnepalu "Elada on olla pidusöögil", Hirve "Mu sees on haruldane mängutoos", Har- nooni "Mustvalge", Sinijärve "BO 544", Kivisildniku "mul on kästud", Vee "Ro- salinda Triipla paljastamine", Soometsa "Neid õrnu sõrmi murda vastu põlvi" jmm.

Klassikalise antoloogiameistri tööle paneb võimsa punkti raamatu järelsõna. Seni on eesti antoloogiates leiduvatest käsitlustest olnud kõige mõjukam Orase saatesõna "Arbujatele". Pruul on esime- ne, kes Orase haardega võistelda võiks, olles seejuures eelkäijast põhjalikum ja paradoksaalselt – akadeemilisem. Selle juures ei tuleks end petta lasta keeletar- vitusest, mis on oma ajaga kongeniaalne – see jääb ikkagi kriitilise teksti suhteks kirjandusse. Võrdlustele annab lennukust juurde see, et Pruul on pärast Orast tei- ne puhastverd kriitik, kes noore luule ja luuletajate manifesteerimistükiga on an-

toloogias hakkama saanud. Nagu öeldud, pole aga antoloogiad lõpuni samalaadsed: Oras toob rohkem esile luuletaja ja põlv- konna, Pruul luule ja aja. Tõsi, tema es- see kannab siiski pealkirja "Vana sajandi uued luuletajad".

Tahan niisiis väita, et Pruul on käitu- nud traditsioonilise antoloogiakoostajana, ja kui tal endal ongi teatav opositsioon niisuguse meisterdamise suhtes, siis aval- dub see vaid pisidetailides. Antoloogiasse on võetud keskseid autoreid ja tekste, valikud on mahuliselt ja sisuliselt tasakaa- lustatud ning traditsiooniliselt järjestatud, kirjutatud on põhjalik järelsõna, ära on toodud tekstide ilmumisandmed. "Varja- tud ilusa haiguse" eesmärgiks on üsna ilmselt soov näidata luules toimunut kir- janduslooliselt üldistava perspektiivi kau- du. Samuti on traditsiooniliselt sõnastatud kõrvaleesmärke. OP!-i saates rääkis Pruul tarvidusest siinseid autoreid "varjust välja sikutada ja näidata, kui ilusad nad tege- likult on". Ja kui Suits rääkis 70 aasta eest kooliõpetuse vajadusest, siis Pruul räägib ajakirjanikule nüüd sedasama (*Postimees* 6.04.2000). Varjust välja, jätkama kirjan- duslugu koolis ja kodus – see paistab tahes-tahtmata olevat raamatusse raiutud autorite saatus, siia lõpevad järjekordsed mässud jätkuvuse vastu.

Kas "Varjatud ilus haigus" pole siis enneolematu? Sai juba öeldud, et tal on enneolematu sisu. Alguses tahtsin väita, et sel raamatul on kordumatu sisu, peal- kiri ja kujundus – kuid nende kahe viima- se suhtes pean tegema siiski mööndusi. Eriti kujunduse osas, ma ei saagi täpselt aru, kas hanesulg oli Ilmar Kruusamäel mõeldud peene naljana või mitte. Välja-

nägemise kordumatus avaldub kordumisenä.

Pealkiri on äratanud paljude (muuhulgas Julius Ürdi) tähelepanu. "Varjatud ilus haigus" on laenatud ühest Triin Soometsa luuletusest, on kuigivõrd muudetud fraasi algset tähendust ja antud sellele jõuliselt ideoloogiline varjund. Pealkiri osutab sellisena antoloogias sisalduvatele luuletustele, siin on ilu, varjatus ja haigus – ja on seda kõike korraga. Ei saa öelda, et tekstidele osutavat metafoori pole pealkirjades kasutatud, kuid suhteliselt vähe ja veidralt. Kahtlane, kas Pruul mõtles sellistele antoloogiatele nagu "Lillekesed", "Sinikangas", "Tuulekannel", "Rahutu mõte" või "Oktoobrilipp". Ta võis mõelda "Sõnarisele", aga ega seegi pole sama, mis "Varjatud ilus haigus".

Eesti antoloogiates on kasutatud metafoori asemel sagedamini metonüümilisi pealkirju: kordunud on pealkiri "Eesti luule", aga on olemas ka "Eesti Luuletused", "Eesti Luuleilm", "Eesti lüürika", "Eesti nüüdislüürika" jne. Kõik nad püüavad jätta muljet, et raamatus on kogu eesti luule või kõikvõimalik antud ajast või teemast. "Varjatud ilus haigus" ei taha pretendeerida kõige ja kõigi esindamisele, vaid pigem sellest kõigest eraldumisele – kirjandusloo jätkamises on varjul siiski väike tõrge sellesama loo suhtes. Teame muidugi veel vähemalt üht kõlavat ja eraldavat nime, ikka neidsamu "Arbujaid". "Arbujad" ei osuta otse tekstidele, vaid rohkem autoreile ning isikute metaforiseerimine ongi üks põhjus, miks seda raamatut hakati lugema rühmituse koguna, mida ta ranges mõttes pole.

"Varjatud ilus haigus" kujundab oht-

likuks tekstid. Nad on osa eesti kirjandusest ja nad on haigus kirjanduses. Tervislike eluviisidega kindlustatud maailmas toimuvad pöördumatud muutused, miski ei ole enam endine, hoolimata sellest et traditsiooniga on ümber käidud aupakklikult. See võiks olla Kajar Pruuli ja ilusate luuletajate varjatud ja salakaval sõnum lugejale. Luuletajal jääb veel öelda oma sõnum antoloogia koostajale – ridadega, mis pieteeditundeliselt on raamatust välja jäetud: *Sina, kes sa rebid kalendrilehti, / mõõdad meie kõnekordade pikkust, / lase meil veel rääkida* (Kalev Kesküla, "Tervitus suurele eesti kriitikule Kajar Pruulile tema 30. juubeli puhul!").

LEONHARD LAPIN

Vapp lipp alle aa

ANDRUS RÕUK. VAPP LIPP PEALINN. *Luulet 1976–1980. Virgela, Tallinn, 2000. 96 lk. Hind 92 kr.*

Andrus Rõuk on kultuuriavalikkusele eelkõige tuntud oma skandaalse sinimust-valge luuletusega "Silmaes taevas ja meri...", mille avaldamine *Loomingus* (1981, nr 9) lõpetas mõneks ajaks autori koolitee Kunstiinstituudis, kauemaks – tegelikult tänaseni – aga ta luuleinnu. Nii et siinse, Virgela abiga kauni ja köitelt soliidse kogumiku ilmumine on õieti ime.

Kas on ehk barjäär vaimse tõelisuse ning karmi tegelikkuse vahel nüüdseks ületatud ja kakskümmend aastat vaid maalinud mees piilub taas poeesia kõrgmäestike poole? Või jääb see lihtsalt

luuleraamatusse köidetud dokumendiks 1970. aastate noore avangardisti kannatustest, teateks süveneva stagnatsiooni ja allaheidetud põlvkonna Gulagist?

Nii või teisiti pole Rõugu raamatuke vajalik tõend mitte üksnes noore otsiva vaimu ahastavast perspektiivist nõukogude-kodanliku elu rutiinis, igavuses ja mõtetuses, vaid ka sõnum kontseptualismi kui nähtuse signemisest meie kirjandusse.

1960. aastate lõpus, 1970. aastate alul reageeris Lääne kunstielus *pop-art*'ile ja minimalismile kui lõppeks ikkagi esteetiliselt lähtekohta omavaile suundumustele oponendina kogu senist modernismi eirav kontseptualism. Mõistusekogemus muutus siin tähtsamaks kui mis tahes aistingutega vastuvõetud sõnum. Abstraktse ekspressionismi protsessi-kultus asendati lihtsa tõdemusega, et teos väljendab vaid seda, mis ta antud hetkel on. Kunstiprojektidelt siirduti eluprojektidele ning taide loomise asemel hakati enam jälgima ümbritsevat elu, täpsemalt: kunstiteose loomist hüljates tõusis esile hoopis tegija ise, kes samastuski oma teoga.

Eesti kunst reageeris sellesarnastele muutustele nobedasti, nii et 1970. aastate keskel kunstielu astunud Rõugul-Mikul-Rumvoldil ja mitmel teisel saatusekaaslasel tarvitses vaid sisse astuda õigesse ateljeesse ning kontseptualismipisik oligi kohe kallal. Ent erinevalt oma vanemaist kolleegidest, kes olid end kontseptualistidenagi eesti kunsti tollasesse paradigmasse juba sisse sättinud, hakkasid noored uendajad lisaks piltide konstrueerimisele (sedasi võiks nimetada kontseptuaalse teose ülesehitamist) korraldama nii seltskondlikke-sotsiaalseid aktsioone (näiteks suure

hulga kõikvõimalike absurdsete kirjade saatmine), tungisid omal moel veidi elavamasse teatrimaailma (Noorsooteatri reklaamid Tallinna linnas) ning tagatipuks võtsid kasutusele ka sõna.

Ent sõna sai siingi tavapärasest kirjan-duseks voolitud vahast või reglementeeritud kosekesevulinast hoopis erineva, uue funktsiooni – kujundist taandus ta rekonstrueeritud struktuuri osaks, kaotades oma tähenduse nii algsest kontekstist lah-tirebituna kui ka tähenduse üldse. Sõna muutus osaks hullust loitsust, mida esitasid sotsialistlikus rutiinis liikluseeskirjad, ENSV konstitutsiooni tekstid, käsitööalbumite selgitused, *Küsimuste ja Vastuste* pseudotarkus või isegi kõikvõimalike võistluste eeskirjad.

Tean näiteks, et Rõuk-Mikk esinesid mitme tööga laulupeole pühendatud rahvatantsude võistlusel, tahtes panna meie tantsijaid samme seadma kuivast pesumasinatrumlist läbilastud tõsiste riiklike tekstide moel.

Just kontseptualistlik lähenemine läbibki Rõugu luuleraamatu paremaid tekste, aga on mõjutanud peaaegu kõiki ta luuletusi – ja isegi sini-must-valge poeesia on pigem vaimukas konstruktsioon kui nationalistlik ristsõna. Takkajärgi – kooliõpikus avaldatuna – ta viimasena muidugi mõjub ja oma põhjusegagi: “rahvuslikud” Rõuk-Mikk käisid tõesti mõnikord ringi rahvariietes, kogusid vanavara, nikkusid külaneide ning saatsid jõulukaarte ja Trapeeži jõledat rahvaluulet Pätsi-markidega (isegi Hitleri-markidega) margistatult otse KGB peamajja.

“kuidagi peab ära elama...”, kuulutab Rõuk ühes oma paljudest kurbadest luu-

letustest, olles Kafka kombel leidnud end oma helgele meelele täiesti vastandlikust võõrast maailmast. “kui saladust tead / tõsta käsi...”, kuulutab ta teisal, ent kes teda kuulas, kes tema uljust puhta kontseptuaalse mänguna mõistagi sai kui vaid käputäis samasuguseid, keda ootas ebamäärane ja mitte just parim tulevik. Südamesõber Urmas Mikk avaldas küll ühe jutukogu, mis aga ei leidnud kriitikas mõistmist, ja sukeldus seejärel edasise vaesuse vältimiseks linnaametitesse ning põles ametnikuna noorelt läbi, südames kimbuke unelmaid tulevasest loovast tööst kirjaniku ja kunstnikuna. Aivar Rumvolt tõmbus keraamikuna Võrru, kus on nüüd tuntud potitegija, mõnus mees, kellega järve kaldal hea viina visata ja kadunud aegu läbi sõeluda.

Kõva “sitaste seitsmekümnendate” kogemus on allakirjutanulgi, kõnealuste noorte avangardistide sõbral, kel 1979. aastal Andrus Rõuguga kohtuma minnes purustati Tallinna raekoja ees hämaratel asjaoludel veinipudeliga pea...

Aastaid kogus lootusi ka vahepeal

unustuse hõlma vajunud Andrus Rõuk, kes sihikindlalt, ent perspektiivituna tundunud abstraktse maaliga on samm-sammult rühkinud täiuse ja tunnustuse poole. Luulekogu illustratsiooniderida on mõneti ka looja teoste kunstikataloog.

Kõik teised on aga üldse kuhugi kadunud...

Tundub, et rühm Rõuk-Mikk-Rumvolt-jt seostub oma kirjandusliku tegevusega rohkem 1990. aastate kui 1970ndate paradigmana, viimasel kümnendil ilmunud omapäraste tegijate jõulise lainega, ning nende loomingi on mõistetavam just selles kontekstis. Nimetagem seda siis kas või postmodernismiks.

Eelöeldut silmas pidades tasuks aga avaldada ka Urmas Miku järelejäädud tekstid, üllitada kordustrükina mõni 1970. aastate teise poole põrandaalustest almanahhidest (“Avangardi lõpp”, “Konformismi sünd”, “Uuel teel”), eelkõige tuleks aga välja anda Andrus Rõugu eesti keele grammatikale tuginev kontseptuaalistlik tippteos “Roppuste grammatika”.

Vot see oleks alles lust ja lõbu!

Kirjastuse
PERIOODIKA
väljaandeid müüakse:

TALLINNAS

AS Lehepunkt (R-kioskid)

AS Rinder kiosk

Suur-Karja tn 18

Kauplus Rahva Raamat

Pärnu mnt 10

Kauplus Kupar

Harju tn 1

Kauplus Lugemisvara

Tõnismägi 2

Kauplus Akadeemiline Raamat

Narva mnt 27

Kauplus Ateena

Roosikrantsi tn 6

Eesti Akadeemilise Raamatukogu müügipunkt

Rävala pst 10

Kirjastus Perioodika müügiosakond

Voorimehe tn 9

(müügil ka varem ilmunud nr-id)

TARTUS

Ülikooli Raamatupood

Ülikooli tn 11

Postimehe Äri

Raekoja plats 16

OÜ Greif kauplus

Vallikraavi tn 4

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri. Ilmub alates 1986. a. juulist. 14. aastakäik.
Juuli, 2000. Nr. 7.

SISUKORD

Paul Celan **Taevamüüdi soontesse
uksepraos...* 1

Priidu Beier *Luulet* 2

Kalev Kesküla *Luulet* 6

Sven Kivisildnik *Luulet* 13

Contra *Luulet*

Jürgen Rooste *Luulet* 21

ATS *Luulet* 24

Asko Künnap *Luulet* 28

Hiram *Bassein* 32

Aapo Ilves *Saaga läheb edasi* 55

Urmas Vadi *Vedur PT7589438* 59

Kalev Kesküla *vs* Andres Tali ehk
Romeo ja Julia *explained* 64

Tiit Hennoste *Eesti kirjanduse keelest
modernismi, postmodernismi ja
postkolonialismi taustal* 69

Ringo Ringvee *Kariibi ajalugu ja
kultuur: postkoloniaalne lugemine* 80

Pierre Manent

Moodne individualism 89

VAATENURK

Hasso Krull *Madu räägib* 96

Taive Särg *Ruutlane olen ja Ruutlaseks
jään* 98

Lauri Sommer *Corrosion Of
Conformity* 101

Mart Velsker *Varjust välja* 104

Leonhard Lapin *Vapp lipp alle aa* 109

Kujundus: Jüri Kaarma

© "Vikerkaar" 2000.

Esikaanel:

Andres Tali. "Romeo & Julia".
Fragment. 1999.

Tagakaanel:

Andres Tali. "Romeo & Julia".
Eskiis. 1999.

Vikerkaar

7/2000

KAUNEIMAD LAULUHEALED EHK VÄRSKEIM EESTI LUULE: Priidu Beier, Kalev Kesküla, Sven Kivisildnik, Contra, Jürgen Rooste, ATS, Asko Künnap. Hirami, Urmas Vadi ja Aapo Ilvese uudisjutud. **Tiit Hennoste** eesti kirjanduse uuest keelest postkoloniaalsel ajastul. **Ringo Ringvee** Kariibi kultuurist. **Pierre Manent** moodsa individualismi ja poliitika painetest. Vaatenurgas uued luuleraamatud (**François Serpent, Olavi Ruitlane, Jürgen Rooste, Andrus Rõuk**). **Andres Tali** "Romeo & Julia". ■

KOLMAS VAATUS

ESIMENE STSEEN

Verona. Välfak.

Ilmuvad Benvollio, Mercutio ja nende saatjad.

BENVOLLIO: Siit, palun, lahkume, Mercutio!

et päev on kuum, on Capulettid jalal ja riid, kui kohtame neid, väitimat, keegi põuaga keeb veres meeletus.

MERCUTIO: Sina oled nagu mõni säärane vend*, kes kõrtsi astudes lööb mööga lauale ja ütleb: «Andku jumal, et ma sind ei vajaks!», aga teise klaasi mõju alla sattudes torkab kellelgi kui seda tõesti pole vaja.

näd sa: Kas mina olen säärase venna moodi?

Märse! Sa küsid veel! Teist nii äkilist jõmmi kui sina ei teon roost Itaaliast. Sa oled niisama äge vihastuma kui peig liigestuma.

Su meel ja edasi?

kuid ei. Noh, kui leiduks veel üks sihuke, ei jääks varsti. Nüüd läheb, sest teeksite teineteisele lõpu peale. Sa norid

JULIA: Andrus, kui kellelgi on habemes üks karv rohkem kui sinul. Sa norid tüli, kui keegi pähk-

hõõre sel põhjusel, et sul on pähkelpruunid. Kui sa näed minu silma näeks selles põhjust tüli. Sa oled niisama täis tülinorimist, nagu hau-

olugi et sinu pead on tülinorimise. Oled tülitsemud nagu mädamuna. Oled tülitsemud

ilmus, sest te äratas sellega sinu päi-

LORENZO: Las taevast näha, sa ei tükkinud kord kallale et meid ei sõjtleks homme. Muut vammust enne lihavõtte-

ROMEO: Jah, aamen, aamen! et tollel olid uutel kingadel ei ületa need rõõmu, mida kingid minule tülitsemise pärast üksainus hetk, mil silman arnis.